

TC
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ PROGRAMI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

KİTÂB-I MUKADDES'İN KRAL JAMES VERSİYONU

Şükrü ERBAY

Danışman
Doç. Dr. Bekir Zakir ÇOBAN

İZMİR-2015

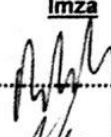
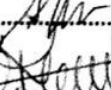
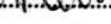
YÜKSEK LİSANS
TEZ/ PROJE ONAY SAYFASI

2013800572

Üniversite : Dokuz Eylül Üniversitesi
Enstitü : Sosyal Bilimler Enstitüsü
Adı ve Soyadı : ŞÜKRÜ ERBAY
Tez Başlığı : Kitab-ı Mukaddesin Kral James Versiyonu

Savunma Tarihi : 26.06 2015
Danışmanı : Doç.Dr.Bekir Zakir ÇOBAN

JÜRİ ÜYELERİ

<u>Ünvanı, Adı, Soyadı</u>	<u>Üniversitesi</u>	<u>İmza</u>
Doç.Dr.Bekir Zakir ÇOBAN	DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ	
Prof.Dr.Ali İhsan YİTİK	DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ	
Doç.Dr. Özlem KUMRULAR	BAHÇEŞEHİR ÜNİVERSİTESİ	

Oybirliği (X)
Oy Çokluğu ()

ŞÜKRÜ ERBAY tarafından hazırlanmış ve sunulmuş "Kitab-ı Mukaddesin Kral James Versiyonu" başlıklı Tezi (X) / Projesi () kabul edilmiştir.

Prof.Dr. Utku UTKULU
Enstitü Müdürü

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “**Kitâb-ı Mukaddes'in Kral James Versiyonu**” adlı çalışmanın, tarafımdan, akademik kurallara ve etik değerlere uygun olarak yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

..../..../2015

Şükrü ERBAY

İmza

ÖZET
Yüksek Lisans Tezi
Kitâb-ı Mukaddes'in Kral James Versiyonu
Şükrü ERBAY

Dokuz Eylül Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı
Felsefe ve Din Bilimleri Programı

Ülkemizde Anglikanizm'le ilgili yapılan araştırmalarda genellikle kilisenin tarihi, teşkilat yapısı gibi konular incelenmiş; ancak kilisenin tarihinde ve liturjisinde en önemli yeri işgal eden İngilizce Kitâb-ı Mukaddes konusu ihmal edilmiştir. Halbuki Anglikan Kilisesi'nde doktrin ve ibadet, dua kitabı ve Kral James Versiyonu üzerine kurulmuştur.

Anglikan Kilisesi için önemli bir yer işgal eden "Kitâb-ı Mukaddes'in Kral James Versiyonu" tarihi, dini, edebi ve kültürel yönleriyle çalışmamızda ele alınıp incelenmiştir. Kral James Versiyonu iki buçuk asır boyunca İngiltere'de ve İngilizce konuşan topraklarda okunan tek kutsal kitap tercümesi olmuştur. Bu tercüme ilk baskısından günümüze dört yüz yıl geçmesine rağmen İngiltere ve Amerika'da en çok satılan Kitâb-ı Mukaddes tercümelerinin başında gelir.

Araştırmamız üç ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde Kral James Versiyonu öncesi İngilizce kutsal kitap tarihini, yapılan tercümelerin özelliklerini ve dönemin kültürel arka planını ele aldık. İkinci bölümde Kral James Versiyonu'nun yapılışını ve özelliklerini; dini, siyasi, edebi ve kültürel etkilerini inceledik. Üçüncü bölümde ise Kral James Versiyonu'nu Türkçe Kitâb-ı Mukaddes tercümeleriyle kanonik ve metinsel mukayesesini yaptık.

Anahtar Kelimeler: Kral James Versiyonu, Kitâb-ı Mukaddes, Anglikan Kilisesi, Reform, Tercüme.

ABSTRACT
Master's Thesis
King James Version of the Bible
Şükrü ERBAY

Dokuz Eylül University
Graduate School of Social Sciences
Department of Philosophy and Religion Sciences
Philosophy and Religion Sciences Program

In our country the researches on Anglicanism have examined, generally, the history and the structure of the Church of England, but the issue of English Bible which is so important for the history of the Church and liturgy, has been neglected. However worship and doctrine in the Anglican Church was established on the Prayer Book and King James Version.

"King James Version of the Bible" which occupies a significant place in the Anglican Church was studied with historical, religious, literary and cultural aspects in our dissertation. King James Version became uniform and unique translation in England and also English-speaking world almost for three hundred years. Although it has passed four hundred years since the first publication, this version is still one of the best seller biblical translations in England and the USA.

Our research is consist of three main sections. In the first section we have handled the history of pre-King James Version biblical translations, their specialities and cultural background of the Reformation era. In the second section we investigated translating and translators of King James Version, principal features of the translation and also its influences on religious and cultural life, and literature. In the third section we made canonical and textual comparison of King James Version with Turkish Bible.

Keywords: King James Version, Bible, Anglican Church, Reformation, Translation.

KİTÂB-I MUKADDES'İN KRAL JAMES VERSİYONU

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI	ii
YEMİN METNİ	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
İÇİNDEKİLER	vi
KISALTMALAR	viii
EKLER LİSTESİ	ix
GİRİŞ	1

I. BÖLÜM

KRAL JAMES VERSİYONU ÖNCESİ İNGİLİZCE TERCÜMELER

1.1.REFORM ÖNCESİ YAPILAN TERCÜMELER	7
1.1.1. Eski İngilizce Tercümeler	9
1.1.2. John Wyclif ve Tercümesi	11
1.2. REFORMUN KÜLTÜREL ARKA PLANI	15
1.2.1. Hümanizm ve "Kaynağa Dön"	16
1.2.2. Reformistlerin Silahlarından: Matbaa	18
1.2.3. Reformasyon Çağı: Dillerin Savaşı	22
1.3.REFORM ÇAĞINDAKİ TERCÜMELER	26
1.3.1. William Tyndale ve Tercümesi	26
1.3.2. Miles Coverdale ve Tercümesi	32
1.3.3. John Rogers ve Tercümesi	35
1.3.4. İlk Resmî Tercüme: Büyük Kutsal Kitap	36
1.3.5. Calvinist Neşriyat: Cenevre Kutsal Kitabı	39
1.3.6. İkinci Resmî Tercüme: Piskoposlar Tercümesi	43
1.3.7. Katoliklerin Hamlesi: Douay-Rheims Versiyonu	44

II BÖLÜM

KRAL JAMES VERSİYONU

2.1. KRAL I. JAMES (D. 1566- Ö. 1625)	46
2.2. TERCÜMENİN YAPILIŞI ve ÖZELLİKLERİ	48

2.2.1. Tercümede Takip Edilen Ana Kurallar	50
2.2.2. Tercüme İçin Oluşturulan Kurullar ve Mütercimler	54
2.2.3. Tercümenin Hazırlanışı	57
2.2.4. Tercümenin Özellikleri	62
2.2.5. Tercümenin İlk Baskısı	67
2.2.6. Baskı Hataları	73
2.3. 17-19. YÜZYILLARDA KRAL JAMES VERSİYONU	75
2.3.1. 17. Yüzyılda Kral James Versiyonu	75
2.3.2. 18. Yüzyılda Kral James Versiyonu	78
2.3.3. 19. Yüzyılda Kral James Versiyonu	80
2.4. YENİ BİR REVİZYON İHTİYACININ DOĞMASI	82
2.5. KRAL JAMES VERSİYONU'NUN EDEBÎ VE SOSYOKÜLTÜREL ETKİLERİ	88
2.6. MODERN DÜNYADA KRAL JAMES VERSİYONU	94
2.6.1. Rakip Tercümeler Dönemi ve "Sadece Kral James Hareketi"	94
2.6.2. Kral James Versiyonu 400 Yaşında	97

III BÖLÜM

KRAL JAMES VERSİYONU VE TÜRKÇE KİTÂB-I MUKADDES

3.1. TÜRKÇE KİTÂB-I MUKADDES TARİHİ	100
3.2. KRAL JAMES VERSİYONU İLE TÜRKÇE KİTÂB-I MUKADDES'İN KANONİK VE METİNSEL MUKAYESESİ	104
3.2.1. Tercümelerin Kanonik Mukayesesi	104
3.2.2. Tercümelerin Metinsel Mukayesesi	108
SONUÇ	115
KAYNAKÇA	122
EKLER	

KISALTMALAR

bkz.	Bakınız
çev.	Çeviren
D.	Doğum tarihi
Ed.	Editör
Hız.	Hazreti
KJB	King James Bible
KJV	King James Version
Ö.	Ölüm tarihi
s.	Sayfa No
ss.	Sayfadan Sayfaya
YÇ	Kitâb-ı Mukaddes'in 2001'den itibaren "Kutsal Kitap" adıyla yayımlanan yeni çevirisi

EKLER LİSTESİ

EK 1: İngilizce Kitâb-ı Mukaddeslerin Karşılaştırılması	ek s. 1
EK 2: Eski İngilizce (Anglo-Sakson) Yuhanna İncili Yazması	ek s. 2
EK 3: Coverdale Tercümesi'nin Künye Sayfası (1535)	ek s. 3
EK 4: Büyük Kutsal Kitap'ın Künye Sayfası (1539)	ek s. 4
EK 5: Kral James Versiyonu'nun Künye Sayfası (1611)	ek s. 5
EK 6: Tekvin Kitabının İlk Sayfası (Kral James Versiyonu, 1611)	ek s. 6

GİRİŞ

Hristiyanların Tanrı'nın ilâhî ilhamı ve inayetiyle yazıldığına inandıkları, makbul ve muteber kabul ettikleri kutsal kitaplar koleksiyonuna *Kitâb-ı Mukaddes* denir. Yahudi kutsal metinlerini de içine alan Kitâb-ı Mukaddes *Eski Ahit* ve *Yeni Ahit* olmak üzere iki temel kısma ayrılmaktadır. Kutsal kitaplar külliyyatının eski ve yeni olarak ayrılması Hristiyan bakış açısıyla ilgilidir. İsa Mesih sonrası Tanrı'nın kulları için tasarladığı ilahi planı simgeleyen bu ayırımnda Eski Ahit Yahudi kutsal yazılarını, Yeni Ahit ise İsa Mesih sonrası derlenen literatürü ifade etmektedir.

Martin Luther'in "sadece kutsal metin (solo scriptura)" savıyla zaman içerisinde Hristiyanlığa ilave olunan adetler reddedilmiş; ancak Kitâb-ı Mukaddes'in merkeze alındığı bir din tasavvuruyla kurtuluşa ulaşılacağı vurgulanmıştır. Böylece reformistler papalığa ve kiliseye ait bütün geleneksel pratik ve doktrinleri reddettiler, inancın merkezine kutsal metinleri koydular. Ayrıca Martin Luther bütün inananların aslında bir din bilginini olduğu (priesthood of all believers) tezini geliştirdi. Buna göre artık katı hiyerarşik sisteme sahip bir ruhban sınıfı olmayacaktı. Bununla birlikte her şahıs kendi anadilinde Tanrı'nın kelimelerini okuma hakkına sahipti. Dolayısıyla Martin Luther 1522'de Yeni Ahit'i Almancaya tercüme ederek hem metodolojik hem de içerik olarak diğer ulus dillerinde yapılacak çevirilere örnek teşkil etmiş oldu.

Martin Luther'in fikirleri kısa zamanda Avrupa kıtasına yayıldı. Martin Luther'in tezlerinin kısa zamanda yayılmasında matbaayla birlikte tüccarlar, üniversiteler ve farklı fikirlere açık din adamları etkili oldu. Thomas More ve Desiderius Erasmus gibi çağın önde mütefekkirleri uzun zamandan beri kilise müessesesinde köklü bir reformun gerekliliğini tartışıyorlardı; ama kimse kiliseden kopuşu hayal etmiyordu. Martin Luther 1521'de Papa X. Leo tarafından aforoz edildikten sonra kopuş daha da hızlandı.

Martin Luther Hristiyan birliğini temsil eden papalık ve kiliseyi tahtan indirmiş, yerine Kitâb-ı Mukaddes'i koymuştu. İngiltere'de ise işler biraz daha farklı gelişti. İlk başlarda Lütercilere karşı gayet katı olan ve Papa X. Leo tarafından "İmanın Savunucusu" ünvanını alan Kral VIII. Henry, Anne Boleyn'le evliliğini bahane ederek Roma Katolik Kilisesi'yle bağlarını kopardı. Böylece Kral VIII. Henry papayı yerinden ederek kendisini İngiliz kilisesinin başına koydu. Kral,

yapılan reformları halka benimsetmek için Thomas Cromwell ve Canterbury Başpiskoposu Thomas Cranmer'e sınırsız yetki verdi. Diğer ülkelerde olduğu gibi reformların halk tabanında yerleşmesi için en önemli silahlardan biri olan anadilde Kitâb-ı Mukaddes tercümesine izin verildi.

Reformasyonla birlikte Kitâb-ı Mukaddes'in İngilizceye tercüme edilmesi aslında William Tyndale'e dayanmaktadır. Ancak ilk zamanlarda VIII. Henry papalığa sadık bir kral olduğundan dolayı Tyndale hiçbir zaman rahat yüzü görmedi. Aslında İngilizce Kitâb-ı Mukaddes'in tarihi Anglikan Kilisesi'nin teşekkülü ve gelişimiyle paralel bir seyir izlemektedir. Ülkede reformist değişimlere izin verildiğinde İngilizce Kitâb-ı Mukaddes tercümeleri yapılmış, binlerce baskı yapıp kiliselere dağıtılmıştır. Ancak İngiltere'de reformist fikirlere tahammül olmadığı zamanlarda ya da I. Mary örneğinde olduğu gibi Katolik Kilise'ye geri dönüş uğraşları verildiği dönemlerde ilk yapılan saldırı İngilizce Kitâb-ı Mukaddes tercümelerine olmuştur. Çünkü halk kendi anadilinde kutsal kitapları okuduğu zaman artık ne kulaklara yabancı gelen Latince pasajlara ne de Tanrı'nın kelimelerini tevil ve tefsir etme yetkisine sahip papaya ihtiyaç kalacaktı diyebiliriz.

I. Elizabeth'in kraliçe olmasından sonra Anglikan Kilisesi'nde orta yol arama çalışmaları başladı. Ruhban sınıfına ait kılık kıyafetler ve dini seremoniler korunurken Kalvinist öğretilerden mülhem inanç esasları geliştirildi. Katoliklik ve Kalvinistlik arasında nev-i şahsına münhasır bir kilise teşkilatı ortaya çıkmış oldu. Yarım asra yakın hükümranlığının ardından arkasında İngiliz tahtına bir mirasçı bırakmadan ölen kraliçenin yerine eski aile bağlarına dayanarak İskoç kralı VI. James İngiliz krallığının yeni hükümdarı oldu.

I. James ismini alarak İngiliz tahtına oturan Kral James, Londra'ya geldiğinde kendini dini, sosyal ve siyasi bir kargaşanın içinde buldu. Siyasette ve kilise teşkilatında etkili bir muhalefet yapan Püritenler yeni kraldan bir takım isteklerde bulundular. Kral aydın birisiydi ve dini konuları severdi. Kral bu teklifi değerlendirerek 1604'te Hampton Court Sarayı'nda bir toplantı düzenlenmesini emretti. Müzakereler sırasında aleyhlerine kararlar çıkan Püritenlerin sözcüsü John Rainolds yeni bir tercümeye ihtiyaç duyulduğunu, mevcut tercümelerde birçok problemin olduğunu delilleriyle anlattı. Kral bu öneriyi de fırsata çevirdi. Çünkü İngilizce Kitâb-ı Mukaddes tercümelerinde de bir ikilik söz konusuydu. Kiliselerde

Bishops' Bible adlı Kitâb-ı Mukaddes tercümesi okunurken halk Cenevreli reformistlerin neşrettiği *Geneva Bible* adlı tercümeyi tercih ediyordu. Hem kiliselerde hem de evlerde okunacak, değişmeyen, standart bir tercüme ihtiyacı vardı. Bu durumun farkında olan I. James yeni bir tercümenin yapılmasını emretti. Tercümeye görev alacak teolog ve dilbilimcilerin tayini, kurulların oluşturulması, tercümenin yapılması ve basım öncesi yapılan son tashih toplam yedi yıl sürdü. İlk defa 1611'de neşredilen bu tercüme günümüzde İngiltere'de *Resmî Tercüme* (*Authorized Version*), Amerika ve diğer ülkelerde *Kral James Versiyonu* (*King James Version* ya da *King James Bible*) olarak bilinir. İşte çalışmamız dört yüz yıl geçse bile hâlâ yüz binlerce basılıp satılan bu tercümenin tarihsel arka planı, özellikleri; tarihi, dini, siyasi, edebi ve kültürel etkilerini incelemek üzeredir.

Anglikan Kilisesi'nin tarihi, teşekkül süreci ve kurumsal özellikleriyle ilgili şimdiye kadar iki doktora ve dört yüksek lisans tezi hazırlanmıştır. Resul ÇATALBAŞ'ın "*Anglikan Kilisesi ve Günümüz İngiltere'sinde Yeri*" ve Vedat Şafak YAMI'nın "*Çağdaş Anglikan Kilisesinin İdari ve Dini Yapısı*" adlı çalışmalar doktora tezleridir. Yine Resul ÇATALBAŞ'ın "*Anglikan Kilisesinin Ortaya Çıkışı ve Özellikleri*", Semra AKGÜN'ün "*Anglikan Kilisesi'nin Yapısı*", Mehmet Ziya AKSU'nun "*İngiltere'de Reform Hareketi ve Anglikan Kilisesi'nin Teşekkülü*" ve son olarak Mehmet Ali ÖNCER'in "*Küreselleşme Süreçlerinde Anglikan Kilisesi ve Anglikanizm*" adlı yüksek lisans tezleri bulunmaktadır. Bu tezleri incelediğimizde Kral James Versiyonu hakkında bir sayfayı bile doldurmayan, çok genel bilgiler verildiğini gördük. Bu çalışmaların dışında Anglikan Kilisesi'yle bağlantılı bir konu olan Mehmet ALICİ'nin "*İngiliz Puritanizm'inin Doğuşu ve Gelişimi (XVI.-XVII. Yüzyıl)*" adlı yüksek lisans tezinde Reform döneminde yapılan İngilizce Kitâb-ı Mukaddes tercümelerine kısaca değinilmiştir. Halbuki Reformasyonla başlayan İngilizce Kitâb-ı Mukaddes tercümelerini derinlemesine tetkik etmeden meydanlarda yakılan insanların ve kitapların neden yakıldığını anlayamayız. Sorun kutsal kitapları okuma ve yorumlama hakkının sadece ruhban sınıfına ait olduğu problemi değildi. Asıl mesele tercümeler üzerinden papalığa ve Katolik kilisesine yapılan saldırıydı. Hülasa ihmal edilen bu kısmı çalışmamızda itmam etmeye çalışacağız.

Kral James Versiyonu'nun dini, siyasi ve kültürel hayatta birçok etkisinden söz edebiliriz. Bunların başında Kral James Versiyonu Anglikan Kilisesi'nin baş

yöneticisi olan İngiliz hükümdarının emriyle yapılmış ilk ve tek Kitâb-ı Mukaddes tercümesidir. Kral James Versiyonu İngiltere'de "Resmî Tercüme" ünvanına sahip tek İngilizce Kitâb-ı Mukaddes'tir. Kimileri için İngiliz nesrinin şaheseri, bazıları içinse İngilizlerin milli kültür hazinesidir. Batı dünyasında en fazla neşredilen kutsal kitap tercümesidir.

Araştırmamızı objektif kriterlerden ödün vermeden nesnel ve sistematik bir şekilde gerçekleştirmeye çalıştık. Konuları deskriptif yöntemle tarihsel bir bakış açısıyla ele almaya gayret ettik. Anglikan Kilisesi'nin doğuşu, gelişimi, teşkilat yapısı gibi konular araştırmamızın sınırlarını ihlal edeceği için bu konulara değinmedik. Sadece bahsetmiş olduğumuz meseleyle bağlantılı tarihsel olaylara kısaca değindik.

Çalışmamızı üç bölümde işledik. Birinci bölümde Kral James Versiyonu öncesi İngiltere'de yapılan Kitâb-ı Mukaddes tercümelerinin ilk örneklerinden bahsettik. Bundan sonra 16. yüzyılda farklı ulus dillerinde yapılan tercümelerin zeminini hazırlayan reformun kültürel arka planına değindik. Ardından Kral James Versiyonu'nu üslup, dil ve hatta doktrinsel olarak etkilemiş Reform çağındaki İngilizce tercümelere yer verdik.

İkinci bölümde Kral James Versiyonu'nun tarihini inceledik. Tercümede takip edilen kurallar, mütercimlerin seçilmesi ve adları; tercümenin hazırlanışı, özellikleri, 1611'de yapılan ilk baskısı ve baskı sırasında yapılan ciddi hataları naklettik. Daha sonra Kral James Versiyonu'nun tarih içerisinde geçirmiş olduğu süreç, tercümeyle yöneltilen eleştiriler ya da övgüler ve tercümenin dini ve siyasi etkilerinin ardından edebi, kültürel ve hatta sanatsal tesirlerine yer verdik.

Üçüncü bölümde ise Yeni Ahit kitaplarının Kral James Versiyonu ve Türkçe Kitâb-ı Mukaddes'le birlikte mukayeseli ve tenkitli okumasını yaptık. Evvelâ Türkçe Kitâb-ı Mukaddes'in tarihine değindikten sonra Kral James Versiyonu'nu Türkçe Kitâb-ı Mukaddes nüshalarıyla karşılaştırdık. Mukayesemiz sırasında her iki tercümenin kanonik ve metinsel incelemesini yaptık.

Çalışmamızda orijinal isimlerin ve otantik kavramların korunmasına dikkat ettik. İngilizce kaynaklarda Kral James Versiyonu bazen tam isminin yerine KJV veya KJB kısaltmalarıyla ifade edilir. Metin içerisinde bu kısaltmaların kullanımı karışıklığa sebep olabileceğinden dolayı bu kısaltmaları kullanmadık.

Matbu eserlerde ve tezlerde yanlış kullanıldığını düşündüğümüz İngilizce "Bible ve version" kavramlarına değinmek istiyoruz. Evvelâ, "Bible" kelimesi *İncil* şeklinde Türkçeye tercüme edilemez kanaatindeyiz. Hz. İsa'nın sözlerini, mucizelerini, başından geçen olayları içeren İnciller altmış altı kitaptan oluşan ve Yahudi kutsal metinlerini de içeren Kitâb-ı Mukaddes (Bible) arasında küçük bir yer kaplamaktadır. İncil'in İngilizce karşılığı *Gospel*'dir. Etimolojik olarak *Bible*, Yunanca "kitaplar" manasındaki biblia (βιβλία) kelimesine dayanmaktadır. Kilise, Latinceyi ortak dil olarak benimsemeye başlayınca biblia kelimesini tekil bir kelime olarak saymış ve "insan hayatına yön verecek kuralları ihtiva eden en mükemmel kitap" anlamını yüklemiştir.¹ Ayıca Latince yazmaların başına "kutsal kitap" anlamındaki *Biblia Sacra* ibaresinin konulması gelenek halini almıştır. Günümüzde Kitâb-ı Mukaddes ya da İngilizce *Holy Bible* ifadesi bu geleneğe dayanmaktadır.

Tür, şekil, uyarlama, yapım, sürüm gibi anlamlara gelen "version" kavramı ise Kitâb-ı Mukaddes'le beraber kullanıldığında "tercüme" anlamına gelir.² "Kral James İncili" ifadesi yanlış olabileceğinden dolayı çalışmamızda "Kral James Versiyonu" ifadesini tercih ettik.

Araştırmamızın en önemli kaynağı, tabii ki, Kral James Versiyonu'nun kendisidir. Boğaziçi Üniversitesi, İstanbul Üniversitesi ve İslam Araştırmaları Merkezi kütüphanelerinde yapmış olduğumuz katalog taraması sonucu en eski Kral James nüshalarının 19. yüzyıla ait olduğunu gördük. Ancak archive.org adlı web sitesinden Kral James Versiyonu'nun 1611'de yapılan ilk baskısına ulaşip inceleyebilme şansı bulduk. İncelediğimiz tercüme 17. yüzyıla ait olup Shakespeare'in yaşadığı döneme denk gelmektedir. Bundan dolayı 1611'de yapılan ilk baskısı dil, üslup ve imla olarak günümüz İngilizcesinden farklıdır. İlk başlarda yazı dilini kavramada zorlansak da daha sonra metnin özelliklerine aşina olduk diyebiliriz. İstifade ettiğimiz ilgili web sayfasını çalışmamızın "Kaynakça" kısmına ekledik. Buna ilave olarak, ulaşabildiğimiz 19-21. yüzyıllara ait baskıları Kral James Versiyonu'nun ilk baskısıyla karşılaştırma imkanı bulduk.

Türkiye'de iki çeşit Kitâb-ı Mukaddes tercümesi bulunmaktadır. Birincisi *Kitabı Mukaddes* adıyla basılan tercümedir. Bu tercümenin temeli 17. yüzyılda

¹ Ömer Faruk Harman, "Kitâb-ı Mukaddes", **TDV İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, 2002, Cilt:26, s. 75.

² Robert Allen (Ed.), "version", **The Penguin English Dictionary**, Penguin Books, London, 2004, s. 1566.

yaşamış Ali Ufki Bey'in tercümesine dayanmaktadır. 19. yüzyılda müsteşrikler tarafından revize edildikten sonra 1941'de son halini almıştır. Günümüzde hala aynı adla basılmaktadır. İkincisi ise *Kutsal Kitap* adı altında basılan tercüme ki 2001'de ilk defa yayımlanmıştır. Kitabı Mukaddes'in dil ve üslubuna pek alışık olmayan modern okuyucu için güncel Türkçeye göre tercüme edilmiştir. Çalışmamızda her iki tercümeden de istifade ettik. Eğer bir Kitâb-ı Mukaddes cümlesini yeni çeviriden iktibas ettiysek bunu belirtmek için ilgili dipnotun en sonuna "YÇ" kısaltmasını kullandık. Ancak cümleyi geleneksel tercüme olan Kitabı Mukaddes'ten aldıysak herhangi bir açıklamayı gerekli görmedik. Ayrıca kutsal kitap adlarını Kitabı Mukaddes'ten aldık. Mesela, Kitabı Mukaddes'te "Eski Ahit" başlığıyla ilk beş kitap şöyledir: *Tekvin, Çıkış, Levililer, Sayılar ve Tesniye*. Kutsal Kitap'ta ise "Eski Antlaşma" başlığı altında ilk beş kitap şöyledir: *Yaratılış, Mısır'dan Çıkış, Levililer, Çölde Sayım ve Yasa'nın Tekrarı*. Biz geleneksel söylemi tercih ettik.

İngilizce Kitâb-ı Mukaddes tarihiyle ilgili 19. yüzyıldan günümüze birçok eser telif edilmiştir. Henry Barker'ın *English Bible Versions*, John Brown'un *The History of the English Bible*, Gordon Campbell'ın *Bible: The Story of the King James Version 1611-2011*, Bruce M. Metzger'in *The Bible in Translation: Ancient and English Versions* ve *The Cambridge History of the Bible* serisinin 3. cildi İngilizce Kitâb-ı Mukaddes tarihiyle ilgili istifade ettiğimiz yapıtların başında gelir. Ayrıca Mircae Eliade'nin editörlüğünü yaptığı *Encyclopedia of Religion*, James Hastings'in *Encyclopaedia of Religion and Ethics*, *New Catholic Encyclopedia* gibi önemli ansiklopediler ve *The Interpreter's Dictionary of the Bible* ve *The Oxford Companion to the Bible* gibi özel hazırlanmış sözlükler çalışmamıza çok yardımcı oldu.

İnternet ortamında müellifi belli kitap, makale ve yazıları kaynakçada belirttik. Bunun dışında genel olarak yararlandığımız internet kaynaklarını sadece dipnotlarda göstermekle yetindik. Araştırmamızda kullandığımız dipnot sistemine göre ilk geçtikleri yerde yazar ve eser isimlerini tam künyesiyle verdik. Bundan sonraki kullanımlarda ise yazarın sadece soyadını belirtip ilgili kaynağın sayfa ya da sayfa aralığını zikrettik.

I. BÖLÜM

KRAL JAMES VERSİYONU ÖNCESİ İNGİLİZCE TERCÜMELER

1.1. REFORM ÖNCESİ YAPILAN TERCÜMELER

Avrupa’da Kitâb-ı Mukaddes’in ulus dillerine çevrilmesi sadece Reform döneminde başlamamıştır. Öncelikle şunu belirtmeliyiz ki, Roma Katolik Kilisesi kutsal metinlerin yerel dillere tercümesine izin vermemiştir yargısı yanlıştır. Hele tercüme faaliyetlerinin Martin Luther’in İncil’i Almancaya çevirmesinden sonra yaygınlaşmıştır ifadesi gayet iddialı bir savdır. Mesela, neşredilen ilk Almanca Kitâb-ı Mukaddes 1466’da Johann Mentelin tarafından Strassburg’da basılan eserdir. Kimin tarafından tercüme edildiği bilinmeyen çevirinin yaklaşık 1350’lerde yazıldığı düşünülmektedir.³ Ayrıca 15. yüzyılın sonlarında Fransızcaya çevrilmiş Kitâb-ı Mukaddes Kral VIII. Charles’ın emriyle Paris’te basılırken, 1471’de Venedik’te Niccolò Malermi ilk defa Kitâb-ı Mukaddes’i İtalyan diline kazandırmıştır. Peki Reform öncesiyle Reformasyon dönemini ayıran özellikler nelerdir?

1) Reform öncesi tercümeler, Jerome’nin Vulgate adlı Latince versiyonuna dayanıyordu. Hâlbuki Reformla başlayan süreçte çalışmalar Eski ve Yeni Ahit’in İbranice ve Grekçe orijinal metinlerinden yapılmıştır.⁴ Rönesans hümanizminin etkisiyle gelişen dil çalışmaları ve matbaanın yardımıyla orijinal metinlere ulaşma imkânı tercümelerin asıl kaynaklara dayanmasını sağlamıştır. Martin Luther, William Tyndale ve Pierre Olivétan çalışmalarında kutsal metinlerin otantik dillerini temel almışlardır.

2) Reform öncesi tercümeler daha çok halka vaaz sırasında ya da misyonerlik faaliyetlerinde ruhban sınıfının kullanımı için yerel dillere nakledilmişti. Umumiyetle bu tercümeler baştan sona kutsal metinleri içermiyor; Mezmurlar, İnciller (the Gospels) gibi belirli yerleri barındırıyordu. Ayrıca ruhban sınıfına dâhil olmayan

³ S.L. Greenslade (Ed.), **The Cambridge History of the Bible: The West From the Reformation to the Present Day**, Cambridge University Press, Cambridge, 1963, s. 94.

⁴ Hâlbuki, Hakan Olgun Luther’in Yeni Ahit’i Latince’den Almancaya tercüme ettiğini söyleyerek bunun aksini iddia etmektedir. Eğer bu iddiayı kabul edersek Luther kendini yalanlamış olur. Çünkü Luther bir tercümenin gereksinimlerinden birinin orijinal metne dayanması gerektiğini vurguluyor. Bundan dolayı hem Luther’in felsefesi hem de zamanın ruhu açısından bu iddiayı kabul edemeyiz. Bkz. Hakan Olgun, **Luther ve Reformu Katolisizm’i Protesto**, Fecri Yayınları, Ankara, 2001, s. 61.; Luther’in tercümesi için bkz. Greenslade (Ed.), ss. 94-101.

halkın kutsal yazıları okuyup yorumlaması pek hoş karşılanmıyordu. Kutsal kitaplar ruhban sınıfının elinde güvenliydi; cahil, avam halk tarafından basitleştirilmemeli, yanlış anlaşılmalara sebebiyet verilmemeliydi. Doğru inancın korunması adına Kitâb-ı Mukaddes'i okuyup yorumlama yetkisi Roma piskoposu papaya ve onun şahsından diğer ruhban sınıfı üyelerine aitti. Luther'e göre ise Kitâb-ı Mukaddes en önemli kaynaktı ve tek bir adamın tekeline bırakılamazdı.⁵ Böylece, ruhban sınıf aradan kalkıyor, halkın kendi anadilinde kutsal yazıları okuyup Tanrı kelamına doğruca muhatap olması arzu ediliyordu. İşte bu iki farklı yaklaşım Kitâb-ı Mukaddes çevirileri tarihini şekillendirmiştir.

İngilizce kutsal metinlerin varlığı çok eski zamanlara kadar götürebiliriz. Bu çalışmalar, yukarıda zikrettiğimiz üzere, kilise anlayışıyla uyumlu olduğu için bir sorun teşkil etmemiştir. Ancak Wyclif ile başlayan süreci bir asırdan fazla süren durgunluk dönemi takip etmiş, Reform döneminde tekrar başlayan tercüme hareketleri kan ve gözyaşıyla sulanmıştır. Papalık hegemonyasından kurtulmaya çalışıldığı bu dönemlerde evvelâ türlü meşakkatlerle sarf edilen emekler daha sonra devletin desteğiyle resmiyet kazanmıştır. İşte çalışmamız bu serüveni anlatmaktadır.

Aslında kutsal yazıların tercümeleri tarihi Hristiyan inancın tarihidir.⁶ Nasıl ki antik dönemlerde Hristiyanlığın yeni milletlere ulaşmasında, yeni müntesipler kazanmasında tercümelerin önemli ve muazzam bir katkısı olmuşsa, Reform çağında ulus dillere yapılan tercümeler reform anlayışının benimsenmesinde ve yayılmasında etkili olmuştur. Çünkü halk kulaklarına yabancı gelen Latince ibarelerden kurtularak kendi anadilinde Kitâb-ı Mukaddes'i okuma şansı elde etmiştir. Kutsal metinlerin okunması, ruhban sınıfına ve yüksek eğitilmiş üst sınıfa ait olmaktan çıkıp halk tabanına yayılmış, bu da Tanrı'nın kelâmına muhatap olmalarından dolayı halkta özgüven gelişimine ve reformların özümsemesine sebep olmuştur.

İngiltere'de Kitâb-ı Mukaddes tercümelerinin serüveni çok dikkat çekicidir diyebiliriz. Katolik hegemonyanın hissedildiği dönemlerde kesinlikle İngilizce Kitâb-ı Mukaddeslere izin verilmemiş, satan ya da okuyanlara ağır yaptırımlarda bulunulmuştur. Ancak VIII. Henry'nin papalığa karşı başkaldırısında ya da reform rüzgârlarının hissedildiği VI. Edward ve I. Elizabeth dönemlerinde halkın kendi

⁵ Greenslade (Ed.), ss. 1-2.

⁶ Brooke Foss Westcott, **A General View of the History of the English Bible**, Third Edition, Revised by William A. Wright, Macmillan and Co., London, 1905, s. 3.

anadilinde kutsal kitabı okumaları teşvik edilmiş, desteklenmiştir. Çünkü reformistler için Kitâb-ı Mukaddes dinin tayin ve teşekkülünde merkezî bir yer işgal ediyordu. Papalık otoritesi ve Hristiyan geleneğinin içine katılmış hurafe ve uydurma âdetler reddediliyor, kutsal yazıların önderliğinde Hristiyan inancı yenileniyordu. İşte bundan dolayı William Tyndale'le başlayan süreç Kral James Versiyonu'nun halkla buluşmasıyla İngiltere'de reform tepe noktasına ulaşmıştır.

Kral James Versiyonu için savaş hiç kolay kazanılmamıştır. İnandığı dinin kitabını sırf anadilinde okumak istediği için kimileri "heretik" suçlamasıyla yakılarak idam edilmiş, kimileri de sürgüne yollanmıştır. Kral James Versiyonu'nu tanımak ve dört yüz yıl geçse bile insanların kalbinde nasıl yer bulabiliyor sorusuna cevap bulabilmemiz için evvela kendisinden önce yapılan çalışmalara, kendisini hazırlayan sürece; başka bir ifadeyle İngilizce Kitâb-ı Mukaddes çevirileri tarihine bir göz atmakta fayda vardır.

1.1.1. Eski İngilizce Tercümeler

Hristiyanlığın Britanya'daki macerasının nasıl başladığı tam olarak bilinmezdir. Ancak Tertullian ve Origen, 3. yüzyılda Britanya'da İngiliz kiliselerinin varlığını bildirmektedir. Her ne kadar 5. yüzyılda Cermen istilaları sonucu Britanya'da dini hayat ve kilise teşkilatı büyük zarar görse de gerçek manada Hristiyanlığın yayılması Papa Gregory'nin 597'de İngiliz Kilisesi'nin kurucusu kabul edilen Augustine (Augustine of Canterbury) önderliğinde bir grup misyoneri adaya yollamasıyla sağlanmıştır diyebiliriz.⁷

1066'da Norman fethinden önce İngilizce, *Eski İngilizce* veya *Anglo-Sakson* dili olarak bilinir. Eski İngilizceye tamamen çevrilmiş bir Kitâb-ı Mukaddes tercümesi yoktur. Ancak yukarıda zikrettiğimiz üzere vaaz gibi birtakım amaçlar için kutsal metinlerden bazı parçalar çevrilmiş olabilir. Anglo-Sakson dilinde bilinen en eski parçalar arasında 7. yüzyılın en önemli İngiliz ozanlarından Caedmon'ın (Cædmon, Ö. 680), Kitâb-ı Mukaddes'ten faydalanarak yazdığı şiir ve ilahileri bulunmaktadır. Caedmon, Whitby Manastırı'nda çalışan bir çiftçidir. İlahilerini

⁷ J.M. Roberts, **Avrupa Tarihi**, çev. Fethi Aytuna, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 2010, s. 133; Bruce M. Metzger, **The Bible in Translation: Ancient and English Versions**, Baker Academic, Michigan, 2001, s. 55.

Kitâb-ı Mukaddes'teki hikâyelerden esinlenerek yazan Caedmon ünlü Anglo-Sakson teolog ve tarihçi Aziz Bede'nin aktardığı hikâyeye göre mistik bir olay sonucu ilahi söylemeye ve ilahilerini kutsal metinlerden almaya başlamıştır. Rivayete göre Caedmon, bir akşam bakımını üstlendiği atların yanındayken uykuya dalar. Rüyasında bir ses ondan şarkı söylemesini ister. Caedmon, ne söyleyeyim şeklinde cevap verir. Ses ona "Yaratılmışların başlangıcını söyle!"⁸ der. Bu mistik olayın ardından Caedmon ilahilerinde kutsal metinlerden esinlendiği temalar kullanır. Gerçekte böyle bir olayın olup olmadığını bilemeyiz; ancak Caedmon'ın Kitâb-ı Mukaddes'ten alıntılarla süslü ilahileri Anglo-Saksonların ellerinde tam bir kutsal kitap çevirisi olmadan Hristiyanlığın bölgede yerleşmesinde büyük bir katkısı olmuştur diyebiliriz.

Kutsal metinlerin İngilizce tercümesine dair ilk ciddi deneme hayatının sonlarına doğru Yuhanna İncili'nin tercümesini yapan Aziz Bede'ye (Ö. 735) aittir. Hatta rivayet odur ki; tercümenin son cümlesini yanında bulunan genç müstensih yazdırdıktan birkaç dakika sonra Bede ruhunu teslim eder.⁹ Maalesef günümüzde tercümenin nüshası mevcut değildir.

Günümüzde hayatta kalan en eski İngilizce çalışma İngiltere'nin ilk ulusal kahramanı Kral Alfred'e (Alfred the Great, Ö. 899) atfedilmiş tercümedir. Dokuzuncu yüzyılın sonlarında Wessex bölgesini yöneten kral, Mezmurlar'ın 1-50 bölümleriyle dört İncil'i Batı Sakson lehçesine çevirtti. İlaveten, Kral Alfred *Çıkış* 20:3-17'de bulunan "On Emri" tercüme ettirerek kanunlarının başlangıç bölümüne ekletti.¹⁰

1066 Norman fethinden sonra İngilizcenin çehresi değişti; çünkü Latince kökenli Fransızca kelimelerin dile girmesiyle İngilizce farklı bir form kazanmaya başladı. Tarihi serüveni açısından İngilizcenin bu yeni haline *Ortaçağ İngilizcesi* (*Middle English*) denir. Ayrıca Norman istilası Roma Katolik kültürünün Britanya adasına nüfuz etmesini ve Katolik anlayışın halk arasında sempati kazanmasını sağlamıştır.¹¹ Bu yeni dönemde yaklaşık üç asır boyunca kutsal metinlerin tercümesi

⁸ Cleland B. McAfee, **The Greatest English Classic**, Harpers & Brothers Publishers, New York, 1912, ss. 8-9.

⁹ Westcott, s. 5.

¹⁰ Gordon Campbell, **Bible: The Story of The King James Version 1611-2011**, Oxford University Press, New York, 2010, s. 8.

¹¹ Westcott, s. 7.

yapılmadı. Norman Fransızcası eğitimli sınıf arasında İngilizcenin yerini aldı. Latince ruhban sınıfı tarafından kullanılmaya devam etti.¹²

13. yüzyılın sonlarında Kitâb-ı Mukaddes'in başta *Tekvin*, *Çıkış* ve *Mezmurlar* olmak üzere bazı kitaplarının şiir vezinli tercümelerinin yapıldığı görülmektedir. 14. asrın başlarında Yorkshire keşişi Richard Rolle (Ö. 1349) *Mezmurlar*'ı nesir şeklinde kuzey lehçesine tercüme etmiştir.¹³

14. yüzyılın sonlarına geldiğimizde dönemin en meşhur tercümesi Reform tarihinin önemli simalarından biri olan John Wyclif'e atfedilmektedir. Atfedilmektedir diyoruz; çünkü genel kabulün aksine Wyclif'in tercümeye iştirak edip etmediği konusu tartışmalıdır. Şimdi İngilizce Kitâb-ı Mukaddes'in ilk tam metin tercümesinin münakaşalı hikâyesine bakalım.

1.1.2. John Wyclif ve Tercümesi

John Wyclif ya da Wycliffe (1330?-1384) Reform tarihinin önemli figürlerinden birisidir. Teolog ve reformcu olan Oxfordlu Wyclif, 16. yüzyıldan beri "Reformun sabah yıldızı" olarak methedilir.¹⁴ Wyclif, papalık kurumu ve ruhban sınıfıyla ilgili ciddi eleştirilerde bulunmuştur. Konumuz itibarıyla bütün eleştirilerini burada zikretmemiz çalışmamızın sınırlarını aşacağından sadece Kitâb-ı Mukaddes'in Hristiyan ilahiyatındaki konumuna dair fikirlerine değineceğiz.

Wyclif, 1378'de kaleme aldığı "*Papa'nın Gücü (De Potestate Papae)*" adlı eserinde Kitâb-ı Mukaddes hakkındaki fikirlerini ele almaktadır. Wyclif'e göre "Kitâb-ı Mukaddes, Hristiyan inancının ebedî bir örneğidir ve Hristiyan doktrininin tek kriteri ve kaynağıdır. Kitâb-ı Mukaddes'te Tanrı sadece din adamlarına değil, bütün insanlığa, herkese hitap etmektedir. Bundan dolayı kutsal yazılara herkesin ulaşabilmesi, yani kendi anadiline tercüme edilmesi gerekmektedir."¹⁵ Wyclif'in bu düşünceleri Reform çağında kutsal kitap anlayışıyla ilgili görüşlerden farksızdır diyebiliriz. Çünkü Wyclif'ten yüz sene sonra reformistler halkın da ulaşabileceği Kitâb-ı Mukaddes merkezli bir mefkûreyi savunmuşlardır.

¹² Metzger, s. 56.

¹³ J. I. Mombert, **English Versions of the Bible**, New and Enlarged Edition, Samuel Bagster and Sons Limited, London, 1907, ss. 28-35.

¹⁴ Campbell, s. 9.

¹⁵ Metzger, ss. 56-57.

Wyclif, reform hareketinde yeni ufuklar açan, halkın Kitâb-ı Mukaddes'i İngilizce okumasını teşvik eden birisidir; ancak bütün bir Kitâb-ı Mukaddes'i İngilizceye çeviren ilk kişidir söylemi problemlidir. Şu bir gerçek ki, Wyclif ilk aşamalarda bir takım teşebbüslerde bulunmuş ve kendisini takip edenleri tercüme konusunda teşvik edici bir rol oynamış olabilir; fakat tek başına tercümeyi üstlendiği ya da çalışmalara iştirak ettiği tartışmalıdır.¹⁶ Buna rağmen baştan sona çevirisi tamamlanmış ilk İngilizce Kitâb-ı Mukaddes tercümesi Wyclif adıyla anılır. Bunun sebebi, tahmin edileceği üzere, Kitâb-ı Mukaddes'in sadece din adamları tarafından değil, bütün insanlar tarafından okunması gerektiği düşüncesinden dolayı bir yakıştırmadır diyebiliriz. Modern dönemde, konusunda uzman eserlerde *Wycliffite Bible*, yani "Wyclife veya Wyclif taraftarlarına atfedilen Kitâb-ı Mukaddes" denilerek aradaki bu fark gözetilir.¹⁷

Bu tercümenin 1382 ve 1388 yıllarında yapılan iki versiyonu bulunmaktadır. Aslında 1388 yılında biten tercüme 1382 tarihli tercümenin revize edilmiş halidir. Özellikle 1382 yılında tamamlanan tercümede Wyclif'in doğrudan bir katkısının olmadığını belirttik. O dönemde Wyclif yaşlanmaya başlamıştı ve hastaydı. 1379'da kısmi felç geçirmişti.¹⁸ Aslında ilk versiyonun büyük bir kısmı, Wyclif'in en ateşli takipçilerinden Nicholas of Hereford'a ait olmasına rağmen tercüme tartışmalardan müstağni değildir. Tekvin'den Eski Ahit'in Yahudiler ve Protestanlarca apokrif kabul edilen kitabı Baruk 3:20'ye kadar kısımları Nicholas of Hereford'un çevirdiği düşünülmektedir.¹⁹ Geri kalan kısmın, yani Hezekiel'den II. Makabeler'e²⁰ kadar kitapların ve Yeni Ahit'in kimin tarafından tamamlandığı bilinmemektedir.

İlk versiyonun özelliklerinden biri tercümenin tamamen metne bağlı oluşudur. Metnin ruhuna hitap edecek bir üslupta mana sağlanamadığından okuyucunun metni anlaması zorlaşmıştı. İlk tercümenin aşırı literal metni okuyucuyu bezdirmişti. Bu yüzden Wyclif'in önemli takipçilerinden John Purvey, İngiliz tarihinin tamamlanmış ilk Kitâb-ı Mukaddes versiyonunu revizyona aldı. Purvey

¹⁶ Massey H. Shepherd, Jr., "Wyclif, John", **The Encyclopedia of Religion**, (Ed. Mircea Eliade), Macmillan Publishing Company, New York, 1987, Cilt:15, s. 489; Campbell, s. 9.

¹⁷ Metzger, s.56; Campbell, s.9; Alfred W. Pollard, **Records of the English Bible**, Oxford University Press, 1911, s. 2.

¹⁸ Mombert, s. 42.

¹⁹ Pollard, s. 1.

²⁰ Şunu unutmamak gerekir ki, bu tercüme Latince Vulgate'ten yapılmıştır. Apokrif kitaplar Vulgate'te kanonik kitaplarla iç içedir, yani Vulgate'te Eski Ahit kitaplarının sıralaması farklıdır. Mesela, sıralama Baruk'tan sonra Hezekiel, Daniel diye devam etmektedir.

çalışması sırasında kullandığı biricik kaynağı Vulgate metninden muzdariptir. Purvey'in iddiasına göre Roma Kilisesi'nin gururlanarak sahiplendiği ve doğruluğundan şüphe duymadığı Latince tercümenin aslında İngilizce tercümeden daha fazla düzeltilmeye ihtiyaç duymaktadır.²¹ 1388'de Purvey'in tamamladığı ikinci versiyon, birincisine nazaran metne tamamen bağlı kalmadan biraz daha özgür tercüme edilmiş, İngilizcenin gramatik yapısına daha uygun bir eserdir.²² Doğal olarak bu durum, ikinci versiyonun daha çok sevilmesini ve tutulmasını sağlamıştır.

Her iki tercüme, Jerome'nin *Vulgate* adlı Latince versiyonuna dayanmaktadır. Bundan dolayı Yahudilerce ve Protestanlarca *apokrif*, Katoliklerce *deuterokanonik*, yani "ikinci dereceden kanonik" sayılan *Tobit*, *Yudit (Judith)*, *Baruk* gibi kitaplar da tercümede bulunmaktadır. Lakin Eski Ahit kitaplarının sıralaması Vulgate'ten direkt alındığından Eski Ahit'in kanonik kitaplarıyla deuterokanonik kitapları iç içedir. Bundan dolayı Eski Ahit kitaplarının sıralaması biraz farklıdır. Meselâ, Vulgate'te *Nehemya'dan* sonra *Tobit* ve *Yudit* kitapları gelir. Bu iki kitabı *Ester* takip eder. Günümüzde Protestan fikriyatına göre basılmış Kitâb-ı Mukaddes'te ise *Tobit* ve *Yudit* çıkarılır, *Nehemya'yı Ester* kitabı izler.

Wyclif tercümelerde bizzat rol almasa da papalık ve ruhban sınıfına yöneltmiş olduğu eleştirileri, savunduğu devrim niteliğindeki fikirleri ve herkesin kutsal yazıları okuyabilme hakkına sahip olduğu düşünceleri özellikle papalığı, piskoposları ve yeniliğe pek açık olmayan tutucu gelenekselcileri çok kızdırmıştı. 1390'lıların başında tarihçi Henry Knighton'ın tercüme hakkında bir takım şikâyetleri ve eleştirileri vardır. Knighton'a göre "Wyclif Kitâb-ı Mukaddes'i Latineden meleklerin (angels) diline değil, Anglusların (İngilizlerin) diline"²³ çevirmiştir. Yani Knighton, Wyclif'in kutsal yazıları avamlaştırmamasından yakınmaktadır. Zira Kitâb-ı Mukaddes'in okunması ruhban sınıfına ve tahsilli elit, aydın kesime ait bir ayrıcalıktı. Wyclif'in bu imtiyazı alıp halka ve hatta kadınlara sunması kabul edilemez bir gelişmeydi. Knighton biraz daha ileri gidiyor ve öfkesini şöyle ifade ediyor: "İnci dışarı atıldı ve domuzun ayaklarının altında ezildi."²⁴

²¹ Westcott, s. 14.

²² Metzger, s 57.

²³ Campbell, s. 9.

²⁴ McAfee, ss. 10-11. Kanaatimizce Knighton bu sözünü Matta 7:6'ya gönderme yapmaktadır. "Mukaddes olanı köpeklerle vermeyin ve incilerinizi domuzların önüne atmayın ki, onları ayakları altında çiğnemesinler ve dönüp sizi parçalamasınlar."

Ölümünden sonra bile Wyclif ve takipçileri rahat bırakılmaz. 1401'de IV. Henry hükümrânlığı sırasında hükümet "*Yakılacak heretiklere dair (De hæretico comburendo)*" adlı bir tebliğ yayınlar. Adından anlaşılacağı üzere, bildiri Wyclif ve taraftarlarının görüşlerinden sıyrılmayan, onların kitaplarını okuyanların yakılarak cezalandırılacağını anlatıyordu. Lakin "kitap" derken Wyclif'in tercümesine bizzat bir atıf yoktur.²⁵ Tebliğe göre, Katolik vesayete muhalif grubun görüşlerine dair kitapları okuyanlar ya da benimseyenler heretik sayılarak Engizisyon mahkemesinin en ağır cezası olan yakılma cezasıyla korkutuluyordu.

İngilizce tercümelerin her türlü şekilde yasaklanması Başpiskopos Thomas Arundel'in başkanlığında yapılan toplantıda karara bağlanmıştır. 1408'de Oxford'ta yapılan bu toplantıda kutsal yazılarla ilgili yasaklamalar getirilmiştir. Evvelâ Jerome'nin ilahi bir ilhamla tercümesini yazdığı vurgulanmıştır. Ardından alınan karar kısaca şöyledir: "Hiç kimse kendi kendine, izin almadan kutsal yazıları İngilizce ya da başka bir lisana çeviremez, kutsal metinlerin çevirisiyle ilgili kitap ya da risale telif edemez. Hiç kimse yazılmış böyle bir eserin bir kısmını ya da tamamını, gizli veya âşikâr okuyamaz. Bu emir, Wyclif zamanından geleceğe caridir. Her kim iş bu emrin zıddına hareket edecek olursa mücrim ve heretik olarak muamele görecektir."²⁶ Kısaca böyle bir maceraya atılanların sonunun ölüm olduğu bildirilmektedir.

Bütün baskı ve gözdağı verme girişimleri pek etkili olmaz. 1415'te tercümeler toplatılır ve yakılır. Purvey ve Nicholas hapsedilir ve fikirlerinden dönmeleri için zorlanırlar. 1428'de Wyclif mezardan çıkarılır, bedeni yakılıp Lutterworth boyunca akan nehre külleri dökülür.²⁷ Katolik zihniyet, Wyclife duymuş olduğu nefretini ölmüş bedenini yakarak gösterse de yıllar sonra Wyclif'in fikirleri birçok reformiste ilham kaynağı olmuş, reformcuların Katolikliğe açtıkları savaşta dayandıkları bir güç olmuştur.

Wyclif'in tercümesinin baskısı olmayıp el yazması şeklinde kaydedilmiştir. Günümüze yüz altmış el yazması ulaşmıştır. Bunlardan on beşi Eski Ahit nüshasıdır. On sekiz Yeni Ahit nüshası ilk versiyona, yani 1382 versiyonuna aittir. Matbaa baskısı olmamasına ve resmi makamlarca baskı ve muhalefete rağmen bu kadar çok

²⁵ Westcott, s. 17.

²⁶ Westcott, s. 17.

²⁷ Metzger, s. 57.

el yazmanın günümüze ulaşması, aristokrat kesimin ve halkın tercümeyle göstermiş olduğu teveccühün büyüklüğünü göstermektedir. Öyle ki, bu yazmaların çoğu 1420-1450 yılları arasında istinsah edilmiştir.²⁸ Bu da yasaklamaların halkın anadilinde Kitâb-ı Mukaddes'i okumasını engelleyemediğini göstermektedir. Tabii ki Wyclif'in ölümünden sonra onun fikirlerini ve felsefesini devam ettiren "fakir papazlar" manasındaki Lollards hareketinin emeklerini görmezden gelirse haksızlık etmiş oluruz.²⁹ Bu tercüme Oxford Üniversitesi Yayınları tarafından ilk defa 1850 yılında basılmıştır. Josiah Forshall ve Frederic Madden'in yürüttüğü projede yüz elliden fazla el yazması incelenmiş, çalışma yirmi iki yıl sürmüştür. Böylelikle reform hareketlerinin bir habercisi, kendisinden sonra yapılan tercümelere de ilham kaynağı olan Wyclif'in hatırası Oxford Üniversitesi tarafından daha somut bir şekilde yaşatılmak istenmiştir.³⁰

1.2. REFORMUN KÜLTÜREL ARKA PLANI

Reformasyon dönemini ele alan eserlerde genellikle papalık kurumunun yozlaşması, monarşi-kilise arasındaki vâki olan iktidar çekişmesi, ruhban sınıfının cahilliği ve dejenerasyonu, endüljans sistemi ve halkın, yaşananlar karşısındaki hoşnutsuzluğuna vurgu yapılır. Tabii ki bahsetmiş olduğumuz bu önemli maddeleri hafife almıyor, ehemmiyetsiz olduğunu kesinlikle kastetmiyoruz. Ancak reform hareketlerini hazırlayan dini, siyasi, iktisadi ve içtimai sebeplerin yanında bir de kültürel sebepler vardır. Yalnız, bu kültürel sebepler dini, siyasi ve içtimai sebepler kadar iyi bir şekilde işlenmediği düşüncesindeyiz. Oysaki Kitâb-ı Mukaddes'in ulus dillerine tercümelerini ortaya çıkaran ruhu ve düşünceyi anlamada kültürel referansları iyi incelememiz gerekir. Dolayısıyla Kral James Versiyonu'na giden yolda Reformun kültürel sebepleri çok önemli bir yer işgal etmektedir. 16. yüzyıl öncesi dönemin kültürel alt yapısını anlamadan ne Reformasyon döneminde büyük gayretlerle art arda piyasaya sürülen tercümelere ne bu tercümelere can veren ruhu ne de Kral James Versiyonu'nun referanslarını anlamış oluruz.

²⁸ Westcott, s. 18.

²⁹ Metzger, ss. 57-58.

³⁰ Mombert, s. 76.

1.2.1. Hümanizm ve "Kaynağa Dön"

Martin Luther'i John Wyclif ve Jan Hus'la karşılaştırdığımızda şanslı birisiydi diyebiliriz. Zaman onun başlatacağı başkaldırının altyapısını hazırlamıştı. Papalık ve kilise müessesesindeki yozlaşma Thomas More ve Desiderius Erasmus gibi Katolik kökenli düşünürlerin tahammül sınırlarını zorlayacak düzeydeydi. Kutsal Roma İmparatoru I. Maximilian ve Papa X. Leo'nun Almanya'nın sorunları ve taht veraseti ile ilgilenmeleri Luther'e 1519'a kadar fikirlerini yayma şansı tanımıştı.³¹ Tabii ki Luther'i destekleyen ve onu koruyan Saksonya Elektörü III. Frederick'i unutmamak gerekir. Ancak Batı dünyasının çehresinin değişiminde mühim bir etkiye sahip olan Reform hareketinin temelinde siyasi ve dini nedenlerin yanında hümanizm ve antik dil çalışmalarını da unutmamak gerekir.

Kendilerini "insani bilimlere (studia humanitatis)" adayan hümanistler, büyük bir merakla antik metinleri incelemek için kolları sıvadılar. Bu iştiaak doğal olarak klasik yapıtları asıllarından öğrenmek için antik dil çalışmalarına sevk etti. Dil çalışmalarında en önemli gelişme Batı medeniyetinin temellerinden birini olan Grekçenin yeniden canlanmasıydı. Bu canlanma, genellikle Osmanlı hükümdarı Fatih Sultan Mehmet tarafından İstanbul'un fethinden sonra Batı'ya göç eden bilginler yoluyla olduğu varsayılsa da aslında 1390'larda Marvel (Manuel) Chrysoloras gibi Doğu Romalı bilginlerin Floransa ve Roma'da ders vermek üzere davet edilmeleriyle gerçekleşmişti.³²

Hümanizm dini ve siyasi sebeplerden farklı olarak insanı hayatın merkezine koymakla beraber "kaynağa dön (ad fontes)" sloganıyla ileride ulus dillerine yapılacak Kitâb-ı Mukaddes tercümelerine dil ve metin açısından kaynak sağlamıştır. Ad fontes sloganı hakikatin temel kaynaklarda olduğunu ilan ediyordu. Temel kaynaklardan beslenildiğinde gerçeğe varılacağı inanılıyordu. Bu da tam reformistlerin aradığı türden bir faraziyeydi. Zaten Hıristiyanlığın özüne dönmeyi arzulayan reform yanlılarına uygun bir çalışma alanı doğmuştu. Eski Ahit için İbranice ve Aramice, Yeni Ahit için ise Grekçe eğitimi verilerek Tanrı'nın kelamını

³¹ Stephen J. Lee, **Avrupa Tarihinden Kesitler 1494-1789**, 4. Baskı, çev. Ertürk Demirel, Dost Kitabevi, Ankara, 2012, s. 28.

³² Lee, s. 11.

anlamak murat ediliyordu. Latince çalışmalarıyla da teolojide saflaştırma ve yenileşmeye gidileceğini ümit edenler vardı.³³

Coğrafi açıdan hümanizm Floransa'da doğup kısa sürede Avrupa'nın pek çok yerine hâkim olmuştu. Hümanizm rüzgârından etkilenmek için illa hümanist bir akademinin üyesi olmak gerekmiyordu.³⁴ Zamanın ruhu, *ad fontes* mottosuyla çalışmaları klasik eserlerin araştırılmasına yönlendirmiş, kaçınılmaz olarak Grekçe, Latince ve buna ilaveten İbranice çalışmalar hızla sürdürülmüştü. Hümanistlerin hayali "elsine-i selâse"de, yani Latince, Grekçe ve İbranicede mahir olmaktı. Bu ülkü Latince *trium linguarum gnarus*³⁵ (üç dilde uzman) ya da *homo trilinguis*³⁶ (üç dil bilen kişi) olarak ifade edilir. Bu hayali gerçekleştirmek için üç dilde eğitim veren üniversitelerin kurulması kaçınılmazdı. İngiltere'de Corpus Christi College (Oxford) kuruldu. Fransa'da I. Francis ileride Collège de France adını alacak olan Collège des Lecteurs Royaux üniversitesini kurdu. Almanya'da ise Wittenberg Üniversitesi yeni kürsülerle zenginleştirildi.³⁷ Kısa zamanda ilgili dillerin dil bilgisi ve sözlükleri çıkarıldı. Dilbilgisi için "*Elegantiae Latini Sermonis*" ve "*Institutiones Grammaticae*" adlı dilbilgisi kitapları, "*Thesaurus Linguae Graecae*" ve "*Lexicon Graeco-latinum*" gibi sözlükler ilim dünyasına kazandırıldı.

Sıra temel kaynaklara, yani Eski ve Yeni Ahit'e gelmişti. 15. yüzyılın son çeyreğinde, 1488'de Soncino, İtalya'da Eski Ahit basıldı. İlim dünyasında ilk defa neşredilen Eski Ahit'in bu nüshasında İbrani hareketler eklenmişti. Bu çalışmayı İtalyalı Yahudiler üstlendi. Yeni Ahit'in yayımlanması ise biraz daha zaman aldı. Yeni Ahit'in Grekçe basılması hümanizmin önderlerinden Desiderius Erasmus'a nasip oldu. Hıristiyan dünyasında Erasmus, sadece hümanist düşünceye yapmış olduğu katkılardan değil, Yeni Ahit'i Grekçe yayımlaması yönüyle de büyük saygı görmektedir. Erasmus 1516'ta Basel'de Yeni Ahit'in ilk Grekçe metnini neşretti. 1519 ve 1522'de ikinci ve üçüncü edisyonlarını yapan Erasmus, kitabın Grekçe metninde bazı düzeltmeler yaptı. Erasmus'un bu çalışması Martin Luther, William Tyndale gibi birçok teologun elinin altında bulundurduğu temel kaynak oldu. Erasmus'un bu önemli neşriyatını daha sonra Cenevre'de Robert Estienne (Robert Stephanus)

³³ Greenslade (Ed.), s. 41.

³⁴ Lee, ss. 12-13.

³⁵ Greenslade (Ed.), 40.

³⁶ Albert Labarre, **Kitabın Tarihi**, çev. Galip Üstün, İletişim Yayınları, İstanbul, 1994, s. 74.

³⁷ Greenslade (Ed.), 40.

geliştirdi. Ardından Cenevre'de Johannes Calvin'in halefi Theodore Beza, 1565'te Yeni Ahit'in Grekçe metninde bazı iyileştirmelere giderek metnin kalitesini bir üst dereceye çıkardı. Kral James Versiyonu mütercimleri Yeni Ahit üzerinde çalışırken Robert Estienne ve Theodore Beza'nın geliştirdiği bu metinleri temel kaynak almışlardır.³⁸ Yeni Ahit'in bu Grekçe metni, daha sonra, 1633 yılında neşredilen baskının Latince önsözünde kullanılan "textum ve receptum" kelimelerinden mülhem olarak *Textus Receptus*, yani "kabul edilmiş metin" olarak isimlendirilmiştir. Ancak ilerleyen yıllarda yeni Grekçe el yazmaların bulunması, en eski Yeni Ahit nüshalarının gün yüzüne çıkarılması, metin kritiğinin gelişmesi ve doğal olarak eleştiri tekniğinin *Textus Receptus* metninin üzerine uygulanması sonucunda bu metin "receptus" ünvanını yitirmiştir.

Antik dil çalışmaları Reformasyona giden kapıyı aralamıştı. Klasik çalışmaların Kitâb-ı Mukaddes çalışmalarına hizmet etmemesi muhal di. Bu çalışmalar, Kitâb-ı Mukaddes'in İbranice ve Grekçe orijinal metnlerinin tahlil ve tetkikini sağlamış, reformist mütercimlere önemli bir kaynak ve Katolikler karşı kullanabilecekleri tehlikeli bir koz sunmuştur. Böylelikle reformistler tercümelerinin "köhnemiş ve tahrif olmuş" Latince Vulgate'e değil, İbranice ve Grekçe otantik metinlere dayanmalarıyla övünüyorlardı.

1.2.2. Reformistlerin Silahlarından: Matbaa

Günümüz medya çağında bilgi ve fikirlerin hızlı ve kolayca yayılması altın çağını yaşıyor. Haber siteleri ve sosyal medya vasıtasıyla dünyanın bir ucunda yaşanan olay kısa zamanda duyuluyor. Peki, Reform arifesinde durum nasıldı? 1450 yılında bir mahalle papazının bırakın kendi İncil'i olmasını, başka yerlerden temin etmesi bile çok sıra dışı bir durumdu.³⁹

İnsanlık medeniyet ve kültür hazinelerini kendisinden sonraki nesillere farklı materyallerle aktardı. Kil tabletleri, kemikler, ipek kumaş gibi. Greko-Romen dünyanın yazı malzemesi papirüs çok narin ve dayanıksızdı. Büyük ya da küçükbaş derilerinden imal edilen parşömen 4. yüzyılda papirüsün tahtına oturdu. Parşömen daha sağlam ve dayanıklıydı. Ancak hammadde azlığı ve el emeğinden dolayı fiyatı

³⁸ Greenslade (Ed.), 167.

³⁹ Roberts, s. 274.

yüksekti.⁴⁰ Avrupa'nın kâğıtla tanışması ise Müslüman Araplar sayesinde. İslam fetihleri sonucunda kâğıt 11. yüzyılda İspanya'ya, 12. yüzyılda ise Sicilya yoluyla İtalya'ya girdi ve kâğıt yapımı 14. yüzyıl boyunca Avrupa'da yaygınlaştı.

Dünya tarihindeki herhangi bir devrim, icat ya da keşif bir anda ortaya çıkmamıştır. Bunu hazırlayan bir takım âmilleri vardır. Aynı durum Johannes Gutenberg'in hareket edilebilen metal hurufatlı matbaa icadı için de geçerlidir. Gutenberg öncesi Avrupa'da el yazması geleneğiyle birlikte matbaa vardı fakat bu ağaç oymacılığına dayalı bir teknikti. Bu teknikte bir ağaç parçası üzerinde çıkıntılar olacak şekilde yontulur, üzerine mürekkep sürüldükten sonra kağıda uygulanırdı.⁴¹ Doğal olarak bu teknik uzun süren meşakkatli bir çalışma gerektiriyordu. 15. asra geldiğimizde ağaç yerine dökme metal kullanılması ve yağ bazlı mürekkebin⁴² bulunmasının yanında gerçekleşen matbaa devrimindeki en temel yenilik hareket edilebilen metal hurufatın icadıydı.⁴³ Bu icatla adı anılan Johannes Gutenberg, 1455'te hareket edilebilen metal hurufatla ilk kitabı bastı. Basılan ilk kitap Batı Hristiyan dünyasının yegâne kutsal metni olan Jerome'nin *Latince Vulgate* tercümesiydi. Dünyada yeni teknikle basılan ilk kitap Johannes Gutenberg'e atfen *Gutenberg Bible* adıyla tarihe geçti.

Matbaa tekniğinde görülen bu devrim o kadar etkili oldu ki, matbaa 15. yüzyılın sonunda iki yüz elliden fazla Avrupa şehrine girdi. 16. yüzyılın sonlarına doğru Avrupa'da neredeyse matbaanın olmadığı şehir yoktu. Kısa zamanda kıtadaki kitap sayısı yüz binleri aştı. Batı dünyası bu yeni teknolojiyi çok sevmiştir. Hatta kendi şehirlerine kazandırmaları yetmiyormuş gibi 1557'de Goa, 1584'te Lima, 1588'de Makao, 1593'te Filipinler gibi sömürgelerine Avrupalılar matbaayı taşıdılar.⁴⁴

Kilisenin matbaaya tepkisi gayet müspetti. Aslında Kilise, zannedildiğinin aksine, kendisinin kullanabileceği herhangi bir yeniliğe ya da fikre açık olmuştur. Yeter ki, Katolik geleneğinin kırmızı çizgileri ihlal edilmesin. Mesela 9. yüzyılda Slavların Hristiyanlaşma sürecinde Roma ve Konstantinopolis arasında kalan Slavları kendilerine çekebilmek için Papa II. Adrian (Ö. 872) ve Papa VIII. John (Ö.

⁴⁰ Labarre, ss. 13-15.

⁴¹ Labarre, s. 51.

⁴² Bu da önemli bir yenilikti; çünkü ağaç oymacılığında kullanılan mürekkep zamanla soluyordu.

⁴³ Roberts, s. 273.

⁴⁴ Labarre, ss. 58-59.

882), onlara ibadetlerinde Slavca'yı kullanmalarına izin vermiştir. Bu iki papanın, yine de, bir şartları vardı. Bu şart, kutsal metin derslerinin önce Latince, ardından Slavca uygulanmasıydı.⁴⁵ Rönesans döneminde papalar "zamanın ruhundan" faydalanmayı iyi bilmişlerdi. Aziz Peter Bazilikası'nı yeniden inşa ettiren II. Julius (Ö. 1513) Michaelangelo'ya Sistin Şapeli'nin meşhur fresklerini emanet etmiş, Raphael'i Roma'ya davet etmişti.⁴⁶ Bundan dolayı Gutenberg'in Vulgate'yi neşretmesinden mutlu olan Mainz Başpiskoposu'nun Gutenberg'e soyluluk payesi vermesine şaşmamak gerekir. Manastırlar da bu yenilikten uzak durmadılar. Ortaçağ'ın önemli kitap çoğaltım merkezi manastırlarda bulunan "*scriptorium*"lar yerlerini matbaaya bıraktılar. El emeği, göz nuruyla yürüyen işler yerini matbaaya devrediyordu. Din adamlarının ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla dini kitapların çoğaltılması hızlı bir şekilde temin edilmiş oldu.⁴⁷

Kısaca, matbaadaki hareket edilebilen metal hurufatlı devrim sadece kitabın hızlı basımını sağlamamıştı. Matbaa sayesinde fikirler hızla yayılmış, okur sayısı artmış, kültürel seviye yükselmiş ve kültürel etkileşim inkişaf etmiştir. Ancak matbaanın en önemli özelliği, neşredilen kitap metninin standartlaşmasını, en az hatayla insanlara ulaşmasını sağlamasıdır. El yazısıyla istinsah edilen nüshalarda yapılan hatalar dönüşü olmayan sorunları doğurabiliyordu. Matbaanın varlığı kitapların müellifinin elinden çıktığı şekilde, orijinallliğini koruması için güzel bir fırsattı. Ayrıca bu yeni teknik bir meslek grubunun oluşmasına, iş imkânlarının gelişmesine, ticaret hacminin büyümesine ve ileride bilim alanında yapılacak yeniliklere zemin hazırlamıştır. Bir zamanlar büyük kitleler için lüks olan, pek az kişinin sahip olduğu kitaplar Reform arifesinde pek çok kişinin ulaştığı bir ihtiyaç haline gelmişti.

Martin Luther'den yüz iki yıl önce, yani 1415'te Jan Hus diri diri yakılmıştı. John Wyclif hayattayken parlamentodaki dostları sayesinde kendisine bir şey yapılamamıştı; ancak 1428'de Wyclif'in cansız bedeni mezarından çıkarılmış ve Lutterworth boyunca akan nehre külleri dökülmüştü. Bu düşünürlerin fikirleri yok edilememişti; lakin kendi muhitleriyle sınırlı kalmıştı. Bir asır sonra Martin Luther papalığa karşı bu iki selefinden pek de farklı olmayan eleştirilerini dile getiriyordu.

⁴⁵ Metzger, s. 48.

⁴⁶ Bekir Zakir Çoban, **Geçmişten Günümüze Papalık**, İnsan Yayınları, İstanbul, 2009, s. 137.

⁴⁷ Labarre, ss. 28-29, 54, 60.

Wyclif ve Hus'un aksine, Luther çok kısa bir süre zarfında Avrupa'nın en çok sevilen, takip edilen ya da en çok nefret edilen teologu olmuştu. Tabii ki bu durumdaki en büyük etken Wyclif ve Hus'un sahip olamadığı, Luther'in de çok etkili bir şekilde kullandığı matbaa silahıydı.⁴⁸ Papa X. Leo, Luther'i 1520'de aforoz edinceye kadar Luther'in tezleri çoktan etrafa yayılmıştı.

Reformun hâkim olduğu bölgelerde Luther'in fikirleri rahatlıkla dolaşırken, Katolik düzenin hâkim olduğu beldelere, İngiltere gibi, kitaplar genellikle tüccarlar aracılığıyla gizlice sokuluyordu. Bırakın reform yanlısı neşriyata izin verilmesini; kitaplarla birlikte onları basan, yayan, satan ve almış olanlar da odun yığınlarını sarmalayan ateşten nasibini aldılar.⁴⁹ Ferman ve kararnamelerle "yasaklı kitaplar" konusunda alınan tavrın ciddiyeti vurgulansa da kitaplar toplatılıp insanlar heretik yaftasıyla meydanlarda yakılsa da "sapkın kitapların" ülkeye sokulması engellenemedi. Kitaplar Almanya'dan geldiği gibi, reform yanlıları kendi ülkelerindeki sansürden dolayı Cenevre ya da Anvers'teki matbaacılarla anlaşip istedikleri kitapları bastırdılar.⁵⁰ Bu reform merkezlerinde bastırılan kitapların başında, tabii ki, anadile çevrilmiş Kitâb-ı Mukaddes tercümeleri bulunmaktadır.

Roma Katolik Kilisesi bu baş döndüren gelişmeler karşısında Hristiyan birliğinden kopmaları engellemek ve "heretik fikirlerin" yayılmasını önlemek adına baskıcı, despot yaklaşımlarla fazla ileri gidilemeyeceğini anladı. 1545-1563 yılları arasında yapılan Trent Konsili'nde önemli kararlar alındı. Bizim konumuzla ilgili olarak, Papa IV. Paul tarafından ilan edilen *Index Librorum Prohibitorum*, yani kilise tarafından "yasaklı kitapların listesi" en önemlisidir. Adından da anlaşılacağı üzere Katolik doktrinine aykırı, heretik kitapların basılması, dağıtılması ve okunması yasaklanmıştı. Ancak sadece bir liste yayınlamak "sapkın kitaplarla" mücadele için yetmiyordu. Önceleri, Kilisenin müspet yaklaştığı matbaa reformcularının elinde tehlikeli bir silaha dönüşmüştü. Matbaa da kontrol altına alınmalıydı. Basılacak kitapların içerik açısından denetlenmesi için bir takım usuller geliştirildi. Bu usullere göre, bir kitabı mahallî piskoposun tasdikini aldıktan sonra neşretmek mümkündü.

⁴⁸ Labarre, s. 77.

⁴⁹ Zaman gelmiş bu sefer kendilerini reformist olarak tanımlayanlar karşı fikirlerin ya da muhalefetin varlığından rahatsızlık duymuş, karşı tarafı infazlarla yok etmeye çalışmıştır. Reformasyon döneminin önemli simalarından Michael Servetus Calvin'e muhalefetten Cenevre'de ölüme mahkûm edilirken, Nürnberg'de Hans Hergot anabaptist yazılar yayımladığı için idam edilmiştir.

⁵⁰ Labarre, s. 79.

Kitabın piskoposluk onayını aldığını "*nihil obstat* (hiçbir engel yoktur)" ve "*imprimatur* (basılsın)" ibarelerinden öğrenebiliriz.⁵¹ Günümüzde bu gelenek devam etmektedir.

1.2.3. Reformasyon Çağı: Dillerin Savaşı

Reform çağında verilen mücadelelerin bir ayağı Kitâb-ı Mukaddes'in diliyle ilgilidir. Dil ile kültür arasındaki münasebeti, yadsınamaz organik bir bağ olduğunu unutmduğumuzda ve bütün yaşanan bu olaylara bu kıstastan baktığımızda görürüz ki aslında bu savaş, Hristiyan birliğini sağladığını iddia eden Katolisizm ile milli temellere dayanan reformist kiliseler arasında cereyan eden var olma savaşıdır.

Kendisinin cihanşümul bir mevkide bulunduğunu iddia eden Roma Katolik Kilisesi Hristiyan birliğinin Roma'nın çatısı altında yek vücut olabileceğinin altını çiziyor ve milli kiliselerin bu mefkûreye aykırı olduğunu belirtiyordu.⁵² Roma Kilisesi uluslar üstü, bütün Hristiyanları içine alan bir sistem kurmaya çalışırken bir yandan da siyasi arenada konumunu güçlendirmeye gayret ediyordu.

Katolisizm küresel bir düzeni temsil ediyordu. Nasıl ki tuğlaları bir arada tutmak için harca ihtiyaç varsa İsa Mesih'in temsilcisi ve Petrus'un halefi olan Roma Kilisesi de uhrevi gücüyle Hristiyan dünyasını bir araya getirmek ve dünyevi olarak Tanrı'nın krallığını yeryüzüne hâkim kılmak için harç olarak Latinceyi kullandı. 5. yüzyıldan sonra Latince kıta dili haline geldi. Hristiyan âleminin yegâne kutsal kitabı Jerome'nin Latince *Vulgate* tercümesiydi. Kiliselerde ayinler Latince icra ediliyor, müellifler eserlerini Latince kaleme alıyorlardı. Martin Luther de "doksan beş tezini" Latince yazmıştı. Latincenin kilise ve kültür dili olarak kullanılmasıyla dinî birliğin yanında milli kültürlerle hegemonya kuran, Batı Avrupa'ya yayılmış Latin-Katolik üst kimliği meydana geldi. Aslında Hristiyanlığın 1054'te Katolik-Ortodoks şeklinde iki ana gövdeye ayrılmasında, Reformasyon döneminde Kitâb-ı Mukaddes'i yerel dillere çevrilmesinde ve ruhban sınıfının bu girişimlere sert tepkisinde meselenin sadece teolojik tartışmalardan ibaret olmadığını görürüz.

⁵¹ Labarre, s. 90.

⁵² Kaan H. Ökten, **Hristiyanlıkta İnancın Yenilenmesi: Luther'in Teolojik Tezleri ve Toplumsal Yansımaları**, Mavi Ada Yayıncılık, İstanbul, 2000, s.63.

Reform çağı Kitâb-ı Mukaddes'in dilinin ne olacağı savaşıdır. Bir yanda yegâne kutsal kitap olarak Latince Vulgate'i savunan Roma Kilisesi, öbür yanda insanların kendi ana dillerinde aracısız olarak kutsal metinleri okuyup hayatlarını buna göre şekillendirmeleri gerektiğine inanan reformistler. Peki, gerçekte kutsal metinlerin otantik dili neydi? Eski ve Yeni Ahit hangi dilde yazılmıştı? Papalığın yegâne kutsal kitap olarak benimsediği Jerome'nin Vulgate versiyonundan neden vazgeçilmiyordu? Şimdi, kısaca, bu soruların cevaplarını aradıktan sonra Kral James Versiyonu'nu hazırlayan süreci, yani Kral James Versiyonu öncesi İngilizce Kitâb-ı Mukaddes tercümelerini inceleyelim.

Kitâb-ı Mukaddes'in birinci kısmını oluşturan, Yahudilerce de kutsal kabul edilen Eski Ahit'in orijinal dili İbranicedir. Ancak Eski Ahit'in Ezra 4/8- 6/18; 7/12-26; Daniel 2/46-7/28 bölümleri Aramî dilinin edebi lehçesi olan Filistin Aramicesiyle kaleme alınmıştır.⁵³

Yeni Ahit Grekçe yazılmıştır. *Sina Yazması* (Codex Sinaiticus, 4. yüzyıl) ve *Vatikan Yazması* (Codex Vaticanus, 4. yüzyıl) gibi elimizde mevcut en eski yazmalar Grekçedir. Yeni Ahit dilinin otantikliği tartışmalı konulardan birisidir. Gerçekte İnciller Grekçe mi yazıldı ya da daha sonra Grekçeye mi çevrildi? En azından Aramice ve İbranice konuşan, vaazlarını ve öğretilerini toplumun kendi yerel diliyle anlatan bir şahsın, yani Hz. İsa'nın hatırası "Neden kendi diliyle değil de başka bir dilde yazılmıştır?" gibi sorular akla gelmektedir. Bu tartışmaları bir kenara bırakalım ve Yeni Ahit'in Grekçe yazılmasını kısaca özetleyelim.

Büyük İskender'in fetihleri sonucu siyasi, kültürel ve dilbilimsel yönden Yunan kültür ve medeniyeti yayılmış, Hellenistik dönem başlamıştır. Doğu Akdeniz kıyılarını kapsayan bu kültürel genişleme ortaya *lingua franca*, yani "ortak bir dil" doğurmuştur. Hatta Yunanistan'daki eski lehçelerin yavaş yavaş yerini alan, Atina diyalektinin gelişimine dayanan bu dile Yunanca κοινή διάλεκτος, yani "müşterek, ortak diyalekt" denmiştir ve Akdeniz havzasında günlük hayatta konuşulan dili haline gelmiştir. Hellenizasyonla yeni bir form kazanan bu dil İskenderiyeli Yahudiler için yapılan Eski Ahit'in ilk çevirisi *Yetmişler Tercümesi'nin* (Septuaginta), Yeni Ahit'in ve erken dönem Hristiyan dünyasının diliydi. Ayrıca koine diyalekti Filistin'de kıyı şehirlerinde ve günümüz Ürdün devletinin sınırlarının

⁵³ Ali M. Dinçöl, "Ârâmîce", *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 1991, Cilt:3, s. 268.

büyük bölümünü kapsayan Yunanca “on şehir” anlamına gelen Dekapolis bölgesinde de konuşulmaktaydı.⁵⁴ İşte, Hellenizm sonucu Atina diyalektinin evrimleşmesiyle oluşan ve iyi eğitim görmüş Yunanlı asilzadelerin değil de sokaktaki halkın konuştuğu bu ortak dil Yeni Ahit’in dilini oluşturmaktadır.⁵⁵ Yeni Ahit kitaplarının Grekçe yazılmasının temel sebebi mümkün olduğunca çok kişiye ulaşmaktır. Bu sayede Hristiyanlar bütün baskı ve zulümlere rağmen birçok kişiye ulaşmış, bu yeni dine insanları çekerek hayatta kalmayı başarmıştır. Kısaca Hristiyanlığın hızlı bir şekilde yayılmasındaki nedenlerden biri olarak bu dilin kullanılmasıdır diyebiliriz.

Roma kilisesinin ve Romalı piskoposların Latinceyi benimsemeleri 2. yüzyılın sonlarında başlar;⁵⁶ fakat Roma kilisesi 3. yüzyılın ortalarına kadar Grekçeyi kullanmıştır.⁵⁷ Latincenin kilise ve kültür dili olması, bu dönemden itibaren ortaya çıkmıştır. Roma İmparatorluğunun ikiye ayrılmasının ardından Doğu, Grek kültürü üzerine hayatiyetini devam ettirirken; Batı, Latin kültürü çerçevesinde şekillenecektir. Günümüzde Katolikler için Latince ve Vulgate'in, Ortodokslar için Grekçe ve Yetmişler Tercümesi'nin (Septuaginta) konumu bu tarihî ve sosyokültürel temellere dayanmaktadır.

Roma Kilisesi her geçen gün Batı Avrupa'da etkinliğini arttırırken, 4. yüzyıla yaklaştığımızda Yeni Ahit'in Latince yazmalarında kafa karıştırıcı farklılıklar vardı. Hatta Hristiyan dünyasının önemli simalarından Augustinus (Ö. 430) bundan şikâyetçidir ve şikâyetini şöyle dile getirmektedir: “Kutsal metinleri İbraniceden Yunancaya çevirenler bellidir (Septuaginta mütercimlerini kastediyor.); fakat Latinceye çevirenler sayısızdır. İlk zamanlarda herkesin elinde Yeni Ahit'in bir (Grekçe) nüshası bulunmaktaydı ve kendilerini iki dilde de mahir görenler, tercümeyle kalkışmış olabilir.”⁵⁸ İşte bu karışıklığa son vermek için 383 yılında Papa Damasus, zamanın yetişmiş en önemli ilim adamı Jerome'den (342-420) değişmeyecek, tekdüze ve güvenilir Latince bir metin ortaya çıkarmasını diledi. Jerome tamamen yeni bir çeviri yapmayacaktı, sadece Roma'da kullanılan Latince

⁵⁴ Peter Richardson, "Study of the Graeco-Roman World", **The Oxford Handbook of Biblical Studies**, (Ed. J. W. Rogerson ve Judith M. Lieu), Oxford University Press, New York, 2006, s. 109.

⁵⁵ Gavin Betts ve Alan Henry, **Ancient Greek**, McGraw Hill Companies, 2003, s. 8.

⁵⁶ Richardson, s. 109.

⁵⁷ Metzger, s. 30.

⁵⁸ Metzger, ss. 31-32.

kutsal kitap metnini revize edecekti. Jerome papanın teklifini ilk önce reddetse de sonradan kabul etti.

Uzun bir çalışmanın ardından Jerome, çalışmasını 405'te tamamladı. Çalışma bittikten sonra tercüme hemen kabul görmemiş, Jerome eleştiri oklarını üzerine çekmişti. Yapmış olduğu çalışmayı tenkit edenlerin başında Augustinus gelir. Eski Ahit çevirisini Yunanca Septuaginta'dan değil, İbranice orijinal nüshasından çevirdiğinden dolayı pek mutlu değildir; çünkü Augustinus'a göre Septuaginta ilahî ilhama mazhar olmuş bir çalışmadır. Augustinus'un bu yorumu, 5. asra gelinmesine rağmen Latincenin hâkim olduğu Kuzey Afrika'da Grek kültürünün bir yansıması olan Septuaginta'nın etkinliğini göstermesi açısından önemlidir. Bu ve benzeri eleştirileri göğüsleyen Jerome, tenkitleri kabul etmemiş, muhaliflerini “havlayan köpeğe ya da anıran sıpaya”⁵⁹ benzetmiştir.

Belli bir süre sonra eleştiriler dinmiş, Jerome büyük bir zafer kazanmıştır. Yapmış olduğu çalışma Roma Kilisesince kabul edilmiş ve “*yaygın, ortak nüsha*” anlamına gelen *Vulgate* ismini almıştır. Bin yıl boyunca Batı dünyasının yegâne temel kutsal metni olan Vulgate, Reform öncesi ulus dillerine yapılan tercümelere temel referans kaynağı olmuştur. Zamanla insanlar Vulgate versiyonuna kutsiyet atfetmiş, Jerome'nin ilahî bir ilhamla eserini yazdığı inancı ruhban sınıfı ve halk arasında yayılmıştır. Jerome'nin Latince versiyonu sosyokültürel hayata öyle damgasını vurmuştur ki, İngiliz reformunun önemli simalarından ve I. Mary zamanında yakılarak öldürülen Hugh Latimer (Ö. 1555) eserlerinde ya da vaazlarında Vulgate versiyonundan alıntılar yapmış, İngilizce Kitâb-ı Mukaddes'i görmezden gelmiştir.⁶⁰ Hâlbuki yaşadığı dönemde mevcut İngilizce tercümelerden istifade edebilirdi. Aslında Latimer örneği, Britanya adasında dil üzerinden yapılan gelenek ile yenilik arasındaki reform savaşının Protestan taraftarları lehine hiç de kolay kazanılmadığını göstermesi açısından önemlidir diyebiliriz. Şimdi bu harbin, nasıl kazanıldığını inceleyelim.

⁵⁹ Metzger, ss. 34-35.

⁶⁰ John R. Dore, **Old Bibles: An Account of the Early Versions of the English Bible**, Second Edition, Eyre and Spottiswoode (publisher), 1888, s. 14.

1.3. REFORM ÇAĞINDAKİ TERCÜMELER

Şimdiye kadar Reform öncesi İngilizce Kitâb-ı Mukaddes tercümelerinden ve Reformun kültürel arka planından bahsettik. Şimdi ise Kral James Versiyonu'na giden yolda son dönemeç olan Reform çağındaki tercümelere ele alacağız. Bu süreç gerçekten önemlidir. Çünkü yaklaşık yüz yılı kapsayan bu zaman diliminde İngiltere'de bulunan Katolik yerleşik düzenin tercümelere tepkisini, İngilizce Kitâb-ı Mukaddes tercümelerinin babası addedilen William Tyndale'in sıkıntılarla dolu hayatını, devlet tarafından ilk resmi tercümenin onaylanmasını ve Kral James Versiyonu'nu gerek dil-üslup gerekse doktrinsel olarak tesir eden tercümelere göreceğiz.

1.3.1. William Tyndale ve Tercümesi

William Tyndale, yaklaşık 1492 yılında doğdu. Oxford ve Cambridge'te Grekçe ve İbranice eğitimi alan Tyndale⁶¹, daha erken yaşta yeni ve daha iyi bir İngilizce tercümenin yapılmasını gerektiğini düşünüyordu.⁶² Tercüme konusunda Tyndale temel amacını, "Eğer Tanrım nasip ederse, bir köylü çocuğunun kutsal yazıları sizin bildiğinizden daha fazlasını bilmesini sağlamaktır."⁶³ şeklinde dile getirmiştir. "Sizin" derken, tabii ki, ruhban sınıfına sesleniyordu. Tyndale toplumda konumu ne olursa olsun halkın Kitâb-ı Mukaddes'i anadilinde okumasını arzu ediyordu. Tyndale'i reformist fikirlerin cazibesi etkilemişti. O da papasız Kitâb-ı Mukaddes merkezli bir dini hayatın hayalini kuruyordu.

William Tyndale, İngilizce Kitâb-ı Mukaddes tercümelere tarihinde önemli bir mevki işgal eder. Hayatı birçok sıkıntılarla geçmiştir ve egemen din adamları sınıfıyla ve Katolik zihniyetiyle savaşımıştır. William Tyndale İngilizce kutsal kitapların babası olarak bilinir; çünkü kendisinden sonra çalışmaları ya bizzat etkilemiş ya da İngiliz reformistlere ilham kaynağı olmuştur. Müthiş bir dil yeteneği

⁶¹ Erasmus 1509-1514 yılları arasında Cambridge'te Grekçe dersleri verdi. 1510'da Tyndale'in Erasmus'un derslerine katıldığı ve ondan etkilendiği düşünülmektedir. Bkz. Westcott, s. 25.

⁶² Metzger, s. 58.

⁶³ Westcott, s. 26.

olan Tyndale; Grekçe, Latince, İbranice, Almanca, İspanyolca ve Fransızca bilmekteydi. Kitâb-ı Mukaddes çalışmalarına adeta takıntılıydı.⁶⁴

Tyndale ilk önce Yeni Ahit'in çevirisine başladı. Büyük bir azimle işe koyulan Tyndale çevirisini yaparken temel kaynak olarak Latince Vulgate'yi değil, Erasmus'un 1519 ve 1522 yıllarında neşrettiği Yeni Ahit'in Grekçe edisyonlarını temel aldı.⁶⁵ Bu tercih kutsal yazıların çevirisi açısından önemli bir karardır diyebiliriz. Zira o zamana kadar yapılan bütün tercümelemler Batı Hristiyanlığın yüzyıllar boyunca yegâne temel kutsal kitap olarak benimsediği Jerome'nin Vulgate adlı Latince tercümesine dayanmıştır. Tyndale başlangıç noktası olarak ilk defa farklı bir kaynağı baz alıyordu. Ayrıca Katolik dünyayla özdeşleşen Vulgate'yi kaynak olarak kullanmaması, Roma Kilisesi'ne yapmış olduğu başkaldırıyı sembolize eder diyebiliriz.

Tyndale 1523 yıllarında tercümesi üzerinde çalışmaya başlar. Çalışmasını daha iyi şartlarda tamamlamak için Londra'ya gelir. Grekçedeki hünerini göstermek için Antik Yunanistan'ın meşhur hatiplerinden İsostrates'in bir nutkunu İngilizceye tercüme eder. Tercümesiyle Londra Piskoposu Cuthbert Tunstall'ın huzuruna kabul edilir. Ancak onu kötü bir sürpriz beklemektedir. Tyndale'in Yeni Ahit'i İngilizceye çevirmek için rica ettiği yardım talebi reddedilir.⁶⁶

Aslında Tyndale yanlış bir zamanlamada görüşmesini gerçekleştirmiştir. 1517'de Martin Luther'in doksan beş maddelik manifestosuyla başlayan Reform ateşi kısa zamanda İngiltere'ye kadar ulaşmıştı. Avrupa'dan gelen reformist fikirler üniversite çevreleri ve okuryazarlar arasında hızla yayılırken, İngiliz kilisesi bu gelişmelere her zaman menfi yaklaşmıştır. Reformist fikirleri benimseyenleri heretik, yani sapkın olarak suçlayan kilise görevlileri Luther'in fikirlerinin yayılmaması için ellerinden gelen gayreti göstermişlerdir. 1521 ve 1526 yıllarında Martin Luther'in kitapları Londra meydanlarında yakılmıştır. Ayrıca Luther'in fikirlerine muhalif olarak 1521 senesinde "*Yedi Sakramentin Savunulması (Assertio Septem Sacramentorum)*" adlı bir eser telif edilmiştir. Bu çalışma yazar olarak VIII. Henry'e atfedilir. Bu yapıttan gayet memnun olan dönemin papası X. Leo (Ö. 1521), Kral VIII. Henry'e ve kendisinden sonra gelecek haleflerine "*imanın savunucusu*"

⁶⁴ Westcott, s. 26.

⁶⁵ Mombert, s. 84.

⁶⁶ Pollard, ss. 3-4.

ünvanını verir. Thomas Wolsey, VIII. Henry'e eserin yazılmasında ve heretik olarak baktıkları Luther taraftarlarına karşı mücadelede ve onları sindirmede yardım etmiştir. Bununla birlikte piskoposlar ve yargıçlar görevlendirilerek Luther'in öncülüğünde gelişen bu yeni sapkın akımın taraftarları kovuşturmayla yakalanmaları ve bastırılmaları emredilmiştir.⁶⁷ Tyndale'in tansiyonu yüksek ve gerilimli bir ortamda Roma Kilisesi'nin yegâne kutsal kitabı Latince Vulgate'i atlayarak Erasmus'un Grekçe metninin kaynak olacağı bir tercüme talebini Londra piskoposuna sunması gerçekten büyük cesaret örneğidir. Hayalini İngiltere'de gerçekleştiremeyeceğini anlayan Tyndale Hamburg'a göç eder ve bir daha İngiltere'ye dönmez.⁶⁸

Tyndale'in Yeni Ahit tercümesinin basımı 1525 yılında matbaacılığın merkezlerinden biri olan Köln'de başlanır. Tercüme quarto denilen 30.5x24.15cm ebatlarında basılmıştı. Yalnız, Tyndale'i şanssızlıklar bırakmaz. Tercümenin basıldığı Köln Katolik bir şehirdir. Zamanın en çetin reform düşmanlarından Cochläus'un (Johannes Dobeneck, Ö. 1552) teşvik ve teklifiyle matbaa yetkili makamlarca basılır ve Tyndale kâtibi William Roy'la birlikte şehri terk eder.⁶⁹

Köln baskısından günümüze sadece Matta İncili'nin ilk 22 bölümü kalmıştır. Köln taslağında Tyndale tarafından hazırlanmış, Luther'in çevirisinden bazı parçalar bulunan bir giriş bölümü vardı. Ayrıca metnin kenarlarına eklediği notlarla Luther'in etkisinden söz edebiliriz.⁷⁰ Kitabın iç düzenine bakıldığında metin *cümlelere (verses)* ayrılmadığı görülür.

Tyndale Luther taraftarlarının güçlü olduğu Worms'ta sığınma aradı. Worms, reform mefkûresinin hâkim olduğu bir şehirdi. Kısa sürede şehir tamamen Lütherci olmuştu.⁷¹ İlk teşebbüsünde müdahaleye maruz kalan Tyndale herhangi bir baskı görmediği Worms'ta çalışmalarını rahat bir şekilde yürütür ve 1526'da Yeni Ahit tekrar basılır. Herhangi bir engellemeyle karşılaşmayan Tyndale'in tercümesi tam olarak neşredilmiş ilk İngilizce Yeni Ahit çevirisi olarak adını tarihe yazdırır.

⁶⁷ Christopher Haigh, "The Reformation in England to 1603", **A Companion to the Reformation World**, (Ed. R.Po-Chia Hsia), Blackwell Publishing, Oxford, 2004, s. 135; William P. Haugaard, "From the Reformation to the Eighteenth Century", **The Study of Anglicanism**, (Ed. Stephen Sykes, John Booty ve Jonathan Knight), Revised Edition, SPCK/ Fortress Press, 1998, s. 4.

⁶⁸ Metzger, ss. 58-59.

⁶⁹ Pollard, s. 4; Westcott, ss. 30-31.

⁷⁰ Campbell, s. 10.

⁷¹ Westcott, ss. 31-32.

Worms'ta yayımlanan nüshada Köln fragmentinin aksine baskıya eklenmiş herhangi bir önsöz, giriş ya da notlar yoktu. Ayrıca Tyndale'e herhangi bir atıf bulunmamaktaydı. Maliyetinin azalması ve taşınması daha kolay olması için kitabın baskısı bir boy küçültülür.

Tyndale, çalışmalarını Worms'ta sürdürürken Bordeaux'tan Kral VIII. Henry'nin sosyal yardım hizmetlerinden mes'ul memuru Edward Lee, krala 2 Aralık 1525'te bir mektup gönderir. Mektubunda Lee, İngiltere'nin bulaşıcı bir hastalık ve tehlikeyle karşı karşıya kaldığını, Luther'in kışkırtmalarından etkilenen bir İngiliz vatandaşının (William Tyndale) Yeni Ahit'i İngilizceye çevirdiğini, tercümenin İngiltere'ye sokularak krallığına Lutheranizm'in yayılmak istendiğini rapor eder. Edward Lee, başta Anglikan Kilisesi olmak üzere tüm birimlerin ortaklaşa ve özenle çalışması gerektiğini bildirerek kralı ihtar eder.⁷²

Lee'nin onca uyarısına rağmen gizlice İngiltere'ye sokulan bu yeni baskı çok ucuza satılır. Tercüme halk nezdinde büyük bir teveccüh kazanır. Kısa sürede Londra'da yayılan Tyndale'in tercümesi Katolik hassasiyetlerin hâkim olduğu din adamları sınıfını rahatsız eder. Katolik piskoposlar tarafından “bulaşıcı ve tehlikeli bir zehir” olarak görülen çeviri yasaklanır ve 1526 yılının Ekim ayında toplatılan kitaplar Aziz Paul Katedrali'nde halkın önünde yakılır.⁷³ Bununla birlikte matbaacılar baskı altında tutularak tercümenin İngiltere'de neşredilmesi engellenmeye çalışılır.⁷⁴

Worms baskısının ardından tercümenin neşredilmesi Belçika'nın bir liman kenti olan Anvers'te devam etmiştir. Lakin talih Tyndale'den yana değildir. Londra Piskoposu Tunstall, Anvers'i ziyaret eder. Bu işin peşini bırakmaya pek niyetli olmayan Tunstall bir İngiliz tüccarla basımı yapan matbaacının deposunda bulunan bütün baskıları satın alması için anlaşır. Tunstall'ın yaptığı antlaşmayla nüshalar depodan toplatılır ve gecikmeden yakılır.⁷⁵

⁷² Westcott, s. 34.

⁷³ Günümüze 1526 Worms baskısından sadece dört nüsha hayatta kalmıştır. Bkz. Campbell, s.11; Metzger, s.59.

⁷⁴ Westcott, s.36.

⁷⁵ Rivayete göre Londra Piskoposu Tunstall Augustine Packington adlı Londralı bir tüccarla antlaşma yapar. Aslında Packington Tyndale'in arkadaşıdır. Tunstall'le yapmış olduğu antlaşma sayesinde Londralı tüccar Tyndale'ye yardım etmektedir. Konuyla ilgili bkz. Andrew Edgar, **The Bibles of England**, Alexander Gardner (publisher), London, 1889, ss. 61-62.

Kitaplarının meydanlarda yakılması Tyndale üzmüştür; ama bu olaylar Tyndale'in sarsılmaz inancından bir şey kaybettirmemiştir. Hatta Tyndale kitapların yakılması hakkında, "Onlar (piskoposlar) yakmaktan başka bir şey yapamazlar. Beni de yakabilirler ki Tanrı dilerse olur. Hâlbuki Yeni Ahit'i İngilizceye çevirerek ben görevimi yaptım ve hâlâ yapmaktayım." ⁷⁶ demiştir.

Tyndale'in çalışmaları İngiltere'de din adamlarını ve elit kesimi kışkırtmaya devam etti. Tyndale'in kendisinden ve tercümesinden pek haz etmeyenlerden biri Thomas More'du. Ütopya eseriyle tanınan Sir Thomas More (Ö.1535), Tyndale hakkında ağır ithamlarda bulundu. More, Tyndale'i Lüteryan olmakla suçladı ve tercümesinin cahilce ve samimiyetsizce hazırlanmış heretik bir çalışma olduğunu iddia etti.⁷⁷ Gerçi More'un Tyndale'i Lütherci olmakla itham etmesi normaldir; çünkü o devirde Luther'in ismi kutsal yazıların ulus dillerine tercüme edilmesi idealiyle öyle özdeşleşmişti ki, bu fikri savunanlar hemen Lutherci ilan ediliyordu.⁷⁸ More'un eleştirdiği noktalardan biri kiliseye ait terimlerin (ecclesiastical terms) Tyndale tarafından değiştirmesine yönelikti. Mesela, Thomas More Tyndale'in kilise için *church* yerine "cemaat" anlamına gelen *congregation* kelimesini tercih etmesini eleştirmiştir. Aslında Thomas More pek haksız değildir. *Congregation* örneğine baktığımızda, Luther "yalnızca inayet (sola gratia)" düşüncesi neticesinde kurtuluşun ilahi inayet sayesinde gerçekleşeceğini, artık kilisenin kurtuluşa aracılık vazifesinin kalmadığını belirtmiştir. İnananlar Tanrı'nın kelimelerini dinlemek ve duygu birliğini hissetmek için bir araya geleceklerdir, yani bir cemaat oluşturacaklardır.⁷⁹ Luther ve ondan etkilenen William Tyndale, Thomas More'a göre, Katolik doktrinini değiştiriyor ve kutsal metinleri tahrif ediyorlardı. More'un hazmedemediği buydu, mesele sadece Kitâb-ı Mukaddes'i anadile çevirmek değildi.

Tyndale, More'un saldırılarını sayfa sayfa cevaplamıştı, sonuç olarak yorumunun bu şekilde olduğunu belirtmişti. Ama More Tyndale'in cevabına alçaltıcı bir üslupla karşılık verdi. Tercümesini "yabani bir canavarın ağzından çıkan iğrenç salyalara" benzeten More Tyndale'in çalışmasını dine küfür olarak gösterdi. Tyndale, More'un son saldırılarına cevap vermedi.⁸⁰

⁷⁶ Westcott, s. 37.

⁷⁷ Westcott, s. 35.

⁷⁸ Westcott, s. 131.

⁷⁹ Ali İsmail Gökçör, **Hristiyanlıkta Evanjelik Hareket**, Aziz Andaç Yayınları, Ankara, 2005, s.33.

⁸⁰ Campbell, s. 14.

Türlü sıkıntılar çeken, ömrünü anavatanından uzak beldelede geçiren Tyndale davasından vazgeçmez. Yeni Ahit'ten sonra sıra Eski Ahit'tedir. İbraniceye hâkim olan Tyndale Eski Ahit tercümesine kısa zamanda koyulur. Tercümenin tamamen tamamlandığını göremeyen Tyndale sadece 1530'da *Torah (Pentateuch)* ve 1531'de *Yunus* kitabının baskılarını yetiştirebilmiştir. Ancak Tyndale'in idam edilmeden önce çevirisini *II. Tarihler'in* sonuna kadar yetiştirdiği tahmin edilmektedir.⁸¹

Tyndale'in Torah çalışması kendisinden sonraki tercümeleri ve özellikle Kral James Versiyonu'nu etkilemesi açısından önemlidir. Tercümede tercih edilen kelimeler, kalıp ifadeler ve ibareler sonraki tercümelerde ya direk kullanılmış ya da dolaylı yoldan tesir etmiştir.⁸² Tercümeyle ilgili önemli bir ayrıntı Yahudilikte Tanrı'nın ismini ifade eden⁸³ ve boş yere söylenmesi yasak olan⁸⁴ *Yahve* kelimesinin *Yehova* şeklinde okunmasıyla ilgilidir. Eski Ahit'te Tanrı'nın ismini ifade eden kutsal יהוה kelimesi dört sessiz harften oluşur. Buna Yunanca dört harf manasında "*Tetragrammaton*" denir ve günümüzde İngilizce JHVH veya YHVH olarak latinize edilir. İbrani gelenekte Tanrı'nın ismi olan Yahve'nin Yahova şeklindeki okunuşu, İngilizce tercümelerde ilk kez 1530 senesinde Tyndale'in Torah tercümesinde görülmüştür.⁸⁵ Kısaca, Yehova okunuşunu İngilizceye Tyndale kazandırmıştır diyebiliriz.

Tyndale, 1534'te Yeni Ahit çevirisini bir revizyona sokarak tercümeyi düzeltti. Kitabının baş sayfasına "Grekçe orijinal metinle karşılaştırarak özenle, sebat ederek düzeltilmiştir."⁸⁶ ibaresini eklemiştir. Tashih edilen tercümenin bu son hâli kendisinden sonra gelen tercümeler üzerinde büyük bir etkiye sahip olması açısından önemlidir. Başka bir ifadeyle Tyndale'den sonraki mütercimler çalışmalarında temel kaynak olarak bu son revizyonu kullanmışlardır.

Tyndale son zamanlarında ikamet ettiği Anvers özgür bir şehirdi; fakat şehri çevreleyen bölgeler Kutsal Roma İmparatoru V. Karl'a aitti. Anvers'teyken Tyndale'in düşmanları kendisine zarar veremezlerdi; ancak kralın hükümlerinde

⁸¹ Metzger, ss. 59- 60.

⁸² Campbell, s. 13.

⁸³ Çıkış 6: 6-8.

⁸⁴ Çıkış 20: 7.

⁸⁵ Campbell, s. 13.

⁸⁶ Westcott, s. 139.

Tyndale'i heretiklikle suçlayıp mahkûm etmek kolaydı. Hayatında birçok sıkıntılara göğüs germiş, davasından vazgeçmeyen Tyndale, Henry Phillips adında genç bir İngiliz tarafından ihanete uğradı. Kaçırılan Tyndale bugün Brüksel'in on kilometre kadar kuzeyinde bulunan Vilvorde şehrindeki bir kalede hapsedildi.⁸⁷

Tyndale heretik olma iddiasıyla mahkûm edildi. Hâlbuki İngiltere'de Thomas Cromwell ve Thomas Cranmer'in önderliğinde reform rüzgârları esmekteydi. 1534'te Canterbury'de yapılan bir toplantıda Kitâb-ı Mukaddes'in tercümesinin resmî makamlarca görevlendirilmiş mütercimler tarafından yapılabileceği kararı alınmıştı.⁸⁸ Bütün bu gelişmelere rağmen 6 Ekim 1536'da Tyndale feci bir şekilde idam edildi ve cesedi yakıldı. Son anlarında Tyndale ağlayarak şöyle bağırır: “*Tanrım, İngiliz kralının gözlerini aç!*”⁸⁹

Tyndale'in önemi sadece kutsal metinleri otantik nüshalarından tercüme etme çabasına girişmiş olması değildir. Tyndale tercüme sırasında bir dil ve üslup kurmaya çalışmıştır. Dilinin sadeliğiyle herkesin, sosyal statüsü ne olursa olsun, metni okuyup anlamasını amaçlamıştır. Kendisinden sonra gelen tercüme için etkin bir deyiş şekli ve bir standart oluşturmuştur. Böylelikle Tyndale'in kendisi ve tercümei meydanlarda yakılsa da üslubu haleflerince korunmuştur.

1.3.2. Miles Coverdale ve Tercümesi

Tyndale'den sonra önemli bir isim Miles Coverdale'dir. Coverdale Aziz Augustinus felsefesini benimsemiş Katolik keşişiyken daha sonra bugün Devon vilayetine bağlı Exeter şehrinin piskoposu olmuştur. Miles Coverdale Tyndale'in idamı münasebetiyle sekteye uğrayan Kitâb-ı Mukaddes'i İngilizceye çevirme misyonunu tamamlayan ilim adamıdır. Coverdale 1535 Ekim'inde Ansvr'de sürgündeyken Kitâb-ı Mukaddes'in İngilizce tam metin çevirisini tamamlamıştır. Başka bir ifadeyle Kitâb-ı Mukaddes'in İngilizce tercümesini tamamlayıp ilk neşreden Miles Coverdale'dir.⁹⁰ Bu tercüme mütercimine atfen *Coverdale Bible* denir.

⁸⁷ Metzger, s. 59.

⁸⁸ Pollard, s. 9.

⁸⁹ Campbell, s. 15.

⁹⁰ Campbell, s. 15.

Bu baskıda Coverdale tercümeyi Kral VIII. Henry'e adayarak bir ilki gerçekleştirmiştir. Kral VIII. Henry 1533'te Anne Boleyn ile evlenerek Roma Kilisesi'ne isyan bayrağını açmış; kurulan yeni kiliseyle İngiltere'de yeni bir dönem başlamıştır. Coverdale tercümeyi krala atfederek zamanın şartlarından faydalanmaya çalışmıştır diyebiliriz. Tyndale'in başına gelenler ortadadır. Kralın onayını almadan ve himmetini kazanmadan böyle bir projeyi sağ salim tamamlamak imkânsız gibidir.⁹¹ Bundan dolayı Coverdale eserini krala adamıştır.

Coverdale tercümesinde “tertemiz bir vicdanla, inançla ve beş muhtelif tefsirciden de faydalanarak” bu tercümeyi yaptığını bildirmektedir. Coverdale'in “tefsircilerden” kastı kaynaklarıdır. Coverdale'in kullandığı kaynakların başında, tabii ki, 1534'te revize edilmiş haliyle Tyndale'in Yeni Ahit tercümesi gelmektedir. Coverdale Tyndale'in tercümesini bazı ufak değişiklikler yaparak çalışmasına dâhil etti. Torah tercümesinde Tyndale'in çalışmasından istifade eden Coverdale geri kalan Eski Ahit kitaplarını Almanca ve Latince çevirilerden faydalanarak kendisi tercüme etti. Zaten tercümenin baş sayfasındaki “Kitap samimiyetle ve doğru bir şekilde Almanca ve Latince'den İngilizceye tercüme edilmiştir.” ibaresi bu durumu ifade etmektedir. Coverdale tercümesinde Luther'e ve İsviçreli reformist lider Ulrich Zwingli'nin çalışmalarına borçlu olduğunu itiraf etmektedir. Ayrıca Coverdale Latince kaynak olarak Vulgate ile Dominikan keşişi Sante Pagnini'nin 1528'de Liyon'da basılan Latince tercümesini kullanmıştır.⁹²

Coverdale'i önemli kılan özelliklerden biri Mezmurlar tercümesiyle ilgilidir. Coverdale'in Mezmurlar tercümesi Anglikan Kilisesi'nde önemli bir yeri olan *The Book of Common Prayer* adlı dua ve ibadet kitabında yerini almıştır. Coverdale'in Mezmurlar tercümesi yüzyıllar boyunca, bazı düzeltmeler geçirse de, İngiliz Kilisesinin liturjik metnini oluşturmuştur.⁹³

Yahudi ve Protestanlarca *apokrif* kabul edilen *Tobit*, *Yudit* gibi kitapların Eski Ahit kitaplarından ayrılması meselesinde Coverdale bir ilke imza atmıştır. Yukarıda zikrettiğimiz üzere kanonik kitaplarla apokrif kitaplar Vulgate'te ve Vulgate'ten yapılan tercümelerde iç içedir. Miles Coverdale ise apokrif kitapları "*Apocrypha*"

⁹¹ Westcott, s. 61.

⁹² Campbell, ss. 15-16; Pollard, s. 12.

⁹³ Campbell, s. 17.

başlığı altında kanonik kitaplardan ayırarak bastırmıştır.⁹⁴ Coverdale'in bu kararı kendisinden sonra basılan İngilizce Kitâb-ı Mukaddes tercümelerine örnek olmuştur. Kral James Versiyonu'nda da bu tertip takip edilmiştir. 19. yüzyılın başlarında apokrif metinler tamamen İngilizce kutsal kitapların içeriğinden çıkarılana kadar bu gelenek devam ettirilmiştir.

Coverdale'in kitabının bir diğer özelliği künye sayfasında VIII. Henry'nin tutumunu ve Katolikliğe gösterilen tavrı resmeden, sanatsal açıdan önemli bir çalışma diyebileceğimiz bir illüstrasyona yer vermesidir.⁹⁵ Illüstrasyon Rönesans'ın önemli sanatçılarından Hans Holbein tarafından yapılmıştır. Gravürde VIII. Henry tahta oturmuş, sağ elinde kılıcı tutarken sol eliyle Kitâb-ı Mukaddes'i diz çökmüş piskoposlara takdim ederken görülmektedir. Bu sahneye ruhban sınıfından olmayan laik halk diz çökmüş bir şekilde eşlik ediyor. Gravürde papalığa ait herhangi bir simge ya da sembol bulunmamakla birlikte klasik Katolik doktrinini reddeden bir görüntü bulunmaktadır. Bu sahnede Petrus'la birlikte bütün havarilerine büyük bir anahtar veren ve havarilerini dünyaya İncil'i vaaz etmeleri için gönderen Hz. İsa resmedilmektedir. Bu nokta önemlidir; çünkü Katolisizm açısından Petrus kilisenin başı ve ilk papadır. Hz. İsa, Petrus'u kilisenin başı tayin etmiş ve göklerin egemenliğinin anahtarını kendisine vermiştir.⁹⁶ Bundan dolayı Petrus anahtarla resmedilir ve papalığı temsil eder. Bu açıdan baktığımızda bütün havarilerine büyük bir anahtar veren Hz. İsa tasviriyle Petrus'un üstünlüğü, dolayısıyla Roma Kilisesi'nin biricik evrensel kilise olduğu doktrininin reddedildiğini görürüz.⁹⁷

Coverdale'in eseri Tyndale'den sonra Kral James Versiyonu'nu etkileyen ikinci önemli çalışmadır. Coverdale'in kelime tercihleri ve kullandığı kalıplar Kral James Versiyonu sayesinde yüzyıllar geçse bile bize aktarılmıştır. Hatta bazı durumlarda Tyndale'in değil, Coverdale'in üslubu tercih edilmiştir. Mesela, *Matta 25:21* ve *23. cümlelerde* Tyndale'in “*go into thy master's joy*” cümlesi yerine Coverdale'in “*enter thou into the joy of thy lord*” cümlesi Kral James Versiyonu metninde aynen iktibas edilmiştir.⁹⁸

⁹⁴ Metzger, ss. 60-61.

⁹⁵ Bkz. EK 3.

⁹⁶ *Matta 16: 18-19.*

⁹⁷ Papalığın Petrus'la özdeşleştirilmesi için bkz. Çoban, ss. 56-59.

⁹⁸ Campbell, s. 16.

1.3.3. John Rogers ve Tercümesi

John Rogers (Ö. 1555), Anglikan Kilisesi'nde önemli bir yere sahiptir. Çalışmasını resmî makamlara kabul ettiren ilk mütercimdir; ancak aşağıda göreceğimiz üzere bazı ufak nedenlerden dolayı Anglikan Kilisesi tarihindeki ilk resmi tercümenin sahibi olma şansını kaybetmiştir. Eski St. Paul Katedrali'nde St. Paul's Cross kürsüsünde halka papalık karşıtı vaazlar veren Rogers, I. Mary döneminde Protestan inancından dolayı infaz edilmiştir. Canlı canlı yakılarak katledilen Rogers, Mary dönemi ilk Protestan şehitlerinden olmuştur.⁹⁹

Rogers'ın çalışması aslında yeni bir tercüme değildir. Tercümenin Torah ve Yeni Ahit kısmı William Tyndale'in tercümesinin bir nevi gözden geçirilmiş haliydi. Ayrıca Rogers, Tyndale'in basılmamış çevirilerini toparlayarak tercümesine dâhil etti. Tyndale'in arkadaşı olan Rogers Tyndale'in paha biçilmez mirasına konmuştur diyebiliriz.¹⁰⁰ Rogers Eski Ahit'in diğer kitaplarını ve Apokrifa bölümünü Coverdale'in versiyonundan aktardı. John Rogers dönemin şartları sebebiyle “*Thomas Matthew*” müstear ismini tercih ederek eserini neşredebilmiştir. Rogers müstear ismini eski bir Dominikan olan Fransız Kalvinist Matthieu Malingre'den mülhem olarak tercih etti. Bu müstear ismi kullanmasından dolayı Rogers'ın tercümesine *Matthew Bible* adı verilmiştir.¹⁰¹

Rogers'ın tercümesi 1537'de Anvers'te basıldı. Çalışma Coverdale'in versiyonu gibi VIII. Henry'e adanmıştı. Lakin Rogers bir adım daha ileriye gitmiş ve tercümenin “*kralın çok inayetli ruhsatıyla basılmıştır*” ibaresini baş sayfaya eklettirmiştir. Bu cümlemin eklenmesi zamanlama açısından manidardır. Bir sene önce, yani 1536 yılında Tyndale heretiklik iddiasıyla idam edilmişti. Kral VIII. Henry önderliğinde milli bir kilisenin temelleri kurulup Katolik düzenden kopuş başlasa da tercümelere karşı hala ruhban sınıfının muhalefeti devam ediyor, İngilizce tercümenin iyilikten çok zarar getireceğine inanılıyordu. İngiliz reform hareketinin önderlerinden biri olan Thomas Cranmer Canterbury başpiskoposu olduktan sonra piskoposları Yeni Ahit'in güncel bir tercümesi için çalışmaya teşvik etse de

⁹⁹ Metzger, ss. 61-62.

¹⁰⁰ Metzger, s. 61.

¹⁰¹ Campbell, ss. 19-20.

piskoposlardan bazıları teklifi reddetmiş, bazıları da işi gönülsüzce üstlenmişti.¹⁰² Üstelik kral vekili konumunda olan Thomas Cromwell 1536'da bütün kiliselerin Latince ve İngilizce bir Kitâb-ı Mukaddes nüshası temin etmelerine dair kesin emri vermesine rağmen bu buyruk yerine getirilmemişti.¹⁰³ İşte böyle bir ortamda VIII. Henry bizzat kendisi tercümeyle izin vermese de John Rogers tercümesini kralın iznine dayandırdığını iddia ederek eserinin rahat bir şekilde halka ulaşmasını istemiştir diyebiliriz.

Rogers tercümesiyle devlet yetkililerine kendini kabul ettirerek İngiltere'de gerçekleştirilmeye çalışılan reformlara önemli bir katkıda bulunmuştur. Başpiskopos Thomas Cranmer, VIII. Henry'nin baş vekili Thomas Cromwell'e Matthew Bible'in bir nüshasını gönderdi. Mektubunda Cranmer, "o zamana kadar yapılan çevirilerden en çok göndermiş olduğu tercümeyi beğendiğini" dile getirmişti. Ayrıca Cranmer kıyamet kopmadan önce insanların korkmadan kendi dillerinde inandıkları kutsal metinleri okuyabilme hakkı verilmesi gerektiğini belirtti.¹⁰⁴

Cranmer'in olumlu yorumlarından etkilenen Cromwell bir kampanya başlattı. Amacı her mahallî kiliseye Kitâb-ı Mukaddes'in İngilizce tercümesini yerleştirmeye yönelikti. Ancak bir sorun vardı. O zaman sekiz bin mahalli kilise varken elde basılmış bin beş yüz adet kopya vardı. Ayrıca Rogers'ın çevirisi küçük boyutta basılmıştı. Halbuki kitabın boyutu kiliselerin asaletine ve ağırbaşlılığına uygun görülmedi. Bundan dolayı kiliselerde kullanıma uygun olabilecek yeni bir tercüme için bir komisyon kurulmasına karar verildi.¹⁰⁵

1.3.4. İlk Resmî Tercüme: Büyük Kutsal Kitap

Anglikan Kilisesi tarihinde devlet tarafından onaylanmış ve desteklenmiş üç resmi versiyon bulunmaktadır. Bunlar sırasıyla *Büyük Kutsal Kitap*, *Piskoposlar Tercümesi* ve araştırmamızın merkezinde bulunan *Kral James Versiyonu'dur*. *Piskoposlar Tercümesi Büyük Kutsal Kitap'ın*, Kral James Versiyonu da *Piskoposlar Tercümesi'nin* revize edilmiş halidir. Her üçü birbirinin bir nevi devamı niteliğindedir. 19. yüzyılın sonunda İngiltere ve Amerika'da Kral James

¹⁰² Campbell, s. 20.

¹⁰³ Westcott, s. 66'daki 1 no'lu dipnot.

¹⁰⁴ Pollard, s. 16.

¹⁰⁵ Campbell, s. 20.

Versiyonu'nun resmi makamlarca revizyonu yapılsa da bu çalışma Anglikan Kilisesi'nde dördüncü resmi tercüme ünvanını kazanamamıştır.

Cromwell'in John Rogers'ın tercümesini hem adet hem de nitelik olarak yeterli görmeyip yeni bir tercüme için düğmeye basmasından bahsetmiştik. Bu görev Miles Coverdale'e verildi. Coverdale kendi tercümesini revize edip tekrar basmaktansa Rogers'ın tercümesi üzerinde çalışmayı tercih etti. Ancak Mezmurlar'da Coverdale kendi versiyonunu yeğledi. Dönemin en iyi matbaaları Paris'te olduğundan dolayı Cromwell'in sipariş verdiği tercümeler François Regnault'a ait Paris'teki bir matbaa evinde basıldı. Regnault bu konuda tecrübeliydi, 1519'dan beri İngilizce kitaplar basmaktaydı.¹⁰⁶

Cromwell işlerin hızlı ilerlemesini, basımın yılsonuna doğru bitip 1538 Noeli'nden önce İngiltere'deki bütün mahalli kiliselere tercümenin dağıtılmasını emretti. 1538 yılının Mayıs ayında basım işi Coverdale'in kontrolünde ilerlerken kendilerini nâhoş bir sürpriz beklemektedir. Fransa'da bulunan Katolik İngiliz sefiri Stephen Gardiner ve Sorbonne Üniversitesi İngilizceye çevrilmiş kutsal metinlerin basılmasına karşıydılar. Kasım ayının ortalarına doğru bir gün aniden basımevi yetkililerce basılır. Birçok ciltlenmiş nüsha Engizisyon mahkemesi tarafından el konulur. Coverdale'in karşılaştığı durum öyle çetindi ki, bir kral ancak kendi hayatını kurtarabilirdi.¹⁰⁷ Regnault tutuklandı, ciltlenmemiş sayfalar şapka yapımında kullanılması için bir tuhafiyeciye satıldı. İngiliz matbaacılar kendi eşyalarını, matbaada kullanılan harf tabakalarını, kullanılmamış sayfaları kaçırarak Londra'ya geri döndüler. Ayrıca Eski Ahit'in Tekvin'den Eyüp kitabına ve Yeni Ahit'in Matta İncili'nden Petrus'un Birinci Mektup'una kadar olan tab edilmiş bölümleri kaçırılarak Engizisyon görevlilerinin eline geçmesine mâni olundu.¹⁰⁸

Engizisyon yetkililerin elinden kaçan Coverdale ve çalışma arkadaşları Londra'da kaldıkları yerden devam ettiler. Her ne kadar 1538 yılının Noeli'ne baskıyı yetiştiremeseler de 1539 senesinin Nisan ayına geldiklerinde üç bin adet kitabın basımı hazırlanmıştı. Ayrıca Cromwell Engizisyon mahkemesinin el koyduğu iki bin beş yüz nüshanın iadesi için müzakereleri yürütüyordu. Nihayet, 1539 Kasım

¹⁰⁶ Campbell, s. 22.

¹⁰⁷ McAfee, s. 34.

¹⁰⁸ Campbell, s. 22.

ayında kitaplar basıldı ve böylece Anglikan Kilisesi'nin ilk resmî tercümesi tamamlanmış oldu.¹⁰⁹

Anglikan Kilisesi'nin ilk resmi versiyonuna *Büyük Kutsal Kitap* denir. Tercümenin büyük şeklinde nitelendirilmesinin sebebi aslında boyutlarından kaynaklanmaktadır. Boyutları on beşe on inç (yaklaşık 38x25cm) ebatlarında olan kitap o zamana kadar basılmış en büyük İngilizce Kitâb-ı Mukaddes nüshasıydı. Bundan dolayı tercümeyle İngilizce *Great Bible* denir.

Büyük Kutsal Kitap'ın basımı tamamlandıktan sonra Coverdale çalışmalarına aralıksız devam etti. İlk baskıdan pek tatmin olmayan Coverdale bazı değişiklik ve düzeltmeler için kolları sıvadı. Çalışmasını 1540 yılının Nisan ayında tamamladı. 1540 baskısına ve daha sonraki yıllarda yapılan baskılara "Bu (kitap) kiliselerde kullanılmak üzere tayin edilmiştir." ibaresi dahil edilmiştir.¹¹⁰ Bu ibareyle *Great Bible* resmiyetini tasdik etmiş, kiliselerde Latin dili hegemonyasına son verilmiş oluyordu. Ayrıca 1540 baskısına Canterbury Başpiskoposu Thomas Cranmer'in yazmış olduğu bir önsöz eklenmiştir. Bundan dolayı halk *Great Bible*'a "*Cranmer's Bible*" da demiştir.¹¹¹

Tercümenin künye sayfasındaki gravür İngilizce Kitâb-ı Mukaddes tercümelerinin geldiği son merhaleyi göstermesi açısından önemlidir. Baş sayfadaki gravürde¹¹² Kral VIII. Henry ortada oturmuş, hem ruhban sınıfına hem de halka kutsal kitabı takdim etmektedir. Her iki grup dizlerinin üzerinde değil, ayakta kendisine verilen Kitâb-ı Mukaddes'i kabul ediyor. Diğer önemli bir nokta, piskoposlar kralın yanında piskopos başlıklarını çıkarmış bir vaziyette durmaktadırlar. Gravürün en aşağısında halk *Vivat Rex*, yani "*çok yaşa kralımız*"¹¹³ diye sevinç çığlıkları atmaktadır. Bu gravür İngiliz reformunda geline nokta çok güzel özetlemektedir diyebiliriz.

On üç yıl önce Tyndale'in tercümesi meydanlarda yakılırken, tercümelere yönelik sıkı yaptırımlar uygulanırken şimdi kral bizzat kendi iradesiyle halka İngilizce kutsal kitabı dağıtıyor. Böylelikle kutsal yazılar Latinceye hapsedilmiş bir metin olmaktan çıkıp herkesin ulaşabildiği, günlük dilde yazılmış bir metin haline

¹⁰⁹ Campbell, s. 22.

¹¹⁰ Metzger, s. 62.

¹¹¹ Pollard, ss. 22-23.

¹¹² İlgili gravür için bkz. EK 4.

¹¹³ Pollard, s. 22.

gelmiştir.¹¹⁴ İnandıkları Tanrı'nın kelamı halkın elinin altındaydı. İnsanlar evlerinde ya da kiliselerde diledikleri vakit inandıkları dinin biricik temel kaynağına ulaşabiliyordu. Kutsal kitaba sahip olmak hayal edilmesi imkansız, lüks bir hal olmaktan çıkmıştı. Doğal olarak bu hâl insanlarda özgürlük, özgüven ve aracısız Tanrı'nın kelamına muhatap olma gibi pozitif duyguların gelişimini sağlamıştır.

VIII. Henry'nin zamana ve şartlara göre değişken politikalarından Büyük Kutsal Kitap da nasibini almıştır. Devlet eliyle bizzat basılan ve kullanılması için kiliselere dağıtılan İngilizce kutsal kitaplar neden sonra kiliselerden kaldırıldı. 1543'te kutsal metinlerin anadilde okunmasına kısıtlama getirildi. Çıkarılan yasaya göre hiçbir kadın, esnaf, zanaatkar, usta, çırak, tamirci, çiftçi ve işçi; yani avam tabakası kendi kendine ya da birbirlerine alenen ya da gizlice Kitâb-ı Mukaddes'in herhangi bir parçasını okuyamazdı.¹¹⁵ Sadece üst sınıftan; asil, soylu kadın ve erkeklere belli ölçüde kutsal yazıların okumasına izin verildi.

Yasaklamalarla yetinmeyen yetkililer baskı ve zulümlerine tercümelerin toplatılmasıyla devam ettiler. 1546'da meydanlarda İngilizce versiyonlar yakıldı. Halk belki Engizisyon müfettişlerinin gözünden kaçırabilir miyim ümidiyle kutsal kitapların künye sayfalarını yırtıp tercümeleri öyle sakladılar.¹¹⁶ Bu baskı ve zulüm 28 Ocak 1547'de VIII. Henry'nin ölümü üzere tahta geçen, reform ve yenilik taraftarı VI. Edward zamanına kadar sürdü. VI. Edward'ın tahta geçmesiyle halk özgürlüğüne tekrar kavuştu, kutsal metinlerin basımına kalındığı yerden devam edildi.¹¹⁷

1.3.5. Kalvinist Neşriyat: Cenevre Kutsal Kitabı

VIII. Henry dönemi İngilizce Kitâb-ı Mukaddes tercümelerinin yoğun bir şekilde yapıldığı, önce devlet tarafından yasaklanıp ardından bizzat devletin desteğiyle gelişen bir süreçtir. Henry'nin ölümünden sonra oğlu VI. Edward tahta geçti. Büyük Kutsal Kitap konusunda zikrettiğimiz üzere, babasının son zamanlarında reform karşıtı bazı yaptırımlar tekrar baş göstermişti. VI. Edward'ın tahta geçmesiyle reform yanlıları derin bir nefes aldı, bu yeni dönemde reformlar

¹¹⁴ Campbell, s. 23.

¹¹⁵ Westcott, s. 85.

¹¹⁶ Westcott, s.85.

¹¹⁷ Metzger, s. 63.

hızla devam etti. Edward döneminde yapılmış yeni bir tercüme yoktur; lakin devletin Kitâb-ı Mukaddes'in halkın kendi dilinde okunması için teşvikleri devam etti. Büyük Kutsal Kitap'ın ve o zamana kadar yapılan diğer tercümelerin sayısız baskıları yapıldı.¹¹⁸ Edward'ın kısa süren taht hayatından sonra Roma Katolisizmine geri dönüşü temsil eden I. Mary tacın yeni sahibi oldu.

Kraliçe I. Mary 1553 yılında tahta geçmesiyle İngiltere'de reform hareketleri büyük zarar görmüştür. Koyu bir Katolik olan kraliçe tahta geçer geçmez Katolik an'aneyle geri dönmek için kan dökmekten gözünü kırpmamıştır. Tarihe *Kanlı Mary* (*Bloody Mary*) olarak geçecek kraliçe ilk infazına John Rogers'la başlamıştır. Bir sene sonra, yani 1556'ta İngiltere'de reformların yerleşmesi için büyük gayretler sarf eden Canterbury Başpiskoposu Cranmer idam edilir. Miles Coverdale zor bela Avrupa'ya kaçır. Rönesansın önemli ilim adamlarından İbranice uzmanı Paul Fagius ve çağın önemli reformistlerinden Martin Bucer mezarlarından çıkarılıp kemikleri yakılır.¹¹⁹

Doğal olarak Mary'nin uygulamalarından Kitâb-ı Mukaddes tercümeleri etkilenmiştir. Kraliçe İngilizce kutsal kitapların basılmasını yasakladı, tercümelerin kiliselerde kullanılmasına son verdi.¹²⁰ Kiliselerden toplatılan kitaplar yakıldı. Ancak, enteresandır ki, kraliçe halkın şahsi kutsal kitap okumalarına karışmamış, halka karşı herhangi bir yaptırımda bulunmamıştır.¹²¹

Mary'nin baskı, tevkif ve idamlarından kaçan İngiliz Protestanların toplandıkları merkezlerden biri Cenevre'dir. Calvinist fikriyâtın hâkim olduğu Cenevre'de hatırı sayılı miktarda İngiliz Protestan cemaati vardı ve bu cemaate John Knox'tan sonra William Whittingham başkanlık ediyordu.¹²²

Yetenekli bir araştırmacı olan Whittingham tarihte *Cenevre Kutsal Kitabı* (*Geneva Bible*) adını alacak tercümenin etkin gücü, dinamosudur. 1557'de Yeni Ahit'i kendisi çevirir, Eski Ahit'in çevirisine koordineli bir şekilde yardımcı olur. Mezmurlar 1559'da tamamlanır. Nihai olarak 1560'ta Eski ve Yeni Ahit birlikte basılır. Tercüme 1558 yılında tahta geçen I. Elizabeth'e adanır. Genel olarak tercüme sırasında *Büyük Kutsal Kitap* (*Great Bible*) referans alınmıştır. Eski Ahit'in

¹¹⁸ Pollard, s. 24.

¹¹⁹ Westcott, s. 89.

¹²⁰ Campbell, s. 23.

¹²¹ Westcott, s. 89.

¹²² Metzger, s. 64.

çevirisinde orijinal İbrani metinle, Grekçe ve Latince tercümelerinden faydalanılmıştır. Yeni Ahit'in çevirisinde ise Tyndale'in bazı ifadeleri benimsenmiş ve Cenevre'de Calvin'in halefi Theodore Beza'nın Latince tercümesi göz önünde bulundurulmuştur.¹²³ Tercüme Cenevre'de yapıldığı için ortaya çıktığı şehre atfen *Cenevre Kutsal Kitabı (Geneva Bible)* denir.

Cenevre'de Whittingham'ın en önemli destekçileri Miles Coverdale ve İskoç reformunun kurucularından John Knox'tur. Tercüme sürecinde Miles ve Knox'sun küçük bir rol üstlendikleri görülmektedir; fakat tercümede etkin bir pozisyon almasalar da onların varlığı sembolik olarak önemlidir. Genel olarak Whittingham'ın Yeni Ahit çalışmasını saymazsak, kutsal kitapların tercümesinde kim nereyi üstlendi gibi görev dağılımına dair bir bilgi elimizde mevcut değildir. Buna ek olarak, tercüme sırasında izlenen ilkeler, kurallara dair bir ipucu bulunmamaktadır.¹²⁴

Geneva Bible'in birçok önemli özelliği vardır. Bu özelliklerinden biri, İngilizce Kitâb-ı Mukaddes tercümeleri arasında ilk defa cümle numaralarını (verse numbers) içermesidir. Daha önceki tercümelerde cümle numaraları yoktu. Geneva Bible'dan sonra cümle numaralarıyla metnin düzenlenmesi geleneği günümüze kadar gelmiştir. Cümle numaralarının eklenmesiyle metnin okunması kolaylaşmış ve ileride yapılacak ihtisas çalışmalarına kolaylık sağlanmıştır.

Geneva Bible'da okuyucuya yardımcı olmak için birçok şey düşünülmüştür. Evvelâ, daha önceki tercümeler "*blackletter*" denilen okunması zor Gotik harfleriyle basılmıştı. Geneva Bible'da ilk defa roman harfleri kullanılmış, neticede tercüme insanların gözünü yormayacak bir görünüm kazanmıştır. Ayrıca tercümenin daha kullanışlı olması için bölüm başlıkları sistemli bir şekilde konulmuş; haritalar ve teolojik bilgileri ihtiva eden tablolarla içerik zenginleştirilmiş ve her bölümün başında verilen özetle okuyucuya ön bilgi verilmiştir.¹²⁵

Cenevre Kutsal Kitabı'nın en tartışmalı özelliği anlamın kapalı olduğu, anlaşılması zor yerlerin kenar notlarıyla şerh edilmesidir. Kulağa masum gelse de Katolik taraftarları açısından durum pek memnun edici değildi. Çünkü kenar notları Calvin'in teolojik ve politik düşüncelerini yansıtıyordu. Mesela, *Vahiy* kitabında

¹²³ Campbell, s. 25.

¹²⁴ Campbell, s. 25.

¹²⁵ Metzger, ss. 65-66.

geçen; "Başlarında kral olarak dipsiz derinliklerin meleği vardı."¹²⁶ pasajında geçen "dipsiz derinliklerin meleği" ibaresi kenar notunda "*ki o Deccal Papa'dır, ikiyüzlü münaфіkların kralı, Şeytan'ın elçisidir.*" şeklinde tefsir edilmiştir. Tabii ki bu yorum Katoliklerin pek hoşuna gidecek değildir. Hatta Cenevre Kutsal Kitabı'nda monarşi karşısı bazı yorumların yapılması, ileride görüleceği üzere, I. James'i pek rahatsız etmiş ve kral tercüme esnasında takip edilecek kurallarda kenar notlarının kullanımını bazı özel şartlara bağlayarak kısıtlamıştır.¹²⁷

Cenevre Kutsal Kitabı halk arasında muazzam bir şekilde sevildi. Cenevre Kutsal Kitabı ucuzdu ve kolaylıkla ulaşılabiliniyordu. Taşması kolaydı, büyük ebatlarda basılmamıştı. Halk tarafından sevilmesinin nedenlerinden biri de Kalvin'in Protestan felsefesini yansıtmasıydı. Tercüme 1640'lı yıllara kadar neşredildi. İlk yayınlandığı 1560 tarihinden 1640'a kadar yetmişden fazla baskısı yapıldı ve sadece İngiltere'de yarım milyondan fazla adet satıldı. Hemen hemen her evde bir tane Cenevre Kutsal Kitabı nüshası vardı diyebiliriz. Cenevre Kutsal Kitabı özellikle Püritenler tarafından benimsendi ve İngiltere, Amerika ve Avrupa anakarasında Püriten mezhebinin temel kutsal metni haline geldi. Hatta tercüme o kadar tuttu ki, kitap piskoposluk kurumuna muhalif Calvinist felsefeyi temsil etmesine rağmen Lancelot Andrewes gibi dönemin önemli Anglikan teologları Cenevre Kutsal Kitabı'nı okudular, en azından zaman zaman danışacakları temel kaynak olarak ellerinin altında bulundurdular.¹²⁸

Cenevre Kutsal Kitabı birçok ilklere imza atmaya devam etti. John Knox aracılığıyla 1579 yılında İskoçya'da basıldı. Bu, İskoçya tarihinde ilk basılan İngilizce kutsal kitap tercümesiydi. Kralın matbaasında basılan tercüme I. James adını alarak İngiltere tahtına oturacak olan dönemin İskoç kralı VI. James'e, yani Kral James Versiyonu'nun manevi sahibine ithaf edildi.¹²⁹

¹²⁶ Vahiy 9: 11, YÇ.

¹²⁷ Metzger, s. 65.

¹²⁸ Campbell, s. 27.

¹²⁹ Campbell, s. 27.

1.3.6. İkinci Resmî Tercüme: Piskoposlar Tercümesi

I. Elizabeth'in 1558 yılında tahta geçmesiyle Protestanlar rahat bir nefes almıştı. Kraliçenin emriyle kiliselerde İngilizce Kitâb-ı Mukaddes'in kullanımı kaldığı yerden devam etmiş, *Büyük Kutsal Kitap'ın* yeni baskıları yapılmıştı.¹³⁰ Ancak ortada bir sorun vardı. *Büyük Kutsal Kitap'ın* kiliselerde kullanımı devam etse de halk *Cenevre Kutsal Kitabı'nı* tercih ediyordu. Hem resmî tercüme olan *Büyük Kutsal Kitap'ın* halk nezdinde itibar görmemesi hem de *Cenevre Kutsal Kitabı'nda* bulunan piskoposluk karşıtı notlar İngiltere'deki ruhban sınıfının keyfini kaçırmıştı. Halkın büyük teveccühünü kazanan *Cenevre Kutsal Kitabı'nın* etkisini kırabilmek için kiliselerde kullanılan resmi tercümenin revizyonunun yapılmasına karar verildi. 1564'te Canterbury Başpiskoposu Matthew Parker önderliğinde çalışmalara başlandı. *Büyük Kutsal Kitap* çalışmanın ana kaynağı olmakla beraber gerektiği yerlerde kutsal metinlerin İbranice ve Grekçe metinlerinden istifade edildi.¹³¹

Dört yıl süren çalışmanın sonunda tercüme 1568'de basıldı. Revizyon çalışmasını yapan komisyona çok sayıda piskoposun (bishop) katılması çalışmanın *Piskoposlar Tercümesi (Bishops' Bible)* olarak tanınmasını sağlamıştır. Bishops' Bible Anglikan Kilisesi Tarihinde ikinci resmi tercüme ünvanını kazanmış oldu. Böylece Bishops' Bible 1611'de Kral James Versiyonu neşredilinceye kadar kiliselerde okunması kararlaştırılan tek, biricik İngilizce kutsal kitap vasfını korudu.

1570'te Canterbury Kilisesi Meclisi'nde bütün katedrallere bu tercümenin dağıtılmasına dair bir karar alındı ve daha sonra bu yeni tercüme mahalli kiliseler tarafından büyük ölçüde satın alındı. York Kilisesi Meclisi'nde ise buna benzer bir karar alındığı görülmemiştir; fakat kuzeydeki kiliseler *Piskoposlar Tercümesi'ni* alıp kiliselerine kazandırdılar. 1602'de son kez basılan *Piskoposlar Tercümesi* toplamda yirmi baskı yaptı.¹³²

¹³⁰ Pollard, s. 28.

¹³¹ Metzger, s. 66.

¹³² Campbell, s. 30.

1.3.7. Katoliklerin Hamlesi: Douay-Rheims Versiyonu

Katolik geleneği geri getirmek isteyen I. Mary'nin ardından tahta geçen I. Elizabeth döneminde bu sefer Katolikler için sert rüzgarlar esmeye başlamıştı. Kraliçenin gazabından kurtulmak için İngiliz Katolikler, Ortaçağ'ın önemli prensliklerinden Flandre Kontluğuna kaçtılar.¹³³

Cenevre'deki Kalvinist reform anlayışı ve bunun yansıması olan *Cenevre Kutsal Kitabı* İngiltere'deki piskoposların canını sıktığı kadar Katolikleri de zor duruma sokmuştu. Katolik Kilisesi halkın kendi anadilinde kutsal yazıları okuma hakkının olduğunu kabul etmese de reformist fikirlerle mücadele etmesi için pratiksel bir zorunluluk olduğunu gördü. Refomasyonun halk arasında benimsenmesi sürecinde kutsal kitap tercümelerinin önemli fonksiyonunu gören, İngiltere'de politik ve kültürel nüfusunu kaybeden Katolik cemaati etkinliğini yeniden kazanmak için İngilizce tercümeyle koyuldu.¹³⁴

Yukarıda zikrettiğimiz üzere Flandre'ye kaçanların arasında St Mary's Hall Müdürü William Allen vardı. William Allen (Ö. 1594) 1568'de bugün Fransa'nın kuzeyinde, Belçika sınırına yakın Douay (Douai) vilayetinde *English College* adlı papazlık eğitimi veren bir üniversitede kurdu. Katolik papazlar yetiştiren bu üniversitede İngilizce Kitâb-ı Mukaddes tercümesi Oxfordlu firarilerden Gregory Martin önderliğinde başladı.¹³⁵ Bu tercüme Reformasyon döneminde Katolisizm açısından bir ilkti. Ancak üniversite bazı siyasi nedenlerden dolayı 1578'de yine Fransa'nın kuzeyinde bulunan Rheims (Reims) şehrine taşındı ve çalışma burada devam etti. 1593'te Rheims'ten Douay'a tekrar geri dönen üniversite çalışmasını burada tamamladı. Bu Kitâb-ı Mukaddes çevirisi Douay şehrinde başlayıp Rheims şehrinde devam ettiği için bu iki şehre atfen *Douay-Rheims Versiyonu* adıyla anılmaktadır.¹³⁶

Yeni Ahit 1582'de basıldı; ancak bazı maddi imkansızlıklardan dolayı Eski Ahit uzun bir aradan sonra, yani 1609-1610 yılları arasında tamamlandı. Tercüme Trent Konsili'nde beyan edildiği şekliyle Latince Vulgate versiyonundan yapıldı.

¹³³ Metzger, s. 67.

¹³⁴ Campbell, s. 30; Westcott, s. 103.

¹³⁵ Metzger, s. 67.

¹³⁶ Campbell, s. 30; Pollard, s. 36.

Tercümelerdeki bazı ifadeler dogmatik unsurlar içeriyordu. Mesela, Matta İncili'nde geçen meşhur *Rabbin Duası* (*The Lord's Prayer*) adlı duada "Bugün bize gündelik ekmeğimizi ver."¹³⁷ cümlesinde *daily bread* yerine *supersubstantial bread*, yani aşkın, transdantal ekmeğ ifadesi tercih edilmiştir.¹³⁸ Çünkü Katolik doktrininde Ekmek-Şarap Ayini sırasında Hz. İsa'nın bizzat bulunduğu ve ayinde kullanılan ekmeğ ve şarabın bizzat Hz. İsa'nın kanı ve vücuduna dönüştüğüne inanılır. 1215'te yapılan IV. Latran Konsili'nde ilk defa dile getirilen bu doktrin 1551'de Trent Konsili'nde tekrar doğrulanmıştır.¹³⁹ Tercümenin Katolik doktrinle şekillenmesinden dolayı Gregory Martin kilise kavramlarına aşina olmayan avam okuyucunun teknik ve teolojik ifadeleri anlayabilmesi için Yeni Ahit'in sonuna bir lügatçe eklemiştir.¹⁴⁰

Douay-Rheims Versiyonu'nun diğer bir özelliği, *Cenevre Kutsal Kitabı'nda* olduğu gibi, bazı kenar notlarıyla kapalı manalar şerh edilmeye, açıklanmaya çalışılmıştır. Ancak bazı ifadeler kendilerine hasım olan Kalvinistlere bir tepki mahiyetindeydi. *Matta İncili* 6:24 cümlesinde Hz İsa'nın "Hiç kimse iki efendiye kulluk edemez." cümlesindeki iki efendi ibaresi "*Tanrı ve Baal, İsa ve Calvin, Katolik Kilisesi ve Heretikler*" şeklinde tefsir edilmiştir.¹⁴¹ Böylece hakikatin Kalvinist ya da diğer heretik reformcularda olmadığı vurgulanmış, gerçek kurtuluşun Katolik Kilisesi'nden geçtiği ifade edilmiştir.

¹³⁷ Matta 6: 11, YÇ.

¹³⁸ Campbell, ss. 30-31.

¹³⁹ Richard P. McBrien, **Catholicism**, Study Edition, Winston Press, Minneapolis, 1981, s. 764.

¹⁴⁰ Metzger, s. 68.

¹⁴¹ Metzger, s. 69.

II. BÖLÜM

KRAL JAMES VERSİYONU

2.1. KRAL I. JAMES (D. 1566- Ö. 1625)

Kraliçe I. Elizabeth, 24 Mart 1603'te Richmond Sarayı'nda dünyaya gözlerini yumdu. Kraliçe I. Elizabeth yarım asra yakın tahtta bulunduğu süre içerisinde hiç evlenmemiş, ölümünün ardından İngiltere tahtına bir vâris bırakmamıştır. Kraliçenin ölümüyle Tudor hanedanlığının sonuna gelinmişti. İngiliz monarşisi kapılarını *Stuart Hanedanlığına (The Stewarts)* açıyordu. Stuart Hanedanlığı İngiliz Kralı VII. Henry'ye, yani Tudors hanedanlığının kurucusuna dayanmaktadır. VII. Henry'nin kızı Margaret Tudor, Kral I. James'in büyük anneannesidir.¹⁴² Bundan dolayı İskoç Kralı VI. James, I. Elizabeth'in ölümünün ardından I. James adını alarak 1603'te İngiliz tahtına oturmuştur.

James, 19 Haziran 1566'da Edinburgh Şatosu'nda dünyaya gelmiştir. VII. Henry'nin kızı Margaret Tudor'un torunu olan İskoçya kraliçesi Mary Stewart ile ikinci kocası¹⁴³ Lord Darnley'nin (Henry Stewart, Ö. 1567) tek oğluydu. James'in sıkıntılı hayatı kundaktayken başlamıştı. James daha sekiz aylıkken bir suikast sonucu babası Lord Darnley'i kaybetti. Kısa bir süre sonra yaşanan soylu ayaklanmasına yenik düşen Kraliçe Mary tahttan çekilmek zorunda kaldı. Böylece James henüz bir yaşındayken VI. James adıyla İskoçya kralı oldu. Kraliçe Mary bir yıl sonra İskoçya'yı terk etmek zorunda kaldı ve oğlu James'i bir daha göremedi.¹⁴⁴

Çocukluk yıllarını gözlerden ırak Stirling Şatosu'nda geçiren James özel öğretmenlerden Fransızca, Yunanca, Latince, edebiyat, din ve tarih dersleri aldı. Şiir yazacak kadar edebiyata özel bir ilgisi olan James'in aynı zamanda Kitâb-ı Mukaddes çalışmalarına ayrı bir merakı vardı. Üstelik bu iştihak yıllar boyunca kralın kendi adıyla anılacak Kitâb-ı Mukaddes tercümesinin doğmasına neden olacaktı.

James reşit oluncaya kadar ülkeyi kral naipleri yönetti. Genç yaşta yönetimin iplerini elinde tutmaya başlayan VI. James kendini Calvinist felsefeyi benimseyen

¹⁴² www.britroyals.com/royaltree.htm, (29.10.2014).

¹⁴³ Kraliçe Mary'nin ilk kocası Fransa Kralı II. Francis'tir.

¹⁴⁴ "James I", *The New Encyclopedia Britannica*, 15th Edition, E. Britannica Inc., Chicago, 1990, Cilt:6, s. 481.

Presbiteryenlerle Katolik İskoç soyluları arasında cereyan eden mücadelenin ortasında buldu. İngiltere'de durum pek farklı değildi. Kraliçe I. Elizabeth, aşırı reformist Püritenler ile Katolikler arasında zor anlar yaşamaktaydı. VI. James iktidarını sağlamlaştırmaya kadar denge siyasetini takip etti. James bu birbirine zıt iki gruba bazen ödünler vererek bazen de birbirine karşı kullanarak onları kontrol altında tutmaya çalıştı.¹⁴⁵

Kraliçe I. Elizabeth'le olan münasebetine baktığımızda James'in gayet uyumlu olduğunu görülür. İngiliz kraliçesi ile genç İskoç kralı arasında yazılmış yaklaşık yüzden fazla mektup bulunmaktadır.¹⁴⁶ Genel olarak Elizabeth'in İskoçya ile ittifak temenni ettiği, James'in de bu temennilere hüsn-i kabul ile karşılık verdiği görülmektedir. Ancak I. Elizabeth genç İskoç kralının annesi Mary'i idama mahkum etmesi üzerine James tepkisini etkili bir şekilde gösterememiştir.

I. James tam bir mutlak monarşi savunucusudur. James kralların *kutsal hakları* (*divine right of kings*) konusunda görüşlerini aktardığı *The True Law of Free Monarchies* (1598) ve *Basilikon Doron* (1599) adlı kitapları yazmıştır.¹⁴⁷ I. James *The True Law of Free Monarchies* (*Özgür Monarşilerin Gerçek Yasası*) adlı eserinde kral ideasını kendi felsefesince yorumlamıştır. James'e göre kral özgür olmalıdır. Özgür olmaktan maksat kralın feodal beylerden, dinsel cemaatlerden ve parlamento gibi anayasal kurumlardan arınmış olmasıdır.¹⁴⁸ Ancak kralın bu hassas yönü parlamento üyeleriyle arasının açılmasına sebep olmuş ve zamanla iki güç arasındaki çatışma büyüyerek 1610 yılında I. James parlamentoyu fesh etmek zorunda kalmıştır.

Tezimiz açısından I. James döneminde gerçekleşen en önemli olay Hampton Court Sarayı'ndaki görüşmelerde Püritenler tarafından dile getirilen Kitâb-ı Mukaddes'in yeni bir tercümesinin gerektiği talebine kralın müspet cevap vermesidir. Kral I. James'in emriyle yapılan bu tercüme 1611'de neşredilmiş ve kralın adına atfen *Kral James Versiyonu* ismiyle tarihe geçmiştir. Şimdi bu tercümenin yapılışını ve özelliklerini inceleyelim.

¹⁴⁵ "James I", **Ana Britannica**, Ana Yayıncılık AŞ ve E. Britannica Inc., İstanbul, 2004, Cilt:12, s. 224.

¹⁴⁶ 18 Ekim 1582 ile 16 Nisan 1590 arasında yazılan mektuplar için bkz. John Bruce (Ed.), **Letters of Queen Elizabeth and King James VI of Scotland**, printed for The Camden Society, London, 1849.

¹⁴⁷ <http://global.britannica.com/EBchecked/topic/299922/James-I>, (02.11.2014).

¹⁴⁸ Mehmet Ali Ağaoğulları ve Levent Köker, **Kral-Devlet ya da Ölümlü Tanrı**, 3. Baskı, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 2004, s. 169.

2.2. TERCÜMENİN YAPILIŞI ve ÖZELLİKLERİ

Her ne kadar Elizabeth zamanında Anglikan Kilisesi'nin teşekkülünde önemli adımlar atılsa da kraliçenin ölümünün ardından ortada keskin çizgilerle bölünmüş üç temel grup bulunmaktaydı. Bu grupların başında dini uzlaşmayı (*via media*) benimseyen muhafazakar reformistler gelir. Bunlar Roma Kilisesi'nden ayrılarak milli bir kilisenin kurulmasını dilemekle birlikte Katolisizmdeki gibi kilise yönetiminin piskoposlarda bulunması gerektiğini savunan, ayin ve seremonilerin, geleneksel dini kıyafetlerin devam etmesini arzulayan bir fırkaydı. İkinci önemli grubumuz, Kraliçe I. Mary zamanında canlarını kurtarmak için İngiltere'den kaçan reformistlerdir. Genellikle Cenevre'de toplanan bu reformistler Kalvinist felsefeyi benimsediler ve I. Bölüm'de anlattığımız üzere *Cenevre Kutsal Kitabı* adlı tercümeyi çıkardılar. Elizabeth'in tahta geçmesiyle İngiltere'ye geri dönen bu Kalvinist reformistler, kendilerini papalığa ait her şeyden kurtularak İngiliz reformundan daha saf ve katıksız olduklarını iddia ettiler ve Püriten adıyla anıldılar.¹⁴⁹ Bu grup papalık ve bütün Katolik ananeyi reddediyor ve İngiltere'de gerçekleştirilen dini uzlaşmayı kabul etmiyordu. Püritenlerin bir diğer özelliği anayasal hak ve özgürlükler ile parlamentoyu savunan siyasal muhalefet odağını oluşturmalarıdır.¹⁵⁰ Bu açıdan baktığımızda I. James'in neden Püritenleri sevmediğini daha iyi anlamış oluruz. Son grubumuz Katoliklerdir. İngiltere'de iktidarı kaybeden papa taraftarları Katolisizmi İngiltere'ye geri getireceklerine inanıyorlardı.

İskoç Kralı VI. James'in İngiliz tahtına I. James adını alarak geçmesiyle Püritenlere gün doğmuştu. Nitekim Püritenler İskoçya'da Presbiteryen Kilisesi'ni kurmuşlardı. I. James Presbiteryen Kilisesi'ne yabancı değildi. Püritenler için Anglikan Kilisesi'nde hayal ettikleri güce ve etkinliğe kavuşabilme imkanı doğmuştu. Püritenler bin kadar imza toplayarak krala durumlarını arz ettiler. *Binler Dilekçesi* (*The Millenary Petition*) adı verilen bu arzuhalde Püritenler Katolik ayin ve giysilerin terk edilmesi, din adamlarının evlenmesi, ruhban sınıfın eğitiminin iyileştirilmesi ve Kilise doktrininin kutsal metinlere dayandırılması gibi önemli isteklerde bulundu. Kral entelektüel birisiydi, teolojik tartışmaları severdi.¹⁵¹

¹⁴⁹ Campbell, s. 32.

¹⁵⁰ Ağaoğulları ve Köker, s. 171.

¹⁵¹ Campbell, s. 33.

Çocukluğundan beri entellektüel hayatında Kitâb-ı Mukaddes'in ayrı bir önemi vardı. *Mezmurlar'ın* bazı kısımlarını tercüme etmiş, *Vahiy* kitabına şerh yazmıştı.¹⁵² Politik kitaplarının yanında kralın büyücülük, ruh çağırma, ifrit cinler gibi konuları içeren "*Daemonologie*"¹⁵³ adında bir kitabı da bulunmaktaydı. Hülâsa kral dini konuları seven birisiydi ve Püritenlerin taleplerinin tartışılacağı bir toplantı yapılmasına karar verdi.

Ocak 1604'te Hampton Court Sarayı'nda piskoposlar ve Püriten önderlerin katıldığı üç günlük bir müzakere toplantısı düzenlendi. Piskoposların lideri Londra Piskoposu Richard Bancroft, Püritenlerin sözcüsü Corpus Christi College Başkanı John Rainolds'tı. Tartışmalar Püritenlerin lehine pek sonuçlanmıyordu. Toplantının ikinci günü John Rainolds söz alarak yeni bir tercümeye gerek duyulduğu, mevcut tercümelerin ihtiyaca cevap veremediğini ifade etti. Bancroft, "Eğer her insanın esprisine kulak verilseydi, tercümelerin sonu gelmezdi."¹⁵⁴ şeklinde itiraz etti. Kral James "İtiraf ediyorum ki Kitâb-ı Mukaddes'in İngilizceye aktarılmış güzel bir çevirisini görmedim. Bence bunların arasında en kötüsü Cenevre Kutsal Kitabı'dır." diyerek fikrini beyan etti.¹⁵⁵ Kral burada yeni bir tercümeye göz kırparken "en kötüsü Cenevre Kutsal Kitabı" fikrini ekleyerek yeni bir tercümenin nasıl olacağının ilk sinyallerini verdi. John Rainolds Püritenlerin sözcüsüydü ve Cenevre Kutsal Kitabı Püriten felsefesini temsil ediyordu. Kral, Püritenlere yakın olmadığını böylece göstermiş oldu. Sonuç olarak Kral I. James zamanının en iyi dil uzmanlarının ve teologlarının katılacağı, kraliyet makamlarınca onaylanacak ve kiliselerde kendisinden başka okunmayacak bir tercümenin yapılmasını emretti.¹⁵⁶

Tabii ki yeni bir tercüme fikri toplantının gündem maddelerinden biri değildi. Ancak Püritenler müzakereler sürecinde aleyhlerine kararlar alınması sonucunda toplantıdan boş dönmek için tercüme kartını oynamıştır diyebiliriz. Biraz önce belirttiğimiz gibi kral daha ilk dakikalardan tercümenin Püriten fikriyatından uzak bir çalışma olacağının imasında bulunmuştu. Nitekim Kral I. James kilise politikasıyla

¹⁵² H. W. Hoare, *The Evolution of the English Bible*, Second Edition, John Murray (publisher), London, 1902, s. 244.

¹⁵³ www.sacred-texts.com/pag/kjd/, (02.11.2014).

¹⁵⁴ Philip Schaff, *A Companion to the Greek Testament and the English Version*, Revised Fourth Edition, Harper & Brothers Publishers, New York, 1903, 314.

¹⁵⁵ Geneva Bible İskoçya'da ilk defa 1579'da basılmıştı. Hatta kitabın önsözünde James'e ithaf bulunmaktaydı. O zaman James on üç yaşında VI. James ünvanıyla İskoç kralıydı. Doğal olarak Kral James Geneva Bible'in özelliklerine aşinaydı diyebiliriz.

¹⁵⁶ Schaff, 314.

ilgili "*Piskopos yoksa kral da yoktur. (No bishop, no king!)*" çıkışıyla episkopol geleneğe sadık kalacağını, katı bir reformist anlayışa sahip Püritenlerden yana bir tavır takınmayacağını beyan etmişti. Hülasa, müzakereler sırasında her iki grubun hemfikir olduğu tek karar yeni bir tercümenin yapılmasıydı.

2.2.1. Tercümede Takip Edilen Ana Kurallar

1568'den beri resmi tercüme olarak kiliselerde *Piskoposlar Tercümesi* kullanılmıyordu. Ancak Püritenlerin benimsediği *Cenevre Kutsal Kitabı (Geneva Bible)* ucuzdu. Temin edilmesi ve taşınması daha kolay ve tercümede okuyucuya yardımcı olacak birçok ögenin bulunması gibi nedenlerden dolayı halkın tercihiydi. Yeni bir tercümeyle bu ikileme bir son verilmeli, halkın Geneva Bible'a teveccühü kırılmalıydı. Fakat Kalvinist öğretilerin girebileceği yeni bir tercüme Püritenleri kuvvetlendirdiği gibi Anglikan Kilisesi'ne zarar verebilirdi. Bundan dolayı kralın yeni bir tercümenin yapılmasına onay vermesi piskoposları biraz tedirgin etmiş olabilir.

Böyle bir olayın gerçekleşmemesi için Londra Piskoposu Richard Bancroft "Majesteleri bu kuralların uyulmasını tavsiye etmiştir, çok dikkatlice yerine getirilmelidir."¹⁵⁷ uyarısıyla mütercimlere on beş maddeden oluşan bir talimat sundu. İşte talimatta geçen takip edilecek usuller¹⁵⁸ kısaca şöyledir:

1. Piskoposlar Tercümesi olarak adlandırılan ve şu an kiliselerde kullanılan Kitâb-ı Mukaddes tercümesi takip edilecektir.

Bu maddeden anlaşılacağı üzere Kral James Versiyonu İbranice ve Grekçe dillerinden yapılmış yepyeni bir tercüme değildir. Kral James Versiyonu İbranice ve Grekçe kutsal metinlerin ışığında Anglikan Kilisesi'nin ikinci resmî tercümesi olan Piskoposlar Tercümesi'nin revize edilmiş halidir. Çalışma sırasında mütercimler Piskoposlar Tercümesi'nin 1602'de yapılan son baskısını kullanmışlardır.

2. Peygamberlerin ve kutsal yazıcıların isimleri, metindeki diğer isimlerle beraber, halk tarafından nasıl kullanılıyorsa mümkün olduğunca öylece devam ettirilmelidir.

¹⁵⁷ www.kjvonly.org/other/kj_instructs.htm, (02.11.2014).

¹⁵⁸ Takip edilecek kuralların orijinal metinleri için bkz. Schaff, ss. 317-318; Campbell, ss. 35-39.

Bu madde İbranice ve Grekçe özel isimlerin İngilizce formunu kazanmasını sağlamıştır. Mesela, *Iefus* (*Iesus*) kelimesi yıllar içerisinde *Jesus* şeklini almıştır.

3. Kilise kavramları korunmalıdır, şöyle ki kilise (church) cemaat (congregation) olarak çevrilemez.

En önemli maddelerden biridir. Burada tercümenin Püriten çizgide olmayacağını gösterir. Başta Martin Luther olmak üzere diğer reformist önderler ister istemez kavramlar üzerinden ortaya koymaya çalıştıkları teolojilerini şekillendirmiş ve Roma Kilisesi'nin dini fenomenlerine eleştiriler getirmişlerdir. Bu terminolojik değişimlerden en meşhuru kilise (church) yerine cemaat (congregation), piskopos (bishop) yerine ihtiyar (elder ya da senior) kavramlarının kullanılması olmuştur. William Tyndale konusunda bu mevzuyu işlemiştik. Hatırlarsak, Thomas More Tyndale'i kilise kavramlarını tahrif etmek, dolayısıyla Kitâb-ı Mukaddes'i ve bütün inananları kendi çatısı altında yek vücut olarak toplama mefkuresinde olan kilise doktrinini ifsat etmekle suçlamıştı. Bu maddeyle tercüme, dolaylı yoldan ise Anglikan Kilisesi, Lutheranizm ve Kalvinizm etkisinden korunmaya çalışılmış ve çeviride episkopol gelenek devam ettirilmiştir diyebiliriz.

4. Birden fazla anlamı olan kelimelerde cümlemin bağlamına göre kilise babaları tarafından hangisi en çok kullanılmışsa ya da kilise inancında (analogy of the faith) nasıl alınmışsa öyle kelime kullanılmalıdır.

Bu madde de Püriten etkiyi engellemeye yöneliktir. Çeviri sırasında birden fazla anlama sahip kelimenin tercihinde referans olarak kilise babaları ile kilise doktrinini (analogy of the faith)¹⁵⁹ baz alınmaktadır. Halbuki Püritenlere göre kilise babalarının herhangi bir otoritesi yoktur ve Kitâb-ı Mukaddes'in dışında doktrinin dayanacağı bir kaynak mevcut değildir.¹⁶⁰ Bu madde papalık geleneğine yakın bir çizgi seyretnmektedir.

5. Kutsal yazıların bölümlere ayrılması gerekirse değiştirilir.

Bu kural metnin bölümlere ve cümlelere ayrılmasıyla ilgilidir. Kral James Versiyonu başta olmak üzere günümüzde birçok Kitâb-ı Mukaddes tercümesinin cümlelerinin (verses) numaralandırılması Robert Estienne'ye (Robertus Stephanus, Ö. 1559) dayanmaktadır. Estienne'nin sistemi ilk defa Geneva Bible'da kullanılmış, ardından Kral James Versiyonu'nda istifade edilmiştir. Kral James Versiyonu

¹⁵⁹ www.catholic.com/quickquestions/what-is-the-analogy-of-faith, (02.11.2014).

¹⁶⁰ Campbell, s. 36.

herhangi bir değişiklik yapmadan Geneva Bible'da kullanıldığı şekilde metnin bölümlere ayrılması ve numaralandırılmasını almıştır. Bu sistem günümüze kadar gelmiştir.

6. Metnin kenarına notlar eklenemez; ancak sadece İbranice veya Grekçe bir kelimenin açıklanması için açık ve muhtasar bir şekilde yapılmalıdır.

Kral James Versiyonu'nun önemli özelliklerinden biri şerh mahiyetindeki kenar notu açıklamalarına izin verilmemesidir. Sadece İbranice ve Grekçe kelimelerin açıklanmasına izin verilmiş, pasajlarla ilgili yorumların yapılmasına müsaade edilmemiştir. Bunun sebebi Geneva Bible'da geçen antimonarşik ifadelere bir tepkidir diyebiliriz. Bu meseleyle ilgi en ilginç örnek Eski Ahit'in ikinci kitabı *Çıkış'ta* anlatılan Firavun ile ebeler arasında geçen diyalogta görürüz.¹⁶¹ Firavun ebelere İbrani kadınlardan doğan erkek çocukları öldürüp kızlara dokunmamalarını emreder. Ancak kalplerinde Tanrı korkusu taşıyan ebeler Firavun'un emrini dinlemezler. Firavun ebeleri çağırıp neden emrini dinlemediklerini sorunca ebeler, İbrani kadınların kendileri gelmeden doğurduklarını söylemişlerdir. Şimdi Geneva Bible'da bu olayla ilgili 19. cümlemin kenar notunda ebelerin itaatsizliklerinin yasal ve meşru¹⁶² olduğuna dair bir tevil vardır. Ancak I. James'e göre ebelerin bu hikmetli davranışı kral için isyan demektir. I. James için bütün kararları alan ve bütün kanunları yapan kralın karşısında parlamentonun veya tebaanın hiçbir hakkı yoktu. Kral despotça bir tutum sergilese de ona karşı mutlak bir şekilde boyun eğmek gerekir. Çünkü kralın iktidar ve kudreti Tanrı'dan geliyordu.¹⁶³ James inanıyordu ki, Pavlus'un dediği gibi, Tanrı'dan olmayan yönetim yoktu, bu nedenle yönetime karşı direnen Tanrı buyruğuna karşı gelmiş oluyordu.¹⁶⁴

7. Bir metinden diğerine referanslar metin kenarlarına yazılmalıdır.

Bu maddenin uygulanışı günümüzde çapraz referans (cross-reference) denilen sistemin gelişmesini sağlamıştır. Mesela *Matta 9:1-8'de* Hz. İsa'nın felçliyi iyileştirmesi anlatılır. *Matta 9:2* cümlesinin kenarına aynı olayın farklı anlatımı olan *Markos 2:1-12* ve *Luka 5:17-27* yazılarak çapraz referans gösterilir.

¹⁶¹ Çıkış 1: 15-19.

¹⁶² http://www.archive.org/stream/TheGenevaBible1560/geneva_bible1560#page/n53/mode/1up, (12.03.2015).

¹⁶³ Ağaoğulları ve Köker, ss. 169-170.

¹⁶⁴ Romalılara Mektup 13: 1-2.

8. Her kurulda bulunan kişi, aynı bölüm ya da bölümleri alanlar, ilgili yeri tercüme ettiklerinde ya da gereken yeri değiştirdiklerinde, bu kişiler bir araya gelirler, birbirlerine danışırlar, hangisinin uygun olduğu konusunda karar kılarlar.
9. Bir kurul bir kitabı bitirdięinde objektif ve dikkatli bir řekilde dūřünölmesi için dięer kurul üyelerine gönderim yollar. Majesteleri bu konuda çok hassastır.
10. Herhangi bir kurul, gönderilen kitabın gözden geçirilmesi sırasında, bir yerde şüpheye düşer ya da çeviriyle ilgili farklı bir düşüncesi varsa onu sebepleriyle beraber not etmelidir. Çalışmanın sonunda kurulların başkanları tarafından yapılacak genel bir toplantıda teklifler tartışılacaktır.
11. Metinde herhangi bir yer için özel bir belirsizlik durumu hasıl olduğunda, konuyla ilgili bilge bir kişiye fikri için yetkililerce mektup yollanır.
12. Piskoposlar tarafından yönetim bölgesinde bulunan din adamlarına ve dilde yetenekli olanlarına elde bulunan tercümeyle ilgili mektuplar yollanacaktır. Westminster, Cambridge ya da Oxford kurulları fark etmez, bu bireysel gözlemler kurullara yollanacaktır.

8-12. maddeler daha çok tercüme sürecinde yaşanılan soruların çözümü, yapılan tercümelerin nasıl gözden geçirilip kontrol edileceği ya da tercümedeki kalitenin artırılmasıyla ilgilidir.

13. Her kurulun direktörlüğüne atanacaklar, üniversitedeki kurullara İbranice ve Grekçede kralın profesörleri (yani kralın bizzat kendisinin atadığı profesörler), diğer kurullara Westminster ve Chester başkanları olacaktır.

Maddeden anlaşıldığı üzere, kurullara başkanlık edecek direktörlerin tayiniyle ilgilidir. Kralın profesörlerinden maksat *regius ünvanını* taşımaları, yani kraliyet tarafından bizzat atanan öğretim üyeleri olmalarıdır.¹⁶⁵ Westminster ve Chester başkanları denildiğinde Westminster Manastırı ve Chester bölgesinin başrahipleri akla gelmektedir.

¹⁶⁵ Campbell, ss.38-39.

14. Aşağıdaki tercümeleler Piskoposlar Tercümesi'nden daha iyi bir ifadeye sahipse, bunlar kullanılabilir: Tyndale'in tercümesi, Miles Coverdale ve John Rogers'ın tercümeleleri, Büyük Kutsal Kitap ve Cenevre Kutsal Kitabı.

Görüldüğü üzere tercüme sırasında üzerinde çalışılan metin olarak sadece Piskoposlar Tercümesi baz alınmamış, yerine göre diğer tercümelelerden de istifade edilmiştir. Bunlardan en önemlisi Tyndale'in Yeni Ahit ve Torah tercümesidir. Yapılan incelemeler neticesinde Kral James Versiyonu'nun Tyndale'in çalışmalardan %80 ya da daha fazla etkilendiği¹⁶⁶ tespit edilmiştir.

15. Daha önce zikredilen direktörlerin dışında tercümele katılmayan, üniversitelerden de seçilebilecek üç ya da dört en eski ve önemli ilahiyatçılar kurul başkanlarına yardımcı olarak atanacaklar, (bu yardımcılar) 4. kuralın daha iyi uygulanması için tercümele denetmen olacaklardır.

Şimdiye kadar yapılan tercümele Tyndale, Coverdale gibi şahsi teşebbüslerin bir sonucuydu ya da Geneva Bible ya da Bishops' Bible gibi belli bir grubun ortaya çıkarmış oldukları bir üründü. Efsanevi Yetmişler Tercümesi'nin (Septuaginta) hikayesini bir kenara koyarsak dünya tarihinde ilk defa kutsal metinlerin anadile çevirisi için belli prensipler tayin edilmiş, devletin emri ve desteğiyle zamanın elli küsur en iyi teolog ve dilbilimcilerinin işbirliğiyle bir tercümele hayat verilmiştir. İşte Kral James Versiyonu'nu özel kılan hususlardan biri de budur.

2.2.2. Tercüme İçin Oluşturulan Kurullar ve Mütercimle

Tercümede vazife alacak mütercimlerin tayini ve alt kurulların oluşturulma görevi Hampton Court Toplantısında piskoposları temsil eden Londra Piskoposu Richard Bancroft'a verildi. İki ay sonra, yani Mart ayında Canterbury başpiskoposu olarak Anglikan Kilisesi'nin en yüksek başpiskoposluk makamına yükselen Bancroft,

¹⁶⁶ J. R. Branton, "Versions- English", **The Interpreter's Dictionary of The Bible**, (Ed. George Arthur Buttrick), Abingdon Press, New York, 1962, Cilt:4 (R-Z), s. 762; Campbell, s. 15; Metzger, s. 60.

doğal olarak tercümenin şekillenmesinde, mütercimlerin seçiminde çok önemli bir rol oynadı.¹⁶⁷

Tercümenin baş sorumlusu ve denetçisi Başpiskopos Bancroft, Hampton Court Toplantısının ardından beş ay içinde takımını oluşturdu. Tercüme için zamanın en iyi teolog ve dilbilimcileri seçildi. Tercüme kadrosuna elli dört kişi tayin edildi; fakat ölüm, ağır hastalık gibi bazı nedenlerden dolayı bazıları komisyonlara katılamayıp toplamda kırk yedi kişi tercümede bilfiil görev almıştır.¹⁶⁸ Belirlenen mütercimler altı alt kurula ayrıldı. Bunların ikisi Westminster Manastırı'nda, ikisi Oxford ve diğer ikisi Cambridge üniversitelerinde kuruldu ve her bir kurulun Kitâb-ı Mukaddes'in hangi bölümlerini tercüme edeceği belirlendi.

Birinci kurul Eski Ahit'in *Tekvin-II. Krallar* olan kısım üzerinde çalışmıştır. Westminster Manastırı Kudüs Odası'nda toplanan mütercimlere Westminster Başrahibi Lancelot Andrewes (Ö. 1626) başkanlık etmiştir. Andrewes'a St. Paul Katedrali Başrahibi John Overall (Ö. 1619), Richard Thomson (Ö. 1613), Adrian Saravia (Ö. 1613) ve ülkenin önemli Arapça uzmanlarından William Bedwell (Ö. 1632) eşlik etmişlerdir. Ayrıca bu kurula Richard Clerke (Ö. 1634), John Layfield (Ö. 1617) ve Francis Burley (Ö. 1619) gibi önemli teologları da eklememiz gerekir.

İkinci kurul Eski Ahit'in *I. Tarihler'den Neşideler Neşidesi* kısmına kadar sorumlu olan *Birinci Cambridge Heyeti'dir*. Kurulun başkanlığına Edward Liley (Ö. 1605) getirilmişti; ancak kurul daha ilk toplantısını yapmadan Liley'in ölmesi büyük bir kayıp olmuştur; çünkü zamanın en iyi Rabbinik İbranice uzmanıdır. Liley'in ölümü üzerine boşalan makamına Robert Spalding (Ö. 1626) getirilmiştir. Kurulda bulunan diğer mütercimler Francis Dillingham (Ö. 1625), Andrew Byng (Ö. 1652), John Richardson (Ö. 1625) ve Püriten Laurence Chaderton'dır (Ö. 1640). Ayrıca oryantalist William Eyre (Ö. 1670) kurula denetçi olarak refakat etmiştir.

Eski Ahid'in *İşaya'dan Malaki'ye* kadar kalan kısımları *Birinci Oxford Heyeti'ne* verilmiştir. Kurulun direktörlüğüne Oxford'un önemli İbranice uzmanlarından John Harding (Ö. 1610) getirilmiştir. Ancak kurul daha çok Corpus Christi College Başkanı John Rainolds'un odasında toplanmıştı. Hatırlayalım ki, John Rainolds, Hampton Court Toplantısında Püritenlerin sözcülüğünü yapmış; ayrıca yeni bir tercümeye ihtiyaç duyulduğu fikrini ortaya atmıştı. Toplantının Corpus

¹⁶⁷ global.britannica.com/EBchecked/topic/51370/Richard-Bancroft, (04.11.2014).

¹⁶⁸ Mütercimler için bkz. Campbell, ss. 276-292.

Christi College'da yapılmasının sebebi Avrupa çapında meşhur İbranice, Grekçe ve Latince kaynak kitaplara sahip olmasıdır¹⁶⁹ diyebiliriz. Kurulda Thomas Holland (Ö.1612), Richard Brett (Ö. 1637), Richard Kilbye (Ö. 1620) gibi İbranice, Aramice, Arapça ve Habeşçe dilbilimcileri vardı. Kurulun en önemli simalarından birisi Miles Smith'tir. Miles Smith (Ö.1624) İbranice, Aramice, Süryanice ve Arapça bilmekle birlikte tercüme bittikten sonra çalışmayı revize edecek komisyonda görev aldı. Ayrıca Kral James Versiyonu'nun "*Mütercimlerden Okura (The Translators to the Reader)*" başlıklı önsözünü yazdı.

Projenin en tartışmalı parçası *Apokrifa'yı*¹⁷⁰ üstlenen *İkinci Cambridge Heyeti'ne* aitti. Apokrifa John Rainolds gibi tercüme kadrosunda bulunan Püritenlerin itirazlarına rağmen çalışmaya dahil edildi. Kurulun direktörlüğü John Duport'a (Ö. 1617/18) verildi. Kurul Hristiyan dünyasının en yetenekli Grekçe uzmanı Andrew Downes'a (Ö. 1628) sahipti. Ayrıca kurulda Downes'ın öğrencisi John Bois (Ö. 1644), Samuel Ward (Ö. 1643), William Branthwaite (Ö. 1619) gibi önemli şahsiyetler vardı.

Yeni Ahit kitaplarına geldiğimizde *İkinci Oxford Heyeti, Dört İncil (the Gospels), Resullerin İşleri ve Vahiy* kitaplarından sorumluydu. Kurul başkanı John Perrinne'ydi (Ö. 1615). Patristik dönem Grekçe uzmanlarından Sir Henry Savile (Ö. 1622), John Harmer (Ö. 1613), Thomas Ravis (Ö. 1609) ve geleceğin Canterbury başpiskoposu olacak olan George Abbot (Ö. 1633) heyette bulunan önemli simalardandır.

Altıncı ve son kurulumuz *İkinci Westminster Heyeti'dir*. Yeni Ahit'in mektuplarından sorumlu olan bu kurula Chester Katedrali Başrahibi William Barlow (Ö. 1613) başkanlık etti. Ayrıca John Spenser (Ö. 1614), Roger Fenton (Ö. 1616) ve I. James'in devlet sekreteri Sir Thomas Lake'in kardeşi Arthur Lake (Ö. 1626) önemli Grekçe uzmanlarındandır.

Kral James Versiyonu'nun tamamlanması mütercimlerin tayininden tercümenin basımına kadar yaklaşık yedi yıl gibi uzun bir süreci kapsar. Ancak zannedilmemelidir ki tercüme komisyonu hemen göreve başladı. 17. yüzyılın

¹⁶⁹ Campbell, s. 52.

¹⁷⁰ Miles Coverdale, Yahudiler ve Protestanlarca apokrif, yani sahih kabul edilmeyen kitapları Eski Ahit'le Yeni Ahit arasında "Apocrypha" başlığı altında neşreden ilk İngiliz mütercimdir. Bu tasnif gelenek halini almış, 19. yüzyıla kadar Kral James Versiyonu'nda bu gelenek sürdürülmüştür.

şartlarına baktığımızda gerçekten elli küsur ilim adamını aynı mefkure çerçevesinde toplamak ve bir eser meydana getirmelerini sağlamak günümüzde bile gayet zordur.¹⁷¹ Kralın tercümesi 1611'de halkla buluştuğunda başta Canterbury Başpiskoposu Richard Bancroft (Ö. 1610) olmak üzere John Harding (Ö. 1610), John Rainolds (Ö. 1607) gibi komitede yer alan dokuz teolog ve ilim adamı tercümenin neşredildiğini görememiştir.

2.2.3. Tercümenin Hazırlanışı

Mütercimlerin takip edecekleri kurallar düzenlendi, tercümeyi hazırlayacak zamanın en iyi dilbilimci ve teologları tayin edildi ve çalışacakları görev yerleri belirlendi. Artık tarihin gelmiş geçmiş en meşhur İngilizce Kitâb-ı Mukaddes tercümesinin başlanmasına bir engel kalmamıştı. Ama, nedense, tercümeye 1607 yılına kadar başlanılmamıştı. Hampton Court Toplantısının ardından üç yıl geçmesine ve yol haritasının belirlenmesine rağmen tercümeye başlanmamasını kilise tarihçisi Thomas Fuller "tembellikten" kaynaklandığı şeklinde yorumlamıştır.¹⁷²

Öncelikle mütercimler her toplantılarının başlangıcında ilahi yardım ve rehberliğe nail olmak için dua etmişlerdi.¹⁷³ Bu da okuyucuların Kral James Versiyonu'nun Tanrı tarafından kutsandığı ya da Tanrı tarafından ilham edildiği inancını doğurmuştur diyebiliriz. Özellikle Amerika'daki fundamentalist Hristiyanlar, günümüzde dahi, Tanrı'nın kelimasını temsil eden biricik kutsal kitabın Kral James Versiyonu olduğuna inanmaktadırlar.¹⁷⁴

Çalışmanın yöntem ve metoduyla ilgili çok az bilgi bilmekteyiz.¹⁷⁵ Mütercimlerin çalışma yöntemleriyle ilgili elimizde tercüme için kararlaştırılan kurallar, mütercimlerin üzerinde çalıştıkları bazı Kitâb-ı Mukaddes sayfalarındaki notlar bulunmaktadır. Ayrıca Miles Smith'in *Mütercimlerden Okura* başlıklı önsözünde bazı önemli bilgiler mevcuttur.

¹⁷¹ Campbell, s. 55.

¹⁷² T. Harwood Pattison, **The History of the English Bible**, Baptist Tract and Book Society, London, 1894, s. 100.

¹⁷³ Campbell, s.107.

¹⁷⁴ George M. Marsden, "Evangelical and Fundamental Christianity", **The Encyclopedia of Religion**, (Ed. Mircea Eliade), Macmillan Publishing Company, New York, 1987, Cilt:5, s. 196.

¹⁷⁵ Schaff, s. 321.

Mütercimlere verilen yönergedeki kuralları hatırlarsak, çalışma sırasında ana metin olarak Bishops' Bible takip edilecek ve lüzumlu yerler değiştirilecekti. Miles Smith yazmış olduğu önsözünde bu durumu şöyle ifade etmektedir: "Başlangıçtan beri biz asla yeni bir tercüme yapmamız gerektiğini ya da kötü olanı iyiye çevirmeyi düşünmedik. Ancak biz iyi olanı daha iyiye veya birçok iyiler arasından yegane, tek iyiyi çevirmeyi düşündük."¹⁷⁶ Mütercimler burada otoritenin kabul ettiği diğer tercümeleeri kötülemiyor. Miles Smith mevcut versiyonları daha ileri bir seviyeye taşıma niyetinde olduklarını, İngiltere'de yaşanan tercüme karmaşasına son verip herkesin kullanacağı tek, ortak bir metin ortaya çıkarmak istediklerini dile getirmektedir.

Çalışmanın merkezine Bishops' Bible'ın konmasının sebebi hem Anglikan Kilisesi'nin yürürlükte olan ikinci resmi tercümesi olması hem de mütercimler arasında birlik sağlanmasıdır. Böylece komisyonda bulunan, azınlık da olsa, Laurence Chaderton ve John Rainolds gibi beş Püriten mütercimin Geneva Bible'dan istifade etmeleri bilfiil engellenmiş olmuştur.

Komisyunun çalışması için kraliyet matbaacısı Robert Barker Bishops' Bible'ın 1602 tarihli edisyonundan kırk tane temin ederek mütercimlere takdim etti. Mütercimlere dağıtılan nüshalar ciltlenmemişti, böylece kim nereyi çalışacaksa gereken sayfaları kolayca temin edecekti. Mütercimlerin notlar alarak üzerinde çalıştıkları Bishops' Bible sayfaları günümüzde Oxford Üniversitesi Bodleian Kütüphanesi'nde muhafaza edilmektedir.¹⁷⁷

Kral James Versiyonu'nun en önemli özelliklerinden biri kaynaklarıdır. Mütercimler Eski Ahit'in İbranice ve Aramice, Yeni Ahit'in Grekçe otantik metinlerinden istifade etmişlerdir. 17. yüzyılın başlarında bir Kitâb-ı Mukaddes araştırmacısının elinin altında orijinal kaynaklar hazırды. Mütercimler Orta Çağ'da olduğu gibi sadece Latince Vulgate'e muhtaç değildiler.

İlk defa 1488'de İtalyalı Yahudiler Eski Ahit'in İbranice baskısını yapmışlardı. Hristiyan aleminden ilk defa Kardinal Ximenes olarak bilinen Kardinal Francisco Jiménez de Cisneros (Ö. 1517) Kitâb-ı Mukaddes'in tek kitapta *çok dilli* (*polyglot*) baskısını gerçekleştirmiştir. 1514'te Yeni Ahit, 1517'de Eski Ahit

¹⁷⁶ **The Holy Bible: Authorized King James Version with Apocrypha**, Pitt Brevier Edition, Cambridge University Press, Cambridge, ss. xv-xvi.

¹⁷⁷ <http://www.bodleian.ox.ac.uk/news/2011/2011-apr-11>, (17.01.2015).

basılmıştır. Sayfalar sütunlara bölünerek Eski Ahit bölümü İbranice, Grekçe, Latince; Yeni Ahit ise Grekçe ve Latince metinleri içeriyordu. Bu eser kendini Kitâb-ı Mukaddes araştırmalarına adanmış ilim adamları için önemli bir kaynaktı. Araştırmacı aynı anda bir cümlenin farklı dilde varyasyonlarını görebiliyordu. *Complutensian Polyglot Bible* olarak bilinen bu çalışma Papa X. Leo tarafından tanınmış ve papalık onayıyla 1521-22 yıllarında basılmıştır.¹⁷⁸ Tabii ki piyasada sadece Kardinal Ximenes'in çalışması tek değildi. 1572'de Anvers'te şehrin adını alan *Antwerp Polyglot* basıldı. Complutensian Polyglot Bible'in bir nevi devamı olan bu çalışma mütercimler için önemli bir kaynaktı diyebiliriz.

Yeni Ahit'in Grekçe metnini ilk defa 1516'da Erasmus yayınlamıştı. İlerleyen yıllarda Grekçe metnini iyileştiren Erasmus'un misyonunu dönemin önemli reformistlerden önce Robert Estienne, ardından Cenevre'de Johannes Calvin'in halefi Theodore Beza devam ettirdi. Theodore Beza 1565'te Yeni Ahit'in Grekçe metnini geliştirdi. Mütercimler Yeni Ahit üzerinde çalışırken Estienne ve Beza'nın metinleri üzerinde çalışmışlardır.

Mütercimler İbranice ve Grekçe kaynakların dışında farklı dillerden de istifade etmişlerdir. Kral James Versiyonu'na önsöz yazan Miles Smith'in belirttiğine göre antik dillere ait Aramice, Süryanice ve Latince metinlere gerektiğinde mütercimler müracaat etmişlerdir. Ayrıca mütercimler ulus dillerinden İspanyolca, Fransızca, İtalyanca ve Almanca en son hazırlanmış tercümelere karşılaştırmalı bir şekilde danışmaktan çekinmemişlerdir.¹⁷⁹

Tercüme için tayin edilen kurallar Kral James Versiyonu'nun hazırlanış sürecinde önemli bir mevkiye sahiptir. Bilhassa 3 ve 4 numaralı maddelerden tercümenin Püriten ve Kalvinist etkilerden korunmaya çalışıldığını görmekteyiz. Anglikan Kilisesi belki I. Elizabeth tarafından temelleri atılmış ve o devirde gelişme göstermiş olabilir; ancak ihmal edilen bir husus var ki Kral James Versiyonu sayesinde Püriten anlayışın ve Kalvinist geleneğin Anglikan Kilisesi üzerine tahakkümü engellenmiştir diyebiliriz. Çünkü Püritenlerin ellerinden düşürmedikleri Geneva Bible'in piskoposluk kurumuna ve kilise geleneğine dair her şeye hasmane

¹⁷⁸ <http://global.britannica.com/EBchecked/topic/130061/Complutensian-Polyglot-Bible>, (13.11.2014).

¹⁷⁹ Greenslade (Ed.), s. 166.

tavır aşıkardır. Bir nevi, tercümeler üzerinden doktrin savaşları olmuştur diyebiliriz. Mütercimler bu hususta dikkatli davranmışlardır.

Tercüme için kararlaştırılan bazı kurallar var ki harfiyen uyulmamıştır. Bunlardan biri 8. maddedir. Normalde bu maddeye göre altı alt kurula ayrılan mütercimlere Kitâb-ı Mukaddes'in hangi bölümleri tercüme edecekleri tayin edilmiştir. İlgili maddeye göre mütercimler aynı anda aynı kitabı tercüme edecekler ve tercüme bittikten sonra müzakere edip cümleler üzerinde mutabakata ulaşmaya çalışacaklardır. Fakat bu yorucu bir iştir ve tercümenin uzamasına sebep olabileceğinden ilgili kurula tevdi edilen kutsal kitap bölümleri mütercimler arasında paylaşılmıştır. Buna benzer şekilde, *Tekvin'den II. Krallar'ın* çevirisinden sorumlu olan *Birinci Westminster Heyeti* kendi arasında iki gruba ayrılmış; bir grup *Tora'yı*, diğer grup *Yeşu'dan II. Krallar'a* kadar olan kısmı tercüme etmişlerdir.¹⁸⁰

Mütercimlerin çeviri sırasında dikkat etmedikleri kurallardan diğeri 2. maddedir. Bazı özel isimlerin kullanımında bir standart yakalanamamıştır. Mesela, Eski Ahit kitaplarından İşaya peygamberin ismi farklı cümlelerde çok farklı transliterasyonu yapılmıştır. *II. Krallar 19:2'de* kelime "*Esai*" olarak telaffuz edilmiştir. Oysa kendi adıyla zikredilen kitabın başlığı olmak üzere bölüm boyunca "*Isaiah*" kelimesi kullanılmıştır. *Isaiah* kelimesinin transliterasyonu ile ilgili Yeni Ahit'e baktığımızda durum daha farklı bir hal almaktadır. Bu sefer *Isaiah* isminin Grekçe formu olan *Esaias*¹⁸¹ kelimesi tercih edilmiştir. Benzer farklılığı *Yeremya* isminin kullanımında görürüz. Bu kelime Eski Ahit'te *Ieremiah*¹⁸², Yeni Ahit'te ise *Ieremie*¹⁸³ veya *Ieremias*¹⁸⁴ formlarında görülmektedir.

Metinde bazı özel isimlerin kullanımında birlik sağlanmamış olabilir; lakin Miles Smith yazdığı önsözde İbranice ya da Grekçe bir kelimeyi çevirirken tercih ettikleri İngilizce bir kelimenin eş anlamlısını aynı şartlarda kullanmamaya özen gösterdiklerini anlatmaktadır. Mesela, metnin bir yerinde *purpose* (amaç, gaye, niyet) kelimesi kullandırsa, aynı şartlarda *purpose* kelimesinin eş anlamlısı olan *intent* (niyet, amaç, maksat) kelimesini yeğlememişler, *purpose* kelimesine devam

¹⁸⁰ Campbell, ss. 42-43.

¹⁸¹ Bkz. Matta 3:3, Matta 4:14, Matta 8:17.

¹⁸² Yeremya 1:1.

¹⁸³ Matta 2:17, Matta 27:9.

¹⁸⁴ Matta 16:14.

etmişlerdir. *Pain* için *ache*; *joy* yerine *gladness* kelimeleri gibi.¹⁸⁵ Günümüz anlayışında bir eserin kıymeti içerdiği kelime sayısı ile doğru orantılı olarak düşünülmektedir. Ancak yapılan çalışmada Tanrı'nın ilhamı ve vahyi olduğuna inanılan kelime ve cümleler söz konusu olduğunda sözcükler arası uyuma dikkat edilmeliydi. Belki de mütercimler Vulgate'nin mütercimi Jerome'ye yapılan sert eleştirilerden sakınmak istemişlerdir. Mesela, Jerome *başrahîp* çevirisinde Matta ve Luka İncilleri'nde "*princeps sacerdotum*", Markos İncili'nde "*summus sacerdos*" ve Yuhanna İncili'nde ise *pontifex* kelimesini kullanmıştır.¹⁸⁶ Ayrıca tercümeden maksat halkın anlayabileceği bir lisanla yazmak olduğundan kelime seçimlerinde fazla çeşitliliğe gidilmemiştir diyebiliriz.

Tercüme sürecinin tamamlanması, doğal olarak, zikrettiğimiz altı alt kurulun çalışmalarını bitirmesiyle tamamlanmamıştır. Çalışmalar bittikten sonra tercümenin gözden geçirilmesi ve düzeltilmesi kademeli olarak üç farklı makam tarafından denetlenmiştir.

1610'a doğru mütercimler çalışmalarını bitirdiler. 1610'da Londra'da Stationers' Hall'de ilk revizyon grubu toplandı. Hemen hemen her gün buluşan ilk revizyon ekibinin çalışmaları dokuz ay sürdü. Bu grup tahmini olarak on iki ya da altı kişiden oluştuğu düşünülmektedir, maalesef bu konuda detaylı bir bilgi yoktur. Komitede John Bois, Andrew Downes ve John Harmer bulunmaktadır. Ayrıca John Bois'in şahsi notlarında Hutch diye birisinden bahsetmektedir; ama kim olduğu tam bilinmemektedir. Komitenin diğer üyeleri müphemdir.

Tercümenin ilk gözden geçirilmesinden sonra iki kişiden oluşan bir heyet tercümenin metin kritiğini yaptı. Bu ikinci etapta gözden geçirmeyi Miles Smith ve Thomas Bilson yapmıştır. Tercümenin Smith ve Bilson tarafından bitirilen son düzeltilmiş hali Canterbury Başpiskoposu ve tercüme projesinin baş sorumlusu Richard Bancroft'a gönderildi. Bancroft son bir kez tercümenin kritik incelemesini yaptı. Tercümeye on dört yere müdahale eden Bancroft'un hangi yerleri değiştirdiği bilinmemektedir.¹⁸⁷

¹⁸⁵ **The Holy Bible: Authorized King James Version with Apocrypha**, Pitt Brevier Edition, s. xviii.

¹⁸⁶ Metzger, s. 33.

¹⁸⁷ Campbell, s. 64.

2.2.4. Tercümenin Özellikleri

Bazı özel basımların dışında, modern dönemde neşredilen Kral James Versiyonu nüshaları dil, imla ve içerik açısından ilk baskılarından farklıdır. Zaman içerisinde İngiliz dili bir evrim geçirmiş, dil bilgisi oturmuş, birçok kelimenin imlası değişmiştir. Ayrıca kitabın ilk baskısını modern dönemde basılan nüshalarla karşılaştırdığımızda birçok özelliğini yitirdiği görülür. İlk baskısında yer alan künye sayfasındaki illüstrasyondan Eski Ahit'in apokrif kitaplarına; bölüm özetlerinden, Kral James'e ithaf ve "Mütercimlerden Okuyucuya" adlı önsöze kadar birçok materyal zamanla çıkarılmıştır. Bundan dolayı biz burada kitabın 1611 tarihli ilk baskısını göz önünde bulundurarak İngiliz milli hazinelerinden biri olarak kabul edilen bu tercümeyi tanıtmaya çalışacağız. Evvela kitabın doktrin, imla, dil, üslup ve dizgi özelliklerini anlattıktan sonra birçok önemli özelliğe sahip olan tercümenin 1611 tarihli ilk baskısına değineceğiz.

Kral James Versiyonu doktrinsel olarak I. Elizabeth'in temellerini attığı Katolikler ile aşırı reformistler arasındaki dengeyi ifade eden *orta yol* anlayışına göre telif edilmiştir. Hatırlarsak, mütercimlerin takip edecekleri kurallardan özellikle üç ve dört numaralı maddeler episkopolik ananeyi devam ettirileceğinin açık bir şekilde göstergesidir. Kısaca Anglikan Kilisesi'nin ve halkın Püritenleşmemesinde bu tercümenin büyük katkısı olmuştur diyebiliriz. Çünkü Püritenler Kalvinist felsefeyi benimsemişler, episkopolik ve eklesiastik geleneğe şiddetle muhalefet etmişlerdir. I. Charles'ın idamının ardından İngiltere'de Püriten devriminin başlamasının ardından yapılan ilk icraatların başında piskoposluk makamının kaldırılmasını unutmamız gerekir. Hülasa, 1604'te Hampton Court Toplantısı sırasında Püritenlerin teklifleriyle tercüme kararı alınsa da Kral James Versiyonu Püritenizm için yazılan bir kutsal kitap değildir.

Şimdi 17. asır İngiliz dilinin imla özelliklerine kısaca değineceğiz. Aşağıda Kral James Versiyonu'ndan direkt aktaracağımız cümleleri anlama açısından önemli bazı teknik bilgilere ihtiyacımız olduğunu belirtelim. Unutmayalım ki, 17. yüzyıl İngilizcesiyle muhatap oluyoruz ve tamamen orijinal metinden örneklerimizi paylaşıyoruz. Bundan dolayı aşağıda iktibas ettiğimiz kelime ve cümlelerin yazılışında herhangi bir hata yoktur.

16. ve 17. yüzyılda basılmış bir metinle karşılaşan modern okuyucu için *s* ve *j* harfinin imlası garip gelebilir. *S* harfi iki şekilde karşımıza çıkar. Birincisi bugün de kullanılan *s* harfi ki genelde kelimelerin sonunda kullanılırdı. "*Gods*" kelimesi gibi. Eğer *s* ile başlayan kelime özel isim ise *s* harfi normal yazılırdı. Mesela, *Samuel* ve *Solomon* gibi. Ancak kelimenin başında ve ortasında yer alan bir başka "*s*" harfimiz vardır ki "*f*" şeklinde yazılır. Buna "*uzun s*" denir. Mesela; *Chriftes* (Christ), *beafts* (beasts) ve *fonne* (son) gibi. O dönemde *f* harfinin kullanımı gayet normal bir durumdu. *Uzun s* çağımızda integral için kullanılan matematiksel bir sembol olmuştur; ancak yazıda kullanıldığında modern bir okuyucunun *f* harfiyle karıştırması yadırganmamalıdır. 19. yüzyılda *uzun s*'in kullanımına son verilmiştir. *J* harfinin yazımına baktığımızda yazı dilinde *j* harfinin kullanımı yoktur. Modern çağda *j* harfiyle başlayan kelimeler 17. yüzyılda şöyle yazılıyordu: *Iefus* (Jesus), *Iames* (James), *iealous* (jealous) ve *iuft* (just) gibi. Kral James Versiyonu'nda *j* harfi sadece sayfa başlığındaki bölüm numaralandırılmasında görülmektedir. Mesela, *Chap. j* (Bölüm 1), *Chap. ij* (Bölüm 2), *Chap. iij* (Bölüm 3), *Chap. vj* (Bölüm 6) gibi. Bununla birlikte *u* harfi 17. yüzyıl ortografisinde bazı durumlarda *v* harfinin yerini aldığını görüyoruz. Mesela, *Dauid* (David), *haue* (have) veya *reuifed* (revised) gibi. Son olarak *e* harfi bazı kelimelerde okunmadığı halde "sessiz" olarak bulunmaktadır. Mesela, *fonne* (son) ve *Sunne* (Sun) kelimeleri gibi.

Kral James Versiyonu'nda kullanılan dil *Erken Dönem Modern İngilizce* denilen döneme tekabül etmektedir. Bu dönem Tudor hanedanının başladığı 15. yüzyılın sonlarından başlar, 17. yüzyılın sonlarına doğru biter.¹⁸⁸ İngiliz edebiyatının önemli simalarından William Shakespeare (Ö. 1616) ve John Milton'un (Ö. 1674) kullandığı İngilizce, Kral James Versiyonu'nda işlenen İngilizcedir. Günümüze kadar gelen Kral James Versiyonu nüshalarına baktığımızda bazı gramer ve imlada yapılan müdahaleler hariç, o dönemin İngilizcesine pek dokunulmamıştır. Bundan dolayı bazı modern okuyucular için tercümenin metni anlaşılması zor ve sıkıcı olsa da ekseriyet için bu gurur duyulması gereken bir haldir. İngiliz lordlarından Thomas Babington Macaulay, "Bu öyle bir kitaptır ki, dilimizdeki her şey yok olsa, bu kitap tek başına dilimizin kudret ve güzelliğini göstermeye kâfidir."¹⁸⁹ demektedir.

¹⁸⁸ <http://public.oed.com/aspects-of-english/english-in-time/early-modern-english-an-overview/>, (21.01.2015).

¹⁸⁹ www.lib.cam.ac.uk/exhibitions/KJV/, (21.01.2015).

Kral James Versiyonu'nda modern okurun en çok karşılaşacağı, kendisine yabancı gelen kelimelerin başında "thou", "ye", "thee" zamirleri ve fiilin sonuna gelen "-eth" ekidir. 17. yüzyıl İngilizcesi için cümlede özne söz konusu ise "thou" ikinci tekil şahıs zamiri "sen", "ye" ikinci çoğul şahıs zamiri "siz" demektir. On Emir'de "*Thou shalt have no other Gods before me.*"¹⁹⁰ ve "*Blessed are ye.*"¹⁹¹ örneklerinde olduğu gibi *thou* sen, *ye* siz anlamındadır. Erken Dönem Modern İngilizcede *you* şahıs zamirinin kullanımı bulunmaktadır; ancak toplumdaki hiyerarşi göz önünde bulundurularak kullanılır. Başka bir ifadeyle işçi işverenine, halk aristokratlara, yani ast üstüne hitap ederken kibarlık, saygı gösterme emaresi olarak *you* zamirini kullanırlardı. Üst konumdaki bir kişi asta hitap ederken tekilse *thou*, çoğulsa *ye* zamirini sarf ederdi.¹⁹² Eğer cümlede kullanılan ikinci şahıs zamiri belirtili nesneyse tekiller için "*thee*", çoğullar için "*you*" kullanılırdı. "*And I will put enmitie betweene thee and the woman,...*"¹⁹³ ve "*... when men shall reuile you, and persecute you, ...*"¹⁹⁴ örnekleri gibi. Yukarıdakilere benzer şekilde "*thy*" senin (tekil, your), "*thine*" senin ya da seninki (tekil, your ya da yours) anlamındadır. Her iki kelimenin aynı anda kullanımına güzel bir örnek: "*..., Take now thy sonne, thine onely sonne Ifaac, whom thou louest, ...*"¹⁹⁵

Zamirlerle ilgili diğer bir mesele İngilizcede *possessive pronoun*'lardan "*its*" zamirinin kullanılışıyla ilgilidir. Tercümenin yapıldığı sırada İngilizce üçüncü tekil iyelik zamiri olan *its* kelimesi yoktu. *Its* yerine *his* zamiri kullanılırdı. Mesela: "*... But if the salt haue loft his fauour, wherewith shall it bee salted?*"¹⁹⁶

Modern okuyucunun zihnini bulandıran dönemin dil özelliklerinden biri kelimenin sonuna gelen -eth takısıdır. Bu ek, günümüzde İngilizcede kullanılan present tense üçüncü tekil şahıslar (he, she, it) için kelimenin sonuna gelen -s ya da -es ekinin arkaik halidir. Ayrıca present tense üçüncü tekil şahıslar için *hath* (has), *doth* (does) ve *saith* (says) kelimeleri kullanılmıştır. "*For the Scripture saith,*

¹⁹⁰ Çıkış 20:3; "Benden başka tanrın olmayacak.", YÇ.

¹⁹¹ Matta 5:11; "Ne mutlu size.", YÇ.

¹⁹² Campbell, s. 74.

¹⁹³ Tekvin 3:15; "Ve seninle kadın arasına, ... düşmanlık koyacağı."

¹⁹⁴ Matta 5:11; "... İnsanlar size sövüp zulmettikleri ... zaman", YÇ.

¹⁹⁵ Tekvin 22:2; "... Şimdi oğlunu, sevdiğin biricik oğlunu, İshak'ı al, ..."

¹⁹⁶ Matta 5:13; "Ama tuz tadını yitirirse, bir daha ona nasıl tuz tadı verilebilir?", YÇ.

whofoeuer beleueeth on him, fhall not bee afhamed."¹⁹⁷ cümlesinde *saith* kelimesinin ve *-eth* ekinin kullanılışını görüyoruz.

Üslup olarak Kral James Versiyonu halkın anlayabileceği bir dilde yazılmaya gayret edilmiştir. Zaten Reformasyondan itibaren yapılan tercümelerin en önemli özelliği yoğun dil, edebiyat ve ilahiyat eğitimi almamış halkın rahatlıkla metinle iletişim kurabileceği bir üslupla yazılmış olmasıdır. Amaç gösterişli edebi sanatlardan ve Latince kökenli kelimelerden elden geldiğince uzak durarak metni konuşturmadır ve halkın da bunu okuyup anlamasıdır. Bundan dolayı kelime seçimlerinde buna dikkat edilmiştir.

Kral James Versiyonu'nun üslup özelliklerinden biri tercümenin kilise ya da evlerde yüksek sesle okunacak şekilde yazılmış olmasıdır. 17. yüzyıla geldiğimizde İngiltere'de halkın çoğunluğunda okur yazarlık yoktu. Kitâb-ı Mukaddes halk nazarında okunmaktan çok dinlenilirdi.¹⁹⁸ Tercüme hitabet tarzında yazılmıştı. Dolayısıyla mütercimler çeviri sırasında cemiyetin ihtiyaçlarını göz önünde bulundurmuşlardır denilebilir.

Kral James Versiyonu nesir bir metindir, lakin bazı ifadeler sanki şiiri andırmaktadır. 17. asrın önemli İngiliz edebiyatçılarından John Milton'ın meşhur *Kayıp Cennet (Paradise Lost)* adlı eserindeki "*Say Woman, what is this which thou haft done?*"¹⁹⁹ mısrası tamamen Kral James Versiyonu'nun *Tekvin 3:13* numaralı cümlesinden iktibastır. Tekvin'de ilgili cümle şöyle geçmektedir: "*And the LORD God faid unto the woman, what is this that thou haft done, ...*" Görüldüğü üzere, Milton sadece *that* kelimesini *which* ile değiştirmiştir. Bu ve benzeri alıntılar Kral James Versiyonu'nu İngiliz edebiyatının şaheserlerinden biri olarak görenleri haklı çıkarmaktadır diyebiliriz.

Son olarak kitabın dizgi özelliklerinden bahsedeceğiz. Reform çağında yapılan Kitâb-ı Mukaddes tercümelerinin özelliklerinden bir tanesi metnin kenarında bulunan notlardır. Bu kenar notları daha çok ilgili cümlelerin anlamını açan, şerh eden açıklamalardı. Ayrıca bazı kenar notları papalık ve kilise karşıtı söylemler içeriyordu, dolayısıyla bu notlar okuyucuya hitap eden bir propaganda aracıdır diyebiliriz. Mesela, *Vahiy 17:4* cümlesinde bir kadından bahsedilir. Yedi başlı on

¹⁹⁷ Romalılara Mektup 10:11; "Kutsal Yazı, O'na iman eden utandırılmayacak, diyor." YÇ.

¹⁹⁸ Campbell, s. 80.

¹⁹⁹ archive.org/stream/ParadiseLost1674#page/n138/mode/1up, (28.01.2015).

boynuzlu bir canavarın üzerinde resmedilen ve Hristiyan literatüründe "*Babil Fahişesi*" olarak adlandırılan kadın her türlü fuhuş, ahlaksızlık ve sapkınlığın anası olarak tarif edilir. Geneva Bible'da ilgili cümlelerin kenar notunda, "*Bu kadın Deccal'dir (Antichrist) ki o da Papadır.*"²⁰⁰ ifadesi bulunmaktadır. Bu ve benzeri kilise geleneği, piskoposluk ve monarşi karşıtı ifadeler İngiltere'de pek hoş karşılanmamıştı.

Kral James Versiyonu'nda kenar notları kullanılmıştır; ancak şerh edici, teolojik unsurlar içeren notlara izin verilmemiştir. Kenar notlarının Kral James Versiyonu'nda kullanılması birkaç şekilde olmuştur. Birincisi "çapraz referans" denilen bir cümlelerin farklı varyasyonuna atıf yapılmasıdır. Mesela, *Markos 1:4'te* Hz. Yahya'nın çölde ortaya çıkıp insanları vaftize çağırmasını anlatan cümlelerin kenarına aynı olayı anlatan *Matta 3:1* numaralı cümlelerin referans gösterilmesidir.²⁰¹ Diğer kenar notu kullanımları kelimelerin İbranice, Aramice ve Grekçe orijinleriyle ilgilidir. Eğer İbranice, Aramice ya da Grekçe bir kelimenin birden fazla anlamı varsa çevirinin ruhu açısından sözcüğün literal anlamı kenar notlarında gösterilmiştir. Ayrıca kelimenin yan anlamı ya da deyim gibi kalıp bir ifade kullanılması gerektiğinde mütercimler alternatif çeviri olarak kelimenin literal anlamını kenar notuna aktarmışlardır. Okuyucunun yanılmaması için kenar notları bazı işaretlerle gösterilmiştir. Yıldız işareti (asterisk, *) çapraz referans için, hançer (dagger, †) otantik dile ait literal çeviriyi göstermek için, dikey paralel (||) alternatif tercümeyi ifade etmek için kullanılmıştır.²⁰²

Kitabın fiziki özelliklerin bir tanesi bölüm özetleri ve sayfa başlıklarıdır. Kral James Versiyonu'nda her bölümün başında kısa not şeklinde bölüm özeti bulunmaktadır. Mesela, *Tekvin (Genesis)* kitabının birinci bölümü özetin başına ilgili cümlelerin numarasını ekleyerek şöyle başlamaktadır:

" 1 The creation Heauen and Earth, 3 of the light, 6 of the firmamanet, 9 of the earth feparated from the waters, 11 and made fruitfull, 14 of the Sunne, Moone, and Starres, 20 offilth and fowle, 24 of beafts and cattell, 26 of Man in the Image of God, 29 Also the appointment of food"²⁰³

²⁰⁰ archive.org/stream/TheGenevaBible1560/geneva_bible1560#page/n1190/mode/1up, (20.01.2015).

²⁰¹ Örnek için bkz. archive.org/stream/1611Bible/Binder1#page/n1256/mode/1up, (20.01.2015).

²⁰² Örnek için bkz. archive.org/stream/1611Bible/Binder1#page/n793/mode/2up, (21.01.2015).

²⁰³ archive.org/stream/1611Bible/Binder1#page/n78/mode/1up, (21.01.2015).

Cümle sayıları ile paralel kısa bir önsöz okuyucuyu metne hazırlaması açısından faydalı olmuştur diyebiliriz. Ancak *Neşideler Neşidesi* (*Song of Solomon*) kitabına geldiğimizde iş tamamen değişmektedir. Genellikle Tanrı'nın İsrail halkına duyduğu aşk olarak remzedilen,²⁰⁴ bir kişinin karşı cinse erotizme kaçan ifadelerle dolu bir metin olan *Neşideler Neşidesi*'ndeki bütün bölüm özetlerine baktığımızda bir anda İsa Mesih ile Kilise arasındaki aşkı ve birbirlerine ait övgüleriyle dolu yorumları görüyoruz. Mesela, "Kaç, ey sevgilim, Ve hoş kokulu dağların üzerinde, Bir ceylan gibi, yahut geyik yavrusu gibi ol."²⁰⁵ cümlesi Kral James Versiyonu'nun bölüm özetinde "*14 The Church prayeth for Christes comming.*"²⁰⁶ yani "Kilise Mesih'in gelişi için dua etmektedir." şeklinde tevil edilmiştir. Görüldüğü üzere bu yorumun metnin kendisiyle hiçbir alakası yoktur. Cümle kilise geleneğine göre yorumlanmıştır.

2.2.5. Tercümenin İlk Baskısı

Uzun bir çalışmanın ardından tamamlanan Kral James Versiyonu 1611 yılında kraliyet matbaacısı Robert Barker tarafından basıldı. Baskı eskiden Northumberland kontluğunun kullandığı Northumberland House adlı sarayda yapıldı. Kral James Versiyonu'nu neşretmek sadece Rober Barker'a aitti. Barker ailesi için matbaacılık bir nevi aile mesleği idi. Babası Christopher, Kraliçe I. Elizabeth'e hizmet etmişti.²⁰⁷ 17. yüzyılda basılan kitapların telif hakları çağımızdan farklıydı. Başta dini yayınlar olmak üzere halk nezdinde rağbet gören diğer eserler sahteciliğe ya da korsan baskılara mani olmak için resmi makamlarca matbaacılara imtiyazlar verilerek korunurdu. Bu ayrıcalık belli bir süre için ruhsat verilen matbaacının dışında kitabın herhangi bir kişi tarafından basılmasını engelleyen ve yasaklayan yasal bir düzenlemeydi.²⁰⁸ Çağımızın yayın hakkının ilk örneği olan bu düzenleme Latince "*cum privilegio*" olarak ifade edilir ve kitaba bu ibare kesinlikle dahil edilirdi. Kral James Versiyonu'nun ilk baskısında "*Cum Priuilegio Regiae Maieſtatis*" yani "kraliyet otoritesinin imtiyazıyla" anlamındaki not bulunmaktadır.

²⁰⁴ Campbell, s. 72.

²⁰⁵ *Neşideler Neşidesi* 8: 14.

²⁰⁶ archive.org/stream/1611Bible/Binder1#page/n759/mode/2up, (21.01.2015).

²⁰⁷ Campbell, s. 86.

²⁰⁸ Labarre, s. 82.

Şu an İngiltere'de Kral James Versiyonu'nun imtiyaz hakkı Cambridge ve Oxford üniversitelerine aittir.²⁰⁹ Bu üniversitelerden izin alınmaksızın herhangi bir yayınevi Kral James Versiyonu'nu İngiltere'de neşredemez. Bu iki üniversite yayınevleri Kral James Versiyonu baskılarında "*cum privilegio*" geleneğini devam ettirmektedir.

Kral James Versiyonu'nun 1611'de basıldığını biliyoruz; ancak hangi ayda basıldığına dair tam bir malûmat yoktur. 17. yüzyıl İngilteresi'nde kitapların basımıyla *Stationers' Company* adlı organizasyona bağlı *Stationers' Register* birimi ilgilenirdi. Basılacak kitapların kontrol edilmesi, onaylanması ve izin verilmesi gibi birçok prosedürden bu birim mesuldü. Bu işlemler genellikle Londra piskoposu ya da Canterbury başpiskoposunun sorumluluğunda yürütülürdü.²¹⁰ Ancak Kral James Versiyonu'nun ilk basım tarihiyle ilgili *Stationers' Register* arşivlerinde herhangi bir bilgi yoktur. Her ne kadar ilk baskının Mayıs ayında olduğu tahmin edilse de *Stationers' Register* kayıtlarında kesin bir malûmat yoktur.²¹¹

1611 yılı içerisinde Kral James Versiyonu'nun iki baskısı yapıldı. Bu iki baskı arasında bir fark vardı. Eski Ahit'in *Rut (Ruth)* kitabında Rut ile Boaz arasında geçen bir diyalog²¹² vardır. Konuşmanın sonuna doğru Boaz, Rut'un şalına altı ölçek arpa doldurup Rut'un sırtına yükler. Ardından Rut kente geri döner. Ancak Rut'un şehre geri dönmesini içeren cümlede bir hata yapılır. Cümlede *she* zamiri kullanılması gerekirken *he* zamiri kullanılır. Yani "... and she (she) went into the citie." yazılması lazımken "... and he went into the citie." cümlesi yazılmıştır. Bu cümleye göre şehre giden Rut değil Boaz olmuş oluyor. Bunu gören mütercimler müdahale edip *she* zamirini ekleyerek metni düzeltmişlerdir. Bu hatadan dolayı ilk baskıya "*He Bible*" ikinci baskıya "*She Bible*" lakapları takılmıştır.²¹³

İlk baskı yaklaşık 27.9 cm'e 40.6 cm ebatlarında basıldı. Vaizin kürsüye oturup halka hitap etmesi sırasında kilisede oluşacak manevi atmosfere uygun biçimde madden de ağır bir hacime sahipti. Zaten künye sayfasında "Appointed to be read in Churches" yani "kiliselerde okunmak içindir." ibaresi bulunmaktadır. Böylece

²⁰⁹ Kraliyet imtiyaz hakkı için bkz. www.cambridge.org/about-us/who-we-are/queens-printers-patent, (15.03.2015).

²¹⁰ www.bl.uk/treasures/shakespeare/booktrade.html, (30.01.2015).

²¹¹ Campbell, s. 87.

²¹² Rut 3:15.

²¹³ Campbell, s. 87.

Anglikan Kilisesi'nin ikinci resmi tercümesi olan Piskoposlar Tercümesi'nin tahtına Kral James Versiyonu oturmuş oldu.

Kral James Versiyonu'nun ilk baskısı yetmiş dört sayfası mukaddime, toplam bin beş yüz altı sayfadan oluşmaktadır. Çift sütuna bölünmüş sayfalar numaralandırılmamıştır. Sadece Kral James Versiyonu için değil, o dönemde basılan Kitab-ı Mukaddes kopyalarına baktığımızda sayfaların numaralandırılmasına dair bir âdet olmadığını görüyoruz. Sayfa bitiminden sonra en alt sağ köşeye yandaki sayfanın ilk kelimesi eklenirdi. Böylece dizgi sırasında sayfaların karıştırılması engellenmiş olurdu. Sayfanın üst bilgi kısmında sayfanın ana konusunu özetleyen, sayfanın her iki yanına yayılmış ya kısa bir cümle ya da bir iki kelime vardır. Bu sayfa özetinin ortasında, sol sayfa için kitap adı, sağ sayfa için ise bölüm numarası bulunmaktadır. Her bölüm kısa bir özetle başlamıştır. Özetin ardından bölümün ilk kelimesi yaklaşık beş satırı kapsayan süslemeli büyük harfle başlar. Büyük harfle başlayan ilk cümlelerin numarası yoktur. Kendisinden sonra gelen cümleden itibaren numaralandırma ikiden başlar. Bölüm numaralandırmasında Roma rakamı kullanılmışken, cümle numaralandırması Arap sayı sistemiyle yapılmıştır. Kral James Versiyonu paragraflara ayrılmamıştı, her cümle kendi satırında başlayıp cümle numarası satırın en başında belirtilmiştir. Bölümde paragrafın başladığını ¶ (*pilcrow*) işaretiyle gösterilmiştir. Daha önce belirttiğimiz üzere sayfa kenarlarında notlar bulunup yıldız işareti (asterisk, *) çapraz referans için, hançer (dagger, †) otantik dile ait literal çeviriyi göstermek için, dikey paralel (||) alternatif tercümeyi ifade etmek için kullanılmıştır.

Metinde kullanılan yazı karakteri *blackletter* denilen bir nevi Gotik yazı tarzıdır. Roman karakteri ise sayfa ve bölüm başlıklarında, bölüm özetlerinde ve metnin İbranice ve Grekçe aslında olmayıp metnin anlaşılır kılınması için mütercimler tarafından eklenen kelimelerde kullanılmıştır. Modern dönemde basılan Kral James Versiyonlarında mütercimlerin ekledikleri kelimeler italik yazıyla gösterilmektedir ve maalesef modern okuyucu bunu metinde vurgulanan çok önemli bir ifade olarak zannetmektedir.²¹⁴

Eski Ahit'te Tanrı için kullanılan ve dört sessiz harften oluşan יהוה kelimesi Kral James Versiyonu'nda "Lord" olarak tercüme edilmiştir. Grekçe "dört harf"

²¹⁴ Campbell, s. 90.

manasında “*Tetragrammaton*” olarak isimlendirilen bu kelime Tekvin boyunca LORD, diğer kitaplarda ise LORD şeklinde yazılmıştır.²¹⁵

1611 tarihli baskısının modern edisyonlardan ayıran en önemli özelliği yetmiş dört sayfadan oluşan mukaddemeye sahip olmasıdır. Bu uzun mukaddime sırayla şöyledir: Kitap bilgilerinin bulunduğu künye sayfası (title page), Kral I. James'e ithaf, "Mütercimlerden Okuyucuya" adlı önsöz, yıl boyunca sabah ve akşam Kitâb-ı Mukaddes'ten okunması gereken ilgili bölümleri gösteren bir takvim, yılın önemli günlerini gösteren almanak (almanac), Paskalya yortusunun hesaplamasını gösteren bir tablo, yıl boyunca sabah ve akşam yapılacak ibadetlerde Mezmurlar kitabının nasıl okunacağını gösteren tablo ve açıklamalar; Eski Ahit, Apokrif ve Yeni Ahit kitaplarını gösteren liste, İngiliz kraliyet arması ve çoğaltma hakkının kraliyet güvencesinde olduğunu gösteren ibare, Hz. İsa'nın Hz. Adem'e kadar dayanan otuz beş sayfalık şeceresi, Kenan diyarındaki yer isimleri tablosu ve son olarak Kenan haritası. Zamanla bu uzun mukaddime Kral James Versiyonu nüshalarından çıkarılmıştır. Elde sadece Eski ve Yeni Ahit'i kapsayan bir kitap kalmıştır. Tabii ki bu durum kitabın sadece metinden ibaret olmadığına inanan kitap severler açısından üzücü bir durum olmuştur. Günümüzdeki bazı özel edisyonları saymazsak genellikle bunlardan hiçbiri ya yoktur ya da sadece Kral I. James'e ithaf bulunmaktadır.

17. yüzyılda kitapların kapakları renkli ya da üzerine yazı yazılan cinsten değildi. Kitabın adı, kim yazı; nerede, ne zaman, kim tarafından basıldı gibi bilgiler künye sayfası (title page) ya da iç kapak sayfası diyebileceğimiz bölüme yazılırdı.

Kral James Versiyonu'nun künye sayfası tercümenin neşriyatıyla ilgi hem önemli bilgiler vermekte hem de sanatsal açıdan önemli bir gravürü içinde barındırmaktadır. Sayfanın tam ortasında kitap başlığı ve ilgili şu bilgiler yer alır. "Kitâb-ı Mukaddes: Eski ve Yeni Ahit'i kapsar: Majestelerinin özel emirleriyle eski tercümelerle özenle karşılaştırıp revize edilerek orijinal dillerden yeni tercüme edildi. Kiliselerde okunmak üzere düzenlendi. Majestelerinin matbaacısı Robert Barker tarafından Londra'da basılmıştır. Anno Dom. 1611" Modern dönemde basılan nüshalarda "Kitâb-ı Mukaddes: Eski ve Yeni Ahit'i kapsamaktadır: Majestelerinin özel emirleriyle eski tercümelerle özenle karşılaştırıp revize edilerek orijinal

²¹⁵ LORD için bkz. Tekvin 2: 4; LORD için bkz. Çıkış 3:2, Levililer 1:1.

dillerden tercüme edildi." ifadesi muhakkak bulunur. Bazılarında "Kiliselere okunmak üzere tayin edilmiştir." ya da "A.D.1611" eklenir.

Tercümenin ilk sayfasında önemli bir gravürden bahsetmiştik. Önemi sadece sanatsal olarak değil, aynı zamanda Hristiyan imge ve sembollerin yoğun kullanıldığı, tercümenin eklesiastik çizgide olduğunu bize haber veren ve Püritenizme tepki gösteren bir çalışma olmasıdır. Şimdi bu önemli gravürü en üstten başlayarak tahlil edelim, bu arada ekler kısmına bu gravürün bir örneğini ekledik, karşılaştırmalı okunursa daha faydalı olur diye düşünüyoruz.

Gravür bizi teslis doktriniyle karşılamaktadır. En üstte Tanrı'nın kutsal ismi יהוה, Tetragrammaton vardır. Onun altında bir güvercin bulunmaktadır. Güvercin Kutsal Ruh simgeler. Hz. İsa Hz. Yahya'nın yanında vaftiz olduktan sonra gökler açılır, Kutsal Ruh bir güvercin gibi inip Hz. İsa'nın üzerine konar.²¹⁶ Gravürde güvercinin altında haç taşıyan bir kuzu mevcuttur. Bu çok meşhur bir metaforudur. Hz. İsa dünyanın günahını ortadan kaldıran, günahların keffareti için Tanrı'ya adanan bir kuzuya benzetilmektedir.²¹⁷ Ardından haç taşıyan kuzunun solunda elinde iki büyük anahtar tutan Petrus'u, kuzunun sağında ise kılıç taşıyan Pavlus'u görüyoruz. İki anahtar taşıyan Petrus tamamen Katolik bir figürdür. Katolik geleneğe göre kilise Petrus'un üzerine kurulmuştur ve İsa Mesih göklerin melekûtunun anahtarlarını Petrus'a vermiştir.²¹⁸ Pavlus ise Petrus'tan sonra ikinci önemli şahsiyettir ve Katolik geleneğe göre Roma'da şehit edildiğine atfen kılıçla resmedilir.²¹⁹ Petrus'un yanında bir meleğin kendisine mürekkep hokkasını uzattığı Matta, Pavlus'un sağında ise dizinin dibinde aslan yatan Mark bulunmaktadır. Sayfanın aşağısında sağda kendisine mürekkep hokkasını uzatan bir kartalla Yuhanna, diğer tarafta ise bir sığırla resmedilen Luka duvarın kenarına oturmaktadır.²²⁰ Bu arada dört İncil yazarı kutsal metinlerini yazmaktadır. Petrus ve Pavlus'un arkasında bulunanlar geri kalan havarileri temsil etmektedir.²²¹

²¹⁶ Matta 3: 16; Mark 1: 10; Luka 3: 22; olayın farklı varyasyonu için bkz. Yuhanna 1: 32.

²¹⁷ Yuhanna 1: 29.

²¹⁸ Matta 16: 18-19.

²¹⁹ <http://www.nationalgallery.org.uk/paintings/learn-about-art/paintings-in-depth/painting-saints/recognising-saints-objects/book-and-sword>, (31.01.2015).

²²⁰ Melek, aslan, sığır ve kartal kilise geleneğine dayanan ve uzun zamandan beri kullanılan sembollerdir.

²²¹ Campbell, s. 99.

Petrus, Pavlus ve diğer havariler bir duvarın üzerinde durmaktadırlar. Duvarın ön şeridinde on iki İsrail kabilesi amblemleriyle çizilmiştir. Duvarın solunda taş tabletleri ve asasıyla Hz. Musa, duvarın sağında ise Hz. Harun tasvir edilmiştir. Hz. Harun'un din adamı kaftanıyla resmedilmesi boşuna değildir. Çünkü Hz. Harun ilk yüksek din adamı (high priest) olarak kabul edilir.²²² Hz. Harun tasviriyle kilise ve piskoposluk kurumuna muhalif olan Püritenlere bir gönderme vardır. Sayfanın en altında dişi bir pelikan kendisini yaralayarak yavrularını doyurmaya çalışmaktadır. Burada da Hz. İsa'nın kanını insanlık için akıtması betimlenmiştir.²²³ Ayrıca pelikan resminin yanında bu gravürü çizen Flaman sanatçı Cornelis Boel'in "*C. Boel fecit in Richmond*" imzasını görüyoruz.

Yeni Ahit'in başında ayrı bir kapak ve gravür bulunur. Kapağın ortasında yer alan bilgiler şöyledir: "Efendimiz ve Kurtarıcımız İsa Mesih'in Yeni Ahit'i. Majestelerinin özel emirleriyle eski tercümelerle özenle karşılaştırıp revize edilerek orijinal Grekçeden yeni tercüme edildi. Majestelerinin matbaacısı Robert Barker tarafından Londra'da basılmıştır. Anno Dom. 1611" Bu ifadeleri çevreleyen süslemeler ve sembolik çizimler bulunmaktadır. Sayfanın en üstünde Tetragrammaton, onun altında haç taşıyan kuzu ve onun altında güvercin yer alır. Bu sayfada kuzu ile güvercin yer değiştirmiş, haç taşıyan kuzu Tetragrammaton'ın altına düşmüştür. Güvercinin solunda melekli Matta'yı, sağında aslanlı Mark'ı görüyoruz. Sayfanın altında, aynı şekilde, Luka sığırla, Yuhanna da bir kartalla sembolize edilmiştir. Luka ve Yuhanna'nın azıcık üstünde ayakları tamamen bağlanmış bir altın üzerinde kurban edilmeyi bekleyen kuzu resmedilmiştir. Bu çizimde yine Hz. İsa insanlığın günahları için kefarete kurban edilen bir kuzuya teşbih edilmektedir. Sayfanın en sağında on iki havari, sayfanın en solunda ise armalarıyla on iki İsrail kabilesi yukarıdan aşağıya sıralanmıştır.

Son olarak, Kral James Versiyonu'nda otuz beş sayfa yer kaplayan Hz. İsa'nın soyağacına değineceğiz. Genoloji, Tanrı'nın Hz. Adem ve Havva'yı yaratmasıyla başlar, İsa Mesih ile biter. Bu otuz beş sayfanın içerisinde sadece isimler yoktur, Kitâb-ı Mukaddes'teki bazı önemli olaylara atfen bir takım illüstrasyonlar da vardır. Mesela, yılanın musallat olduğu anadan üryan Hz. Adem ve Hz. Havva, Ararat dağına vurmuş Hz. Nuh'un gemisi, Babil kulesi gibi. Yeni Ahit'te Hz. İsa'nın

²²² Çıkış 28:1, www.newadvent.org/cathen/01003a.htm, (31.01.2015).

²²³ Campbell, s. 99.

nesebinden sadece Matta ve Luka'da bahsedilir.²²⁴ Matta Hz. İsa'nın nesebini kırk kişi sayarak Hz. İbrahim'de bitirirken, Luka yetmiş beş kişiyle Hz. İsa'nın nesebini Hz. Adem'e dayandırır. Ancak isimlerde tam bir mutabakat yoktur. Bundan dolayı sayfanın sağ tarafına Luka'nın listesi, sol tarafa da Matta'nın listesi bulunur ve bu iki farklı liste Şealtiel'in (Salathiel) oğlu Zerubbabel'de birleştirilmiştir. Soyağacının sonuna geldiğimizde Hz. İsa'nın anne-babası Hz. Meryem ve Hz. Meryem'in nişanlısı kabul edilen Yusuf gözükmektedir. Ancak Yusuf'un altına "*kanunen (by lawe)*", Hz. Meryem'in altına "*doğuştan (by nature)*" yazılarak Hz. İsa'nın bakire doğumla dünyaya geldiği göz ardı edilmemeye çalışılmıştır.

Kral James Versiyonu'nun 1611'de yapılan ilk baskısı 17. yüzyılda basılan kitaplarla karşılaştırıldığında baskı kalitesi yüksek olduğu görülür.²²⁵ Sonuçta bu tercüme İngiliz ve İskoç tahtını birleştiren, Birleşik Krallık'ın temellerini kuran Kral I. James'e yakışır bir eser olmalıydı. Kral James Versiyonu sadece Eski ve Yeni Ahit'ten oluşan bir kitap değildi; ibadet takvimleri, haritaları, süslemeleri ve gravürleriyle hem gönüle hem de göze hitap eden sanatsal bir yapıttır diyebiliriz.

2.2.6. Baskı Hataları

Kral James Versiyonu'nun baskıları matbaa tarihi açısından da önemlidir. Her ne kadar Johannes Gutenberg hareket edilebilen metal hurufat sistemiyle çığır açsa da kitapların okurlara hatasız ve kusursuz bir şekilde ulaşmasında hep sorun yaşanmıştır. Köln, Cenevre, Anvers, Paris 16. yüzyılın önemli matbaa merkezleridir. İngiltere'ye kısa zamanda matbaa gelmişti ama neşriyat kalitesi açısından bu şehirlerin biraz gerisinde kalmıştı. Diğer Avrupa şehirlerde olduğu gibi İngiltere'de de matbaacılık hızlı bir şekilde ilerliyordu. Kral James Versiyonu'nun basımı kraliyet matbaacısı Robert Barker'in tekelindeydi. Ancak bütün tedbirlere rağmen Kral James Versiyonu'nda bazı ciddi basım hataları görülmüştür.

Ortada herkesin gönül rahatlığıyla okuyabileceği standart bir tercüme vardı; ancak standart bir metin yoktu.²²⁶ 18. yüzyılın ikinci yarısına kadar sürekli hataların düzeltilmesiyle uğraşıldı; ancak yeni düzeltmeler yeni hataları doğurdu. Sonraki

²²⁴ Matta 1:1-16; Luka 3:23-38.

²²⁵ Campbell, s. 107.

²²⁶ Schaff, s.325.

baskılar ilk baskının hatalarını düzelteyim derken yeni hatalara kapı aralamıştı. Metnin standartlaşma çabaları Benjamin Blayney'in Oxford yayınlarından 1769'da çıkardığı edisyona kadar sürdü. Bundan sonraki bütün baskılar, modern dönemler dahil, Blayney'in kritik çalışmasına dayanmıştır.²²⁷

Kral James Versiyonu'nda iki tip hata vardır. Birincisi kelimenin ve cümlelerin anlamına zarar vermeyen, tolere edilebilir imla hataları; diğeri ise anlamı tamamen değiştiren ciddi hatalardır.²²⁸ İmlada yapılan en yaygın hata "n ile u" harflerinin karıştırılmasıdır. Küçük n harfi ters çevrildiğinde u harfi oluyor. Mesela, yirmi sekiz yerde *and* kelimesi "*aud*" olarak yazılmıştır.

Anlamı değiştiren hataların başında yukarıda zikrettiğimiz Rut kitabında Rut için she zamiri kullanılması gerekirken he zamirinin kullanılmasıdır. Buna göre şehre giden Rut değil, Boaz olmuş oluyordu.²²⁹ Kral James Versiyonu'nun ikinci baskısında bu hata düzelti derken başka bir sorun patlak verdi. *Matta 26:36* cümlesinde İsa yerine Hz. İsa'ya ihanet eden Yahuda tab edilmişti. Dolayısıyla öğrencileriyle beraber Getsemani'ye gelen ve dua etmek için onlardan ayrılan İsa değil, hain Yahuda olmuş oluyordu.

1631'e geldiğimizde matbaacılık tarihinin en büyük skandalıyla karşı karşıya gelindi diyebiliriz. 1631'deki baskıda *Çıkış (Exodus)* kitabındaki On Emir'den biri olan "Zina etmeyeceksin"²³⁰ (Thou shalt not commit adultery.) cümlesindeki "not" olumsuzluk eki çıkarılarak basılmıştı. Yani cümle bir anda "Zina edeceksin. (Thou shalt commit adultery.)" anlamına dönüşüyordu. Bu durum büyük bir talihsizlikti. Dikkat edilmeyen küçük bir hata Tanrı'nın en önemli emirlerinden bir olan zina yasağını meşru kılıyordu. Bu büyük hata nasıl affedilir diye düşünülürken *Tesniye 5:24'te* "Tanrımız Rab bize yüceliğini ve büyüklüğünü gösterdi" anlamındaki "And ye said, Behold, the LORD our God hath shewed us his glory and his greatnesse" cümlesindeki "greatnesse" kelimesinin "great asse" olarak yazılması bardağı taşıran son damla oluyordu. 17. yüzyıl İngilizcesinde "ass" kelimesi günümüzdeki argo anlamından ziyade yük yüklenen hayvan ya da aptal, sıkıcı ahbab anlamına

²²⁷ Campbell, ss. 3-4.

²²⁸ Bu hatalar için bkz. Schaff, ss.324-325.

²²⁹ Rut 3:15.

²³⁰ Çıkış 20:14.

geliyordu.²³¹ Anlam ne olursa olsun durum değişmemişti. Ortada Tanrı'ya küfür söz konusuydu. Bu iki felaket hatanın aynı anda yapılması zihinleri dumura uğratmıştı. Dağıtımı yapılan tercümeleler kısa zamanda toplatılıp imha edildi, Robert Barker ve iş arkadaşı Martin Lucas çok ağır tazminat cezasına çarptırıldı.²³²

Bundan sonra Kral James Versiyonu'nda böyle büyük hatalar görülmedi. Genellikle kendisinden önce yapılan hataları düzeltelim derken matbaada çalışan mürettip (dizgici) ve musahhihin aşırı dalgınlığından kaynaklanan küçük çapta yeni hatalar görüldü. Uzun gayretlerin sonunda metnin bir standarda kavuşması Benjamin Blayney'in 1769'daki çalışmasıyla nihayete ermiş oldu. Bundan sonra, günümüzdeki modern baskılar dahil, Blayney'in editörlüğünü yaptığı nüsha matbaalarda örnek alınmıştır.

2.3. 17-19. YÜZYILLARDA KRAL JAMES VERSİYONU

2.3.1. 17. Yüzyılda Kral James Versiyonu

Kral James Versiyonu Robert Barker tarafından, malî iniş çıkışlarına rağmen, uzun yıllar neşredildi. Barker küçük kiliselerin ve ailelerin bastığı kitapları satın almaları için 1612'den itibaren ucuz ve daha küçük formatta baskılar yapmaya başladı.

Barker'ın dünürü Bonham Norton ve John Bill, Barker'ın ortaklarıydı. Barker başarılı bir matbaacıydı; fakat ticari işlerde o kadar mahir değildi. 1617'de büyük bir finansal kriz yaşayan Barker haklarını ortaklarına devretti. İki yılın ardından Kral James Versiyonu üzerindeki imtiyaz hakkını geri almaya çalışan Barker sadece 1619-1621 ve 1629-1630 yılları arasındaki işlere ortak olabildi. 1630'da John Bill'in ölümü, ortağı ve dünürü Bonham Norton'ın bazı hakaret davalarından dolayı hapse girmesi Barker'ı tekrar imtiyazlı tek yayıncı yapmıştı. Barker tam işlerini düzeltmeye başlamış, yeni bir başlangıç yapmışken 1631'de yaşanan "Zina edeceksin."

²³¹ **Johnson's and Walker's English Dictionaries**, Combined, Boston Stereotype Edition, archive.org/stream/englishdictionar00john#page/108/mode/1up, (02.02.2015).

²³² Campbell, s. 109-111.

skandalından sonra Barker işlerini toparlayamadı. 1644'te haklarını Stationers' Company'ye devretmek zorunda kaldı.²³³

Kutsal kitapların basım ve yayımı gerçekten çok seçkin bir işti. Sonuçta kiliselere ve evlere girecek kutsal metinlerin temin edilmesi kraliyet matbaacısına aitti. Bu işin kârı sorumluluğu kadar büyüktü. Ciddi paraların döndüğü bir sektörde ihaleyi kazanmış bir ailenin tekeli bir şekilde kırılmalıydı.

Bu tekeli kırma teşebbüsü ilkin Cambridge Üniversitesi tarafından denendi. Ancak Kraliyet Danışma Meclisi (Privy Council) 1623'te bu teklifi reddetti. 1625'te I. James'in ölümü üzerine tahta geçen I. Charles (Ö. 1649) kraliyet adına neşriyat hakkı kazanan tekil şahıslara verilen imtiyaz sözleşmesinin yeniden düşünülmesi üzerine karar verdi. Nihayet 1629 yılında Cambridge Üniversitesi ilk Kral James Versiyonu baskısını yaptı.²³⁴

Üniversite matbaacıları Thomas ve John Buck tarafından büyük boyutta yapılan ilk baskı kraliyet matbaacısından çıkan baskılara nazaran daha kaliteli kağıt kullanılmıştı. Ayrıca metinde görülen hatalar düzeltilmeye çalışıldı. Cambridge Üniversitesi'nin 1638 yılında yapmış olduğu edisyon çok daha önemlidir. Metnin baskısını hazırlayan gruba Kral James Versiyonu mütercimlerden Samuel Ward ve John Bois katılmıştır. Ayrıca bu grupta dönemin önemli teolog ve dilbilimcilerden Thomas Goade ve Joseph Mede (Mead) bulunmuştur. Daha önceki metin tashihlerinde imla hataları düzeltilmeye çalışılmışken bu sefer gramatik olarak metne müdahale edilmiş, dilbilgisi açısından metinde görünen açıklar giderilmeye çalışılmıştır. Uzun yıllar 1638 Cambridge nüshası diğer baskılarda model alındı. Ancak 1638 Cambridge nüshası dalgın matbaa çalışanlarının lanetinden kendini koruyamadı. *Yeremya (Jeremiah) 34:16*'da "...Kendi isteğinizle özgür bıraktığınız..." anlamındaki "... whom ye had set at liberty" cümlesinde ye (siz) zamiri yerine "he" üçüncü tekil şahıs zamiri tab edilmiştir. Bu hata 20. yüzyıl baskılarına kadar devam etti.²³⁵ İzmir Protestan Kilisesi Derneği tarafından desteklenen web sitesinde bu hata hâlâ sürdürülmektedir.²³⁶

²³³ Campbell, s. 108-111.

²³⁴ Campbell, s. 114.

²³⁵ Campbell, ss. 116- 117.

²³⁶ <http://incil.info/kitap/jer/34>, (03.02.2015).

Cambridge Üniversitesi'nin kutsal metinleri basma hakkını kazanması Oxford tarafından seyredilemezdi. Oxford Üniversitesi rektörü William Laud, ki bir yıl sonra Canterbury başpiskoposu olacak, bazı girişimlerde bulunarak Kral James Versiyonu'nun basım hakkını Oxford'a kazandırdı. Ancak kitaplar hemen basılmadı. 1673'te Yeni Ahit, 1675'te Kitâb-ı Mukaddes'in tamamı basıldı. Oxford, Cambridge'e nazaran kutsal kitap piyasasına sonradan girmişti; ama 1683'e gelindiğinde Oxford Üniversitesi İngiltere'nin en büyük kutsal kitap tedarikçisi haline geldi.²³⁷

Uzun bir bekleyişin ardından Hampton Court Toplantısında başlayan serüven 1611'de nihayete ermişti. Satışlar çok iyi olmalı ki kraliyet matbaacısının üstlendiği kutsal kitap basımına zamanla Cambridge ve Oxford üniversiteleri katılmıştı. Muhakkak yapılan her işin, faaliyetin taraftarı olduğu kadar muhalefeti de çıkacaktır. Peki Kral James Versiyonu'na dini gruplardan ya da ilim dünyası tarafından nasıl bir tepki geldi?

Anglikan Kilisesi mensupları gayet mutluydular. Tercüme halkın büyük ilgisiyle karşılanmıştı. Kilisenin başı olan kralın emriyle ilk defa bir tercüme hayat bulmuştu. Bu açıdan Kral James Versiyonu ayrı bir önem taşır. Ancak Kral James Versiyonu'na muhalif olanlar yok değildi. Dönemin en ünlü İbranice uzmanlarından Hugh Broughton mütercim kadrosundan saf dışı edilmişti. İbranicedeki kabiliyetinin yanında inatçılığı ve sabit fikirliliğiyle de meşhurdur. Mütercimlerden bazılarıyla zıt düştüğü olmuştu. Tercümenin bir nüshasını temin eden Broughton kısa sürede sekiz sayfalık bir makale yayımladı. Ona göre çeviri beceriksizce yapılmıştı ve yakılmalıydı. Apokrif kitapların tercümeye dahil edilmesini onaylamayan Broughton'a göre "uydurma hikayelerle boş, anlamsız konuşmalar kutsal kitaplarla aynı çatı altında, yan yana duramazdı."²³⁸ Nitekim 1647 Westminster İman İkrarı'nda (Westminster Confession of Faith) "Apokrifa denilen kitaplar ilahi ilhamın ve kutsal yazılar kanonunun bir parçası değildir, Tanrı'nın Kilisesi'nde bir resmiyeti yoktur. Onaylanması ya da kullanılması açısından bir insanın yazılarından farksızdır."²³⁹ kararı çıkmıştır. Bu karar sonucunda Oliver Cromwell önderliğindeki Commonwealth döneminde apokrif kitaplar Kral James Versiyonu'ndan zamanla

²³⁷ Campbell, ss. 117-123.

²³⁸ Campbell, s. 124.

²³⁹ http://www.reformed.org/documents/wcf_with_proofs/ , (04.02.2015).

çıkarılmıştır. Günümüzde, bazı özel basımlar hariç, apokrif kitaplar içerikte bulunmamaktadır.

Katolikler Püritenler gibi bu tercümeden pek memnun değildiler. Katoliklerin en ciddi eleştirileri metnin alternatif manayı gösteren kenar notlarına yönelikti. Katoliklere göre bu notlar kutsal yazıların kat'iyetine hanel getirmektedir. Tanrı'nın kelimeleri ortadadır, bir cümlemin anlamı neyse odur, insanların aklına şüphe tohumları ekmenin bir anlamı yoktu. Bu eleştirilerin yanında kimi bitmek bilmeyen baskı hatalarından muzdaripti; kimisine göre ise tercüme yeni değildi, eski tercümelerin bir tekrarıydı ibaretti. Bazıları kitabın revizyonu için çoktan başvuruda bulunmuştu.; ancak bu teklif İngiltere'de siyasi kargaşaların yaşandığı döneme denk geldiğinden proje gerçekleştirilemedi.²⁴⁰ 1660'lı yıllara gelindiğinde sular biraz durulmuştu. Kral James Versiyonu nüshaları kiliselerde yerini almış, halk tarafından büyük teveccüh gören Geneva Bible'ın basımı ya da ithalatı yasaklanmıştı. Zafer Kral James Versiyonu'nun olmuştu. Artık o Cennet'ten bir çiçek (Elysian flower), İngiliz dininin milli ve müşterek deliliydi.²⁴¹

2.3.2. 18. Yüzyılda Kral James Versiyonu

18. yüzyıla geldiğimizde Kral James Versiyonu tarihine damga vuran kişi Benjamin Blayney'dir. Modern okuyucu Blayney'i tanımaz; fakat modern dönemde, yani 19. yüzyıldan itibaren günümüzde baskıda model olarak kullanılan, okuyucuya ulaşan metin Blayney'in tashih ve ıslah ettiğı metindir.

Blayney Oxford Üniversitesi'ne bağı Hertford College üyesi bir akademisyendi ve uzmanlık alanı İbraniceydi. Üniversite Blayney'den yayınevinin çıkartacağı yeni bir Kral James nüshası üzerinde çalışmalara katılmasını rica etti. Teklifi kabul eden Blayney üç farklı tarihli nüsha üzerinde karşılaştırmalı olarak çalıştı. Bunlar; 1612'de kraliyet matbaacısının, 1701'de Oxford Üniversitesi ve 1743'te Cambridge Üniversite yayınlarının çıkardığı nüshalardı.²⁴²

Blayney yoğun bir mesainin ardından çalışmasını 1769'da tamamladı. Blayney bölüm özetlerinden italikle yazılan kelimelere ve sayfa başlıklarına kadar

²⁴⁰ Schaff, ss. 329-330.

²⁴¹ Campbell, s. 128.

²⁴² Campbell, ss. 136-137.

metinle uyuşmayan yerleri düzeltti. Ayrıca okuyucuya yardımcı olması için sayfa kenarlarına metinde geçen özel isimlerin kısa açıklamalarını ekledi. Bununla birlikte karmaşık, anlaşılmayan kenar notlarını tashih etti. Blayney'in çalışmasının en önemli özelliği İngiliz dilinin modernleşme serüvenine yapmış olduğu katkıdır. Çoğul kelimelerin cümle içindeki uyumu, kelimelerin modern telafuz şekilleri edinmeleri, zaman kiplerinin ve yardımcı eklerin modern kullanımını kazanmalarına kadar birçok alanda iyileştirilmeler yaptı. Blayney sadece şekil olarak değil Kral James Versiyonu'nun metnini dilbilgisi ve imla olarak da geliştirmiş oldu. Böylece günümüze kadar gelecek bütün metinlerde bir standartlaşma yakalandı. Tekrar zikretmek gerekirse, günümüzde herhangi bir yerden bir Kral James nüshası temin ettiğinizde, almış olduğunuz versiyon 1611'deki ilk baskıya değil, Oxford'un 1769 senesinde neşrettiği Blayney'in çalışmasına dayanmaktadır.²⁴³

18. yüzyıl İngilizcenin arkaik yapısından kurtulup günümüzdeki modern şeklini aldığı ara dönemdir. Bu dönemde Kral James Versiyonu'na teolojik ya da doktrinel değil de, edebi bir eser olarak, yani cümle yapısı, dilbilgisi, üslup olarak ele alınmıştır. Taraftarları olduğu kadar, Kral James Versiyonu'nu beğenmeyenler, yeni bir tercümenin gerektiğine inanalar da olmuştur. En dikkat çeken tepki 1650'li yıllarda George Fox tarafından kurulan Quaker hareketine mensup Anthony Purver tarafından gelmiştir. Dilde ve üslupta kesinliği arayan Purver, "17. yüzyıl İngilizcesi demode, kuşağımıza zar zor anlaşılır gelmektedir." önermesinden yola çıkarak yeni bir çeviri için kolları sıvadı. Purver'in tercümesi 1764'te çıktı. Purver'ın tercümesi belki çağının dil ve edebiyat özelliklerine hitap ediyordu; ama halk tarafından rağbet görmedi. Kral James Versiyonu karşısında Purvey'in çevirisi kısık ses gibi kaldı ve zamanla unutuldu. 17. yüzyılda teolojik ve doktrinel eleştirilere maruz kalan Kral James Versiyonu 18. yüzyılda ise dil ve edebiyat kaideleri yönünden eleştirilmişti. Ancak bu ve benzeri eleştiriler zamanla Kral James Versiyonu'nun "İngiliz dilinin en muazzam nesri" düşüncesine evrildi. Vicesimus Knox, bir adım daha ileri gidiyor, Kral James metninde ufak bir müdahalenin, değişikliğin küfürle sonuçlanacağı ihtarında bulunuyordu.²⁴⁴ Halide Edip Adivar'ın da belirttiği gibi, "Bugün bütün İngilizler ve İngilizce konuşan milletlerin -en kızıl dinsizleri de dahil olmak şartıyla-

²⁴³ Campbell, ss. 137-141.

²⁴⁴ Campbell, ss. 145-147.

bu resmî tercüme (Kral James Versiyonu'nu kastediyor.) millî klasiklerin başında gelir."²⁴⁵

2.3.3. 19. Yüzyılda Kral James Versiyonu

19. yüzyıl sömürgeciliğin ve oryantalist çalışmaların yanında misyonerlik faaliyetlerinin de altın çağını yaşadığı bir asırdır. Misyonerlikte kutsal metinlerin yerel dillere çevrilmesi çok önemlidir. 17. yüzyıldan itibaren kutsal kitaplardan bazı bölümler sömürge topraklarındaki yerel dillere nakledilmeye başlanmıştı. Mesela, 1629'da Matta İncili'nin Malay diline aktarılması gibi. 19. yüzyıla gelindiğinde Yeni Ahit ve Eski Ahit'in tam çevirilerinin yapılmaya başlandığını görüyoruz. Mesela, William Carey (Ö. 1834) Kitâb-ı Mukaddes'i kırk farklı Hint dil ve lehçesine nakletmiştir.²⁴⁶

19. yüzyılda misyonerlik faaliyetlerini besleyen, destekleyen en önemli yan kurumlardan biri Kitâb-ı Mukaddes cemiyetleridir. Kitâb-ı Mukaddes cemiyetleri (Bible societies) kar amacı gütmeyen, Kitâb-ı Mukaddes'in farklı dillere tercüme edilmesi, basılması ve dağıtılmasını kendilerine görev addetmiş topluluklardır. Kitâb-ı Mukaddes'in yüzlerce dile ve lehçeye çevrilmesinde bu toplulukların rolü büyüktür.²⁴⁷ Bu hareketin temelleri 1804 yılında kurulan British and Foreign Bible Society'ye dayanmaktadır ve günümüzde birçok organizasyon misyonerlik faaliyetlerinde yerini almaktadır.²⁴⁸

British and Foreign Bible Society Mart 1804'te Londra'da kuruldu. Ardından 1808'de Pennsylvania Bible Society, 1816'da American Bible Society gibi pek çok cemiyet kısa zamanda İskoçya ve Amerika'da açıldı. British and Foreign Bible Society cemiyetinin ve diğer Anglo-Amerikan cemiyetlerinin görevi İngiliz misyonerlerinin görev aldığı toprakların yerel dilinde Kitâb-ı Mukaddes'i temin etmektir. Aynı zamanda bu cemiyetler halkın daha ucuz kutsal kitaplara ulaşmasını sağlamak amacıyla Kral James nüshalarının dağıtımını da üstlenmişti. Sadece

²⁴⁵ Halide Edip Adıvar, **İngiliz Edebiyatı Tarihi**, Cilt: 2, Kenan Matbaası, İstanbul, 1943, s. 12.

²⁴⁶ Scott Allen, **William Carey A Missionary Who Transformed a Nation**, 01.09.2011, www.missionfrontiers.org/issue/article/william-carey, (07.02.2015).

²⁴⁷ Şu an Kitâb-ı Mukaddes'in tamamı 531 dile, Yeni Ahit ise 1329 dil ve lehçeye tercüme edilmiştir. Bundan dolayı Hristiyanlar tarihin en çok dile, lehçeye çevirisi yapılan kitaba sahip olmanın gururunu yaşamaktadırlar. Bkz. wycliffe.org.uk/wycliffe/about/vision-whatwedo.html, (07.02.2015).

²⁴⁸ <http://www.biblesociety.org.uk/about-bible-society/>, (07.02.2015).

İngiltere'de British and Foreign Bible Society 1854'e kadar yirmi sekiz milyon, 1884'e kadar yüz milyon Kral James kopyası dağıttı.²⁴⁹ Buna İskoçya, Amerika, Kanada ve diğer İngiliz sömürgesindeki bölgeleri kattığımızda rakamlar katlanmaktadır. Sonuç olarak Kral James Versiyonu Batı dünyasında en çok basılan ve okunan Kitâb-ı Mukaddes tercümesi ünvanını kazanmış oldu.

19. yüzyılda Batı'da ortaya çıkan yeni dini oluşumlardan biri Joseph Smith'in önderliğinde gelişen Mormonizm'dir. *İsa'nın Son Gün Azizleri Kilisesi* adlı cemaatini kuran Joseph Smith, Moroni adlı bir melekten vahiy aldığını iddia etmiştir. Kendisine altından tabletler verildiğini söyleyen Smith melek vasıtasıyla bu tabletleri tercüme ederek Mormonlar için Tanrı'nın kelamı olarak kabul ettikleri Mormon Kitabı ortaya çıkmıştır.²⁵⁰ Mormon Kitabı'nın yanında bu yeni hareketin takipçileri için asıl önemli eser Smith'in Kitâb-ı Mukaddes tercümesidir. 1844'te öldürülmeden önce çalışmasını bitiren Smith eserinin basıldığını görememiştir. Smith'in ölümünün ardından Brigham Young önderliğinde Salt Lake City, Utah'a taşınan grup Smith'in tercümesini anca 1867'da neşredebilmiştir.²⁵¹ Joseph Smith'in tercümesi aslında Smith'in Kral James Versiyonu'na yapmış olduğu eklemelerden ibarettir. Mesela, Kral James Versiyonu'nda *Matta 6. bölüm* otuz dört cümleyken, Smith'in çalışmasında otuz dokuz cümledir.²⁵² İki kitabı karşılaştırmalı okuduğumuzda Smith tamamen Kral James metnini almış, sadece bazı kelimeleri değiştirmiş ve birkaç cüme eklemiştir. 2001'de *Mesih'in Topluluğu (Community of Christ)* adını alan Missouri merkezli Mormon cemaatine göre Smith'in bu çalışması kanoniktir, ilahi bir ilhamın neticesidir.²⁵³ *İsa'nın Son Gün Azizleri Kilisesi* bu inancı paylaşmasa da kutsal kitap metni olarak Kral James Versiyonu'nu benimsemektedir.

19. yüzyılda Kral James metni üzerindeki çalışmalar aralıksız devam etti. Çağın en önemli Kitâb-ı Mukaddes uzmanlarından Frederick Scrivener ulaşabileceği en eski nüshaların karşılaştırmalı metin kritiğini yaparak yeni bir metin ortaya çıkardı. Scrivener Blayney'in metninin takip etmedi. Kendisi ilk baskı ile sonraki baskılar arasındaki farklılıkları, baskı hatalarını ortaya koyarak yepyeni bir metin

²⁴⁹ Campbell, ss. 157-159.

²⁵⁰ Abdurrahman Küçük, Günay Tümer ve Mehmet Alparslan Küçük, **Dinler Tarihi**, 4. Baskı, Berikan Yayınevi, Ankara, 2014, ss. 483-485.

²⁵¹ Campbell, s. 156.

²⁵² <http://www.centerplace.org/hs/iv/iv-mat.htm>, (15.03.2015).

²⁵³ <http://www.4truth.net/fourtruthpbnew.aspx?pageid=8589952664>, (15.03.2015).

elde etti. Metin paragraflara ayrılmıştı. Bu duruma atfen 1873'te Cambridge Üniversitesi'nden çıkan Kral James Versiyonu'nun bu edisyonuna "*The Cambridge Paragraph Bible*" denildi.²⁵⁴ Scrivener'in çalışması 2005 yılında David Norton editörlüğünde geliştirilerek "*New Cambridge Paragraph Bible*" ismiyle yayımlandı.²⁵⁵

2.4. YENİ BİR REVİZYON İHTİYACININ DOĞMASI

Son iki yüzyılda Kitâb-ı Mukkades tarihi açısında birçok mühim keşiflere imza atılmıştır. Filistin, Mısır ve çevresinde yapılan arkeolojik kazılarda önemli Kitâb-ı Mukaddes yazmaları kumların altından gün yüzüne çıkarılmıştır. Bazen de birtakım seyyahların ya da meraklı kitap aşıklarının tozlanmış raflarda unutulmuş yazmaları keşfetmeleri özellikle Yeni Ahit çalışmalarını ayrı bir boyuta taşımış, zenginleştirmiş ve geliştirmiştir.

19. yüzyıla geldiğimizde Kral James Versionu konusunda iki temel tutum bulunmaktaydı. Birinci grup Kral James Versiyonu'nun Tanrı tarafından bahşedilen ilahi bir ilhamla yazılmış bir tercüme olduğuna inanmaktaydı. Hatta bu tercümeden öte Tanrı kelamıydı. Kral James Versiyonu'nun ilk baskısına önsöz yazan Miles Smith'e göre nasıl ki bir kralın konuşmasını farklı bir dile nakletseniz bile o ifadeler hâlâ krala aitse, otantik kutsal metinlerden yapılan çeviri de Tanrı'nın kelamını içermiyor, bizzat Tanrı'nın kelamı olmuş oluyordu.²⁵⁶ Bu tutucu görüşün karşısında Kral James Versiyonu'nun, özellikle Yeni Ahit kısmının, ciddi bir revizyondan geçirilmesi gerektiğini savunanlar vardı. Eleştiriler bizzat Kral James Versiyonu mütercimlerinin kullandığı Grekçe Yeni Ahit kaynağına yönelikti. Metin münekkitleri önemli yazmaların bulunmasından yola çıkarak metin kritiğinin modern yöntemleri çerçevesinde metod ve içerik olarak bilimsel, yeni bir Grekçe metnin hazırlanması ve yapılacak tercümelerin bu yeni metne dayanması gerekliliğine inanıyorlardı. Kral James Versiyonu farklı zaviyelerden birçok defa eleştirilmişti;

²⁵⁴ Campbell, ss. 177-178.

²⁵⁵ <http://www.cambridge.org/bibles/bible-versions/king-james-version/text-editions/new-cambridge-paragraph-bible/>, (08.02.2015).

²⁵⁶ *The Holy Bible: Authorized King James Version with Apocrypha*, Pitt Brevier Edition, s xiii.

mesele tercümede yanlış kelime tercihleri ya da hatalı dilbilgisi kullanımı değildi. Problem bizzat Yeni Ahit'in metniyle ilgiliydi.

Erasmus 1516'ta *Novum Instrumentum* adıyla Grekçe Yeni Ahit metnini tarihte ilk defa neşretti. Erasmus çalışmasını Papa X. Leo'ya adanmıştı.²⁵⁷ Martin Luther, William Tyndale ve Pierre Olivétan gibi Reform Tarihi'nin önemli simaları *Novum Instrumentum*'u tercümelerinde ana kaynak olarak kullanmışlardı. İki sütuna ayrılan sayfanın sağında Yeni Ahit'in yeni Latince tercümesi, solunda ise Grekçe otantik metni vardı.²⁵⁸ Erasmus'un çalışması bir dönüm noktasıydı ancak akademik olarak birçok zaafı içinde taşıyordu. Erasmus Yeni Ahit metnini derlerken yaklaşık sekiz kadar Orta Çağ'ın sonlarına ait Grekçe yazmadan istifade etti. Ayrıca bazı yazmalarda Vahiy kitabından birtakım cümleler eksikti. Erasmus bu problemi bizzat kendisi Latince metinden Grekçeye tercüme ederek çözmüştü.²⁵⁹ Tanrı kelamına ait aradaki boşluk bir insan elinin dokunuşuyla doldurulmuştu diyebiliriz. İlk baskıdan sonra 1519-1535 yılları arasında dört farklı edisyon daha çıkartan Erasmus metindeki değişiklikleri çağdaşı Kardinal Ximenes'in Grekçe ve Latince beraber neşrettiği Yeni Ahit çalışmasını referans alarak yaptı.²⁶⁰ Kısaca Erasmus çağımızın modern bilimsel standartlarından biraz uzak, eklektik bir eser ortaya çıkarmıştı diyebiliriz.

Erasmus'un ölümünün ardından bayrağı Fransız reformist Robert Estienne (Robert Stephanus, Ö. 1559) devraldı. Estienne on beş yazma kullanarak Erasmus'un metninde bazı değişikliklere gitti.²⁶¹ Estienne 1551'deki Grekçe Yeni Ahit baskısında cümleleri numaralandırarak neşretmesi kitap tarihi açısından önemlidir. Cümlelerin numaralandırılarak ayrılması tarihte ilk defa yapılan bir pratikti, ne yazmalarda ne de kutsal kitap baskılarında okuyucuya yardımcı olacak böyle bir kolaylık yoktu. Ardından Estienne numaralandırma sistemini 1555'te Latince Vulgate'ın baskısını yaparken Kitâb-ı Mukaddes'in tamamına tatbik etti.²⁶² Estienne'nin Kitâb-ı Mukaddes metinlerine getirmiş olduğu bu yenilik günümüz Kitâb-ı Mukaddes baskılarında kullanılan cümle (verse) numaralandırma sisteminin temelini oluşturur.

²⁵⁷ M. P. Gilmore, "Erasmus, Desiderius", *New Catholic Encyclopedia*, The Catholic University of America, 1967, Cilt:5, ss. 509-510.

²⁵⁸ Erasmus'un çalışması için bkz. <http://www.bibles-online.net/1519/NewTestament/1-Matthew/>, (11.02.2015).

²⁵⁹ Bart D. Ehrman, *Misquoting Jesus*, HarperCollins Publishers, New York, 2005, ss. 78-79.

²⁶⁰ Henry Barker, *English Bible Versions*, Edwin S. Gorham (Publisher), New York, 1907, s. 208.

²⁶¹ Schaff, s. 237.

²⁶² Barker, s. 209.

Estienne'den sonra Cenevre'de Calvin'in halefi Theodore Beza, Grekçe Yeni Ahit metnini bir üst seviyeye çıkarmıştı. Estienne'nin edisyonlarında bazı değişiklikler yapan Beza 1565-1598 seneleri arasından Grekçe Yeni Ahit'in dört baskısını yaptı.²⁶³ İşte Kral James Versiyonu mütercimleri Yeni Ahit üzerinde çalışırken Beza'nın geliştirdiği Grekçe metni temel kaynak almışlardır. Başka bir ifadeyle mütercimler 16. asrın sonunda Beza tarafından tashih edilen Grekçe Yeni Ahit metnini kullandılar diyebiliriz. Bu metin Leiden şehrinde yayımcı Elzevir kardeşler tarafından 1624-1641 yılları arasında neşredilmeye devam edildi. 1633'te neşredilen baskının Latince önsözünde kullanılan "*textum ve receptum*" kelimelerinden mülhem olarak Erasmus'un başlattığı, Estienne ve Beza'nın geliştirdiği, Kral James Versiyonu mütercimlerinin kullandığı bu Grekçe metne "kabul edilmiş metin" anlamında "*Textus Receptus*" adı verildi. Yeni Ahit literatüründe "*Textus Receptus*" denildiğinde Erasmus'la başlayan ve zaman içerisinde farklı şahıslar tarafından içeriği geliştirilen Grekçe Yeni Ahit metni akla gelir. 19. yüzyıla kadar *Textus Receptus* Yeni Ahit üzerine yapılan çalışmalarda temel kaynak olarak kullanılmıştır.²⁶⁴

Cephenin öbür tarafına baktığımızda *Textus Receptus*'u otorite metin olarak kabul etmeyenler haksız değildiler. *Textus Receptus* Erasmus, Estienne ve Beza'nın sınırlı sayıda Grekçe yazmadan yola çıkarak derledikleri bir metindi. Ayrıca kullandıkları materyaller Orta Çağ'ın ortalarına doğru istinsah edilmiş yazmalardı. Halbuki 19. yüzyıla gelindiğinde iki bine yakın Grekçe yazma mevcuttu.²⁶⁵ 19. yüzyıl kutsal metin araştırmacıları bu iki bin küsur yazmanın arasında bulunan tarihin en eski yazmalarından²⁶⁶ istifade etme imkanları da vardı. Yapılacak

²⁶³ Schaff, s. 238.

²⁶⁴ Stanley E. Porter, "Language and Translation of the New Testament", **The Oxford Handbook of Biblical Studies**, (Ed. J. W. Rogerson ve Judith M. Lieu), Oxford University Press, New York, 2006, s. 197.

²⁶⁵ E. C. Mitchell, **A Guide to the Study of the Authenticity, Canon and Text of the Greek New Testament**, Warren F. Draper (Publisher), Andover, 1880, s. 73.

²⁶⁶ Bunlar sırayla: *Codex Sinaiticus*, 4. yüzyıla ait Yeni Ahit'in tamamını barındıran dünyanın en eski yazması, Konstantin von Tischendorf tarafından Sina Dağı eteklerinde inşa edilmiş St Catherine Manastırı'nda 1844'te keşfedildi, British Library; *Codex Vaticanus*, 4. yüzyıla ait, Vatikan Kütüphanesi'nin kurulmasının ardından Nicaea (İznik) Başpiskoposu Bessarion'un kütüphaneye yazmayı kazandırdığı düşünülmektedir, Vatikan Kütüphanesi; *Codex Alexandrinus*, 5. yüzyıl ait, İstanbul Patriği Cyril Lucar tarafından İngiltere Kralı I. Charles'a 1628'de hediye edilmiştir, British Library; *Codex Ephraemi*, 5. yüzyıl ait, Bibliothèque Nationale, Paris; *Codex Bezae*, 5. yüzyıl ait, Beza tarafından 1562'de St. Irenaeus Manastırı'nda (Lyon) bulunmuştur, diğer yazmalar arasındaki

Çalışmaların neticesinde Erasmus ve diğ erlerinin kısıtlı sayıda yazmaları kullanarak tedvin ettikleri Hristiyanlığın biricik kitabı Yeni Ahit'in modern kriterler eşliğinde daha sağlıklı ve daha yetkili bir nüshasına kavuşulmuş olunacaktı.

Yeni Ahit'in restorasyonunda Konstantin von Tischendorf (Ö. 1874), Brooke Foss Westcott (Ö. 1901), Fenton Hort (Ö. 1892) ve Eberhard Nestle'nin (1913) yapmış oldukları katkı unutulmazdır diyebiliriz. Özellikle Tischendorf metin kritiğindeki ihtisası ve yazmalar konusundaki kabiliyeti sayesinde 20-21. yüzyıl tercüme faaliyetlerinde kullanılan Grekçe metnin temellerini atmıştır. 19. yüzyıla damgasını vuran Tischendorf *Sina Yazması* ve *Vatikan Yazması* başta olmak üzere en eski yazmalardan yararlanarak 1849'da Grekçe Yeni Ahit'i neşretti ve ölümüne kadar metni sürekli daha ileri bir seviyeye taşımaya çalıştı. Ayrıca Tischendorf Sina Yazması'nı 1862'de St. Petersburg'da yayımladı ve görkemli bir nüshasını Rus Çarı II. Alexander'a takdim etti.²⁶⁷ Böylece dünyanın en eski tam metin Yeni Ahit yazması ilim dünyasına kazandırılmış oldu. Ardından İngiltere'de Brooke F. Westcott ve Fenton Hort, Tischendorf'un çalışmalarından yardım alarak 1881'de beraber Grekçe Yeni Ahit'i yayımladılar. Westcott ve Hort'un bu eseri Kral James Versiyonu'nun revizyonunda ve 20. yüzyılın ilk çeyreğinde yapılan İngilizce tercümelerde kullanılmıştır. Bütün bu çalışmaları toparlayan Eberhard Nestle metinde bazı iyileştirmelere gitti. Günümüzde Alman Kitâb-ı Mukaddes Cemiyeti'nin (Deutschen Bibelgesellschaft) basımını üstlendiği *Novum Testamentum Graece* (Grekçe Yeni Ahit) bütün bu çalışmalara dayanmaktadır ve 21. asırda modern araştırmacıların elinin altından ayırmadığı temel kaynaklardan biri olmuştur.

Tischendorf'un yapmış olduğu çalışmaların ardından İngiltere'de bazı çevreler için Kral James Versiyonu'nun dayandığı Textus Receptus güvenilirliğini yitirmişti. Sina Yazması'yla karşılaştırıldığında çok önemli farklılıklar göze çarpmıyor değildi. Mesela, *Markos 9:14-29*'da Hz. İsa'nın kötü bir ruhun musallat olduğu çocuğu kurtarmasından bahseder. Önce havariler denemiş; fakat muvaffak olamamışlardır. Hz. İsa'ya neden kendilerinin başarılı olmadığını sorduklarında Hz. İsa onlara, "Bu tür ruhlar ancak duayla kovulabilir."²⁶⁸ yanıtını verir. Ancak Kral

aşırı farklılıklardan dolayı bu yazmayı kullanmamış, Cambridge Üniversitesi'ne hediye etmiştir, Cambridge Üniversitesi Kütüphanesi; detaylı bilgi için bkz. Schaff, ss. 103-124.

²⁶⁷ T. Romanova, **Constantin von Tischendorf and his Collection**, The National Library of Russia, 2009, <http://www.nlr.ru/eng/exib/CodexSinaiticus/tish.html>, (14.02.2015).

²⁶⁸ Markos 9:29, YÇ.

James Versiyonu'na baktığımızda ilgili cümlede Hz. İsa, "dua ve oruçla"²⁶⁹ cevabını verir. Sina Yazması'nda ise "oruç" kelimesi yoktur.²⁷⁰ Oruç kelimesi metne sonradan eklenmiştir diyebiliriz.²⁷¹ Bununla birlikte Markos 16:9-20 cümleleri dünyanın en eski tam metin yazması olan Sina Yazması'nda mevcut değildir. Markos 16:8'den sonra herhangi bir pasaj yoktur, bunun ardından Luka İncili başlamaktadır.²⁷² Bu ve benzeri farklılıklardan dolayı revizyon sesleri iyice yükselir ve nihayet Canterbury Katedrali'nin Başrahibi Henry Alford 1868'de bir revizyon çağırısında bulunur.²⁷³

Alford'un çağırısından yaklaşık iki sene sonra revizyon çalışmaları için rapor hazırlayacak bir komite kuruldu. York Kilise Meclisi (Convocation of York) revizyon müzakerelerine davet edildi; ancak teklif reddedildi. Komite raportörleri genel olarak üç madde üzerinde durdular. Birincisi çalışma yeni bir tercüme olmayacaktı, ikincisi Kral James Versiyonu metni mümkün olduğunca az değiştirilecekti ve sonuncusu revizyona katılacak teolog ve akademisyenler Anglikan Kilisesi müntesibi olmasına dikkat edilecekti. Ancak gerekirse farklı ekollere ait araştırmacılara danışılacaktı.²⁷⁴

Çalışmanın merkezini Yeni Ahit oluşturuyordu; fakat sunulan bir teklifle revizyona Eski Ahit dahil edildi. Bundan dolayı revizyona katılan ilim adamları iki ana komisyona ayrıldılar. Eski Ahit'in apokrif kitapları sürece dahil edilmedi. Ayrıca alınan bir kararla, çalışmayı zenginleştirmek için Amerika'daki meslektaşlarına çalışmalara eşzamanlı katılmaları için öneride bulunuldu. Amerika'da kurulacak komisyonun başkanlığına önde gelen teologlarından Philip Schaff düşünülmüştü. Daveti memnuniyetle kabul eden Schaff hızlı bir biçimde takımını kurdu. Atlantik Okyanusu'nun her iki yakasında çalışma planlanan zamana göre uygun gitmesi çağın kıtalararası haberleşme imkanlarını düşündüğümüzde takdire şayan bir başarıdır diyebiliriz. İki farklı kıtadaki komisyonun çalışma prensip ve yöntemleri özdeşti, bir

²⁶⁹ <http://www.kingjamesbibleonline.org/book.php?book=Mark&chapter=9&verse=29&t=1>, (14.02.2014).

²⁷⁰ <http://codexsinaiticus.org/en/manuscript.aspx?book=34&chapter=9&lid=en&side=r&verse=29&zoomSlider=0>, (14.02.2014).

²⁷¹ Kitabı Mukaddes Şirketi'nin neşrettiği Türkçe yeni çevirinin ilgili cümlesinde, "Birçok Grekçe elyazmasında "Dua ve oruçla" diye geçer", şeklinde bir dipnot verilmiştir; ama hangi yazmalarda olduğu belirtilmemiştir.

²⁷² Zikredilen yeri incelemek için bkz. <http://codexsinaiticus.org/en/manuscript.aspx>, (14.02.2015); aynı şekilde Türkçe Yeni Ahit çevirisinin ilgili bölümünde, "9-20 ayetleri bazı Grekçe elyazmalarında yoktur." dipnotuyla yetinilmiştir.

²⁷³ Campbell, s.214.

²⁷⁴ Campbell, s. 215.

fark yoktu. Sadece bir istisna vardı, o da Eski Ahit'te Tanrı'nın ismini ifade eden kutsal יהוה kelimesiyle ilgilidir. Kral James Versiyonu'nda bu İbranice kelime LORD sözcüğüyle ifade edilmiştir ve İngiliz mütercimler bu geleneğe sadık kalmışlardır. Çalışmanın Amerika ayağında bu kelime "Jehovah" şeklinde ifade edilmiştir.²⁷⁵

İngiliz Komitesi Westminster Manastırı'nda düzenledikleri ayinin ardından revizyon çalışmasına Haziran 1870'te başladı. Yaklaşık iki yıl sonra Amerika'da organize olan grup çalışmalara dahil oldu.²⁷⁶ Uzun bir bekleyişin ardından Yeni Ahit 1881'de, Eski Ahit 1885'te İngiltere'de basıldı. İngiltere'de bu tercüme *Revised Version* adı verildi. İngiltere dışındaki yerlerde *English* ya da *British Revised Version* adı kullanılmıştır. Amerika'da durum biraz karıştı. Telif haklarında yaşanan bazı sıkıntılardan dolayı çeviri anca 1901'de yayımlanabildi. Amerika'da bu tercüme ise *American Standard Version* denildi.²⁷⁷

Tercüme basılmadan önce mütercimler halkın tepkisini çok merak ediyorlardı. İki yüz yetmiş yıldan beri kiliselerde ve evlerde okunan Kral James Versiyonu'nu tahtından indirmek kolay değildi. Yeni Ahit Mayıs 1881'de basılmıştı. Basıldığı ilk gün tam üç yüz bin kopya satıldı ve Mayıs ayı içerisinde bir milyondan fazla satıldı. Mütercimler ve yayımcılar mutluydular; fakat bu mutlulukları fazla uzun sürmedi. Akademik çevreler Revised Version'u güzel bir şekilde karşılarken halk ve muhafazakar muhit yeni tercümeyi pek sevediler. Neticede yıllardan beri süregelen bir gelenek vardı ve alışkanlıkları kırmak hiçbir zaman kolay değildi. Ayrıca yapılan tartışmaların merkezinde hangi Grekçe Yeni Ahit metninin seçilmesi gerektiği vardı. Mütercimler Kral James Versiyonu'nun dayandığı Textus Receptus yerine Tischendorf, Brooke F. Westcott ve Fenton Hort'un derledikleri, en eski yazmalara dayanan Grekçe metni tercih etmişlerdi. Kimisinin akademik kaygıları vardı kimisi de Textus Receptus'un ilahi bir yönü olduğuna inanıyordu. Bu meselenin ateşli müdafilerinden Chichester Katedrali Başrahibi John W. Burgon Textus Receptus'un Kutsal Ruh'un kelimesi kelimesine vahyettiği ilahi bir kitap olduğuna inanmaktaydı.²⁷⁸ Doğal olarak Burgon'a benzer tutum ve açıklamalar halkın Revised

²⁷⁵ Campbell, ss. 216-218.

²⁷⁶ Schaff, ss. 387-392.

²⁷⁷ Campbell, s. 221.

²⁷⁸ Campbell, ss. 223-224.

Version'a yaklaşımlarını etkilemiş, ilim adamları tahayyül ettikleri etkiyi halkın gönlünde kuramamışlardır.

İngiltere ve Amerika'da Kral James Versiyonu yayımlanmaya devam etmiş, bazen tek başına bazen de Revised Version ya da American Standard Version'la karşılaştırmalı olarak özel basımları yapılmıştır. Revizyon sürecinin ardından başka bir kitaba yerini kaptırmayan Kral James Versiyonu konumunu korumaya devam etmiştir. 1911'e gelindiğinde Atlantik Okyanusu'nun her iki yakasında, yani İngiltere ve Amerika'da Kral James Versiyonu'nun 300. yıldönümü kutlanmıştır. New York Manhattan'da Carnegie Hall adlı salonda yapılan anma töreninde İngiltere Kralı V. George'un ve Amerika Başkanı William H. Taft'ın mektupları okunmuştur. Başkan Taft mektubunda Kral James Versiyonu'nun ilk baskısını yaptığı 1611'li yıllarda Amerika kıtasında İngilizlerin kolonileşmeye başladığı döneme denk geldiğini belirtmiştir. Ayrıca Kral James Versiyonu'nun atalarının yegane kutsal kitabı olduğunu, Amerikan edebiyatına şekil verdiğini; hayata, hukuka ve idare üzerine etkisinin olduğunu vurgulamıştır. V. George da mektubunda Kral James Versiyonu'nun önemini belirttikten sonra Başkan Taft'a ve Amerikan halkına İngiliz halkının ortak mirasını paylaştıkları için teşekkür etmiştir.²⁷⁹

2.5. KRAL JAMES VERSİYONU'NUN EDEBÎ VE SOSYOKÜLTÜREL ETKİLERİ

Kral James Versiyonu Anglikan Kilisesi'nin "resmi" olarak kabul ettiği bir tercümenin çok ötesinde bir eserdir diyebiliriz. Hristiyanların Tanrı'nın kelamı olarak makbul ve muteber addettikleri Kitâb-ı Mukaddes'in İngilizce tercümesinden ibaret olmayan bu kitap yalnız Anglikanların değil, başta Amerika olmak üzere İngilizce konuşan dünyada birçok dini grubun kutsal kitabıdır. Kutsal bir metin olması hasebiyle teolojik ve eklesiastik yönünün dışında Kral James Versiyonu'nun kültürel, edebi ve siyasi alanlarda etkisi bulunmaktadır. Kral James Versiyonu halka hitap ederken başvuru bir kaynak, kimisi için İngiliz edebiyatının şaheseri ya da İngiliz kültürünün milli hazinesidir.

²⁷⁹ **The New York Times**, 26.04.1911, <http://query.nytimes.com/mem/archive-free/pdf?res=9506E5DA1031E233A25755C2A9629C946096D6CF>, (15.02.2015).

Kral James Versiyonu'nun teolojik ve eklesiastik olarak en önemli yönü Anglikan Kilisesi'ni Püriten tehlikesinden korumuş olmasıdır. I. Elizabeth döneminin sıkı muhalif grubu Püritenler, I. James'in İngiliz tahtına geçmesiyle ümitlenseler de I. James tercihini "apostolik kilise geleneğinden" yana kullanmıştır. Meşhur "Piskopos yoksa kral da yoktur!" çıkışıyla I. James kendisinin I. Elizabeth zamanında temelleri atılan orta yol anlayışından yana olduğunu göstermiştir. Zaten çeviride takip edilecek usuller ve tercüme kadrosuna seçilen teolog ve ilim adamları bu geleneği devam ettirecek şekilde özenle tayin edilmiştir. 1640'larda Püritenlerin lideri Oliver Cromwell idareyi ele geçirmesinden sonra İngiltere'de piskoposluk makamı lağvedilmiş; ama Kral James Versiyonu'na dokunulmamıştır. Her ne kadar bir ara revizyon için niyet edilse de İngiliz monarşisi restorasyon dönemine girdiği için herhangi bir teşebbüs gerçekleşmemiştir.

Kral James Versiyonu'nun dini yönünün ardından hayata en büyük etkisi dil ve edebi açıdandır diyebiliriz. Halide Edip Adıvar'ın dediği gibi, "İngilizlerin, hatta İngilizce konuşan bütün milletlerin edebiyat ve harslarındaki vahdeti temin eden başlıca âmil Kitâb-ı Mukaddes'in İngilizce tercümesidir."²⁸⁰ Çünkü 16. ve 17. yüzyılın sosyokültürel şartlarına baktığımızda taşradaki insanların merkezle ve farklı beldelerdeki insanlarla kültürel etkileşimi günümüzün koşullarıyla mukayese edemeycek kadar azdır. İşte bu vesileyle İngilizce kutsal kitap tercümeleri kültürel birliğin sağlanması, ortak bir yazı ve konuşma dilinin oluşmasında büyük bir katkı sağlamıştır. Matbaanın yardımıyla binlerce basılan Kitâb-ı Mukaddes nüshaları bütün yerel kiliselere dağıtılmış ve zamanla daha uygun fiyatlara basılarak evlere girmiştir. Halk Latince'den kurtularak, kendisinin anlayabildiği canlı bir dile kavuşmuştur. Zamanla yöreler arasındaki lehçe farklılıkları azalarak dil ve imlada bir standartlaşma yakalanmıştır. Kral James Versiyonu yalnızca Anglikan Kilisesi'nin resmi tercümesi olmakla kalmamış, aynı zamanda bir edebiyat kitabı haline gelmiştir. Shakespeare dönemi İngilizcesini temsil eden Kral James Versiyonu edebiyat severlerin gönlünde bir başyapıt veya İngiliz edebiyatının en büyük klasiklerinden biri olmuştur.

Kral James Versiyonu'nun romandan şiire, siyasetçilerin nutuklarından şarkı sözlerine, filmlere ve çizgi filmlere kadar manevi kuvvetini ve lisandaki etkisini dört

²⁸⁰ Adıvar, s. 12.

yüz yıl boyunca göstermiştir. Kral James Versiyonu birçok esere ilham vermiştir. Yazarlar, hatipler ve sanatçılar ya metinden direk iktibas almışlar ya da kutsal kitaba ait ima ve tabirler kullanmışlardır.

Umimi olarak Kral James Versiyonu edebî bir başyapıt, dünyanın en soylu ve güzel kitabı olarak kabul edilir.²⁸¹ Bu iltifatları kazanan bir kitap edebî ve sanatsal çalışmaları etkilememesi muhal olurdu. Kral James Versiyonu'nun çıktığı zamanda dönemin en meşhur edebiyatçısı William Shaekespeare'dir. Shakespeare Kral James Versiyonu'ndan yararlanmıştır diyemeyiz; çünkü *Romeo ve Juliet* (1595), *Hamlet* (1599-1601), *Othello* (1603-1604) ve *Macbeth* (1606) gibi önemli eserlerini Kral James Versiyonu'nun yayımlanmasından önce kaleme almıştır. William Shakespeare (Ö. 1616) daha çok dönemin en popüler İngilizce kutsal kitap tercümesi olan Geneva Bible'la anılır, başka bir ifadeyle Shakespeare eserlerinde Geneva Bible'dan istifade etmiştir.²⁸² 1640'lı yıllarda Geneva Bible'ın İngiltere'de basılması ya da İngiltere'ye ithali yasaklanmasıyla Britanya adasında basımı ve satılmasına izin verilen tek kutsal metin Kral James Versiyonu olmuştur. Kral James Versiyonu bu tarihten sonra Anglikan Kilisesi'nin biricik kitabı olmakla kalmadı, aynı zamanda edebiyatçıların cümle ya da kelime kalıplarıyla kitaplarını zenginleştirdiği bir kaynak haline geldi.

Kral James Versiyonu'nun büyük ölçüde etkilediği eserlerin başında İngiliz Edebiyat Tarihinin önemli simalarından John Milton'ın *Paradise Lost* (*Kayıp Cennet*) adlı meşhur kitabı gelir. Eserinde Milton Kitâb-ı Mukaddes'in *Tekvin* kitabından esinlenerek dünyanın yoktan var edilmesi, Hz. Adem ile Havva'nın yaratılması, yasaklı meyve mevsusu ve Cennet'ten çıkarılış gibi bir dizi olayı anlatır. Milton bunları betimlerken kutsal kitaptan ya direk iktibaslar almış ya da Kral James Versiyonu mütercimlerinin kullandığı kelime kalıplarını tercih etmiştir. Mesela, "Say Woman, what is this which thou hast done?" mısrası tamamen Kral James Versiyonu'ndan iktibastır. Tek fark, *Tekvin* 3:13 no'lu cümlede which yerin that tercih edilmiştir. Ayrıca Milton şiirinde "*Be fruitful and multiply*" ve "*the open firmament of heaven*" gibi Kral James Versiyonu'nda geçen kalıp ifadeleri şiirinde kullanmaktan çekinmemiştir. Bunun dışında sayısız edebi eser Kral James Versiyonu'nu ya direkt ya da dolaylı yoldan kullanmıştır. Mesela, John Bunyan'ın

²⁸¹ Hoare, s. 241.

²⁸² David Crystal, **Begat: The King James Bible& the English Language**, Oxford University Press, New York, 2010, 8.

Hac Yolunda (The Pilgrim's Progress, 1678), Daniel Defoe'nin *Robinson Cruso (1719)*, Charlotte Brontë'nin *Jane Eyre (1847)* ve John Steinbeck'in *Gazap Üzümleri (The Grapes of Wrath, 1939)* kitaplarını sayabiliriz.²⁸³

Kral James Versiyonu'nun İngiliz edebiyatının önemli yazarlarına ilham verirken şarkı sözlerine dahil olmaması içten değildi. Elvis Presly, Bob Marley, U2, Mariah Carey ve niceleri şarkılarını Kral James Versiyonu'ndan aldıkları cümlelerle süslemişlerdir. Milyonlarca plak satış rekorlarına imza atan Elvis Presley kariyeri boyunca üç defa Grammy ödülünü almıştır ve üçü de dini müzik alanına aittir. Rock 'n' roll'un kralı olarak kabul edilen Presly dünyanın en önemli müzik ödülllerinden sayılan Grammy'de *gospel music* alanında başarıya ulaşmıştır. 1968'de Elvis Presly'e ilk Grammy'sini kazandıran *How Great Thou Art* adlı şarkısında Presly Tanrı'ya duyduğu tevazuyu dile getirirken Mezmurlar 104:1'deki "*thou art very great*" ifadesinden ilham almıştı. Dünyanın meşhur rock gruplarından U2'nun "40" şarkısı tamamen Mezmurlar 40. bölümünün melodilere uyarlanmış halidir. Mariah Carey'nin "I Wish You Well" şarkısı bizzat Kitabı Mukaddes'e atıflar içermektedir. Tabii ki bütün bu alıntı ve atıflar Kral James Versiyonu'ndan yapılmıştır.

Beyazperdede evlilik, ölüm merasimi ve benzeri sahnelerde Kral James Versiyonu'nun kullanıldığı birçok film vardır. Ancak 2010 yılında Albert ve Allen Hughes kardeşlerin yönetmen koltuğuna oturduğu, başrolleri Oscar ödüllü Denzel Washington, Gary Oldman, Mila Kunis ve Ray Steveson'ın paylaştığı *Tanrı'nın Kitabı (The Book of Eli)* tamamen Kral James Versiyonu üzerine çekilmiş bir filmidir.²⁸⁴ Dünya kıyamet gibi acı bir olay yaşamış, insanlık yok olma tehlikesiyle karşı karşıya kalmıştır. Bu hengamede filmin kahramanı Eli (Denzel Washington) dünyada kalan tek Kral James nüshasını ilahi bir ilhamla Batı'da yer alan güvenli bir bölgeye götürmekle memurdur. Kral James Versiyonu'yla ilgilenen sadece Eli değildir. Bir kasabanın idaresini üstlenen kötü kalpli Carnegie (Gary Oldman) kıyamet savaşının ardından sağ kalan Kral James nüshasını aramaktadır. Ona sahip olursa hakimiyet alanını genişletip insanları daha iyi yöneteceğine inanmaktadır. Yoğun mücadelelerin ardından Eli, Kral James nüshasını batıdaki güvenli bölgeye ulaştırır. Carnegie'yle mücadelesinde sahip olduğu kitabı kaybeder; fakat güvenli bölgede ezberinden baştan sona bütün Kitâb-ı Mukaddes'i görevliye yazdırılır. Kral

²⁸³ <http://www.manifoldgreatness.org/index.php/after/literary-influences/>, (24.02.2015).

²⁸⁴ Filmin detayları için bkz., <http://www.imdb.com/title/tt1037705/>, (26.02.2015).

James Versiyonu basılır ve insanlığın tekrar doğuşuna vesile olacak kitapların bulunduğu rafa; Kur'an-ı Kerim'le Tora'nın arasına konur.

Teoloji, dil, edebiyat ve sanat alanının ardından Kral James Versiyonu'nun siyaset arenasında etkin bir güce sahip olduğunu görüyoruz. Herşeyden önce Kral James Versiyonu İngiliz tarihinde bir kralın teşvik ve olurlarıyla, elli kadar ilim adamının bir araya gelip ortak çalışmalarıyla vücut bulan ilk ve tek İngilizce Kitâb-ı Mukaddes tercümesidir. Başka bir deyişle "İmanın Koruyucusu" ve "İngiliz Kilisesinin" baş yöneticisi Kral I. James'in emriyle hazırlanan ilk ve tek tercüme elbette kilise müntesipleri için ayrı bir öneme sahip olacaktır. Bundan dolayı İngiltere'de Kral James Versiyonu'na *Resmî Tercüme (Authorized Version)* denir. Ancak ne I. James ne İngiliz Kilisesi Meclisi ne de İngiliz parlamentosu tercümeyle "resmî" ünvanını vermiştir.²⁸⁵ Kralın isminin ağırlığı sayesinde tercüme insanların gönlünde kendi kendini resmi kılmıştır. Üç yüz yıl boyunca Kral James Versiyonu İngiliz monarşisinin ve Anglikan Kilisesi'nin rakipsiz, resmî ve tek kutsal kitabı olmuştur. Günümüzde dünya üzerindeki Anglikan geleneğe bağlı kiliseler birliğini ifade eden Anglikan Komünyonu bazı farklı tercümeleri onaylasa da Kral James Versiyonu İngiliz kraliyeti ve kilisesi için her zaman yerini koruyacaktır.²⁸⁶ Mesela, Kraliçe II. Elizabeth 1953'te İngiliz tahtına oturduğunda Britanya'da o yıl doğan bütün çocuklara Kral James Versiyonu'nun bir kopyasının dağıtılmasını emretmiştir.²⁸⁷ Halbuki İngiltere'de başka tercümeler mevcuttur; ama Kral James Versiyonu kraliçeye bulunduğu makamın geçmişini hatırlatmaktadır diyebiliriz.

Amerikan toplumuna baktığımızda Kral James Versiyonu sayısız eleştirilere ve birçok rakip tercümeyle rağmen dini, siyasi ve sosyokültürel alanda konumunu korumaktadır. Amerika toplumu için Kral James Versiyonu Amerika'yı kuran atalarının kutsal kitabı olması hasebiyle sembolik bir anlam taşımaktadır. Kıtaya gelen İngilizler yanlarında Kral James Versiyonu'nu getirmişlerdi. 1770'li yıllara kadar İngiliz denetiminde olan kolonilere kutsal kitaplar İngiltere'den ithal ediliyordu. Amerikan Bağımsızlık Savaşı patlak verdiğinde İngiltere Amerika'ya

²⁸⁵ William F. Moulton, **The History of the English Bible**, Cassell Petter & Galpin, London, 1878, ss. 199-200; John Brown, **The History of the English Bible**, Cambridge University Press, Cambridge, 1912, s. 108; Pattison, s. 106.

²⁸⁶ Anglikan Komünyonu'nun onayladığı tercümeler için bkz., www.episcopalchurch.org/page/bible, (01.03.2015).

²⁸⁷ Campbell, s. 1.

ambargo uygulamıştı. Amerika'ya gönderilen kutsal kitaplar da ambargodan nasibini almıştı. İnsanların hayatlarına devam etmeleri için nasıl ekmek su gerekiyse, ruhunun da beslenmesi için kutsal yazılara ihtiyacı vardı. Bu durum doğal olarak Kral James Versiyonu'nun Amerika'da basılmasına vesile oldu.²⁸⁸ 19. yüzyılın sonlarına kadar hep Kral James Versiyonu kullanıldı.

Amerikan dini hayatının şekillenmesinde önemli bir mevkiye sahip olan Kral James Versiyonu Amerikan devlet başkanları, siyasiler ve Martin Luther King Jr. gibi önderlerin ellerinin altından ayırmadığı güçlü bir referanstı. Amerika Birleşik Devletleri'nin ilk başkanı George Washington 1789'da ve Abraham Lincoln 1861'de göreve başlama töreninde başkanlık yeminlerini Kral James Versiyonu üzerine etmişlerdi. Bu uygulama dini boyutunun yanında gelenek halini alıp 20. yüzyılın Amerika başkanlarından Warren Harding, Dwight Eisenhower, Jimmy Carter ve George H. W. Bush, George Washington'un 1789'da kullandığı Kral James nüshası üzerine yemin etmişlerdir. 2009'da başkan seçilen Barak Obama, belki de takip edeceği politikaları ima ederek, Abraham Lincoln'un kullandığı nüsha üzerine başkanlık yeminini etmiştir.²⁸⁹

Amerika'da iç savaşın ardından siyahiler kölelikten kurtulup özgürlüklerine kavuşsa da uzun yıllar sivil hak ve özgürlüklerden mahrum yaşadılar. 20. yüzyılın ortalarında siyahilerin Amerikan toplumunda tanınmasında ciddi mücadeleler verenlerden birisi Martin Luther King Jr.'dır. Baptist kökenli bir papaz ve Afro-Amerikan aktivist olan Martin Luther King Jr. 28 Ağustos 1963'te Amerika'da siyahilere karşı ırkçılığı sonlandırmak için yaptığı meşhur *Bir Hayalim Var (I Have a Dream)* konuşmasında önemli mesajlar vermişti. Washington'da Lincoln Anıtı'nın önünde on binlere seslenen M. Luther King Jr. konuşmasını sonlarında "Bugün bir hayalim var. Hayal ediyorum ki bir gün..." dedikten sonra şu pasajı ezberinden okumuştı: "*Her vadi yükseltilecek, her tepe ve her dağ alçaltılacak, sarp yerler ovaya dönüştürülecek ve böylelikle engebeler düzleştirilecek. Ve o zaman Rabbin yüceliği görünecek. Ve bütün insanlar hep birlikte onu görecek...*" Aktardığımız

²⁸⁸ Campbell, ss. 151- 152.

²⁸⁹ Campbell, s. 1; Abraham Lincoln ve Barak Obama'nın yemin töreninde kullandığı Kral James Versiyonu nüshası için bkz. <https://www.youtube.com/watch?v=-SCStUZK-m8>, (01.03.2015).

parça apaçık bir şekilde Kral James Versiyonu'nun *İşaya 40:4-5*'ten iktibas edilmiştir.²⁹⁰

Vermiş olduğumuz bütün bu örnekler neticesinde diyebiliriz ki, Kral James Versiyonu sadece Hristiyan kutsal metinlerin İngilizce tercümesinden ibaret değildir. Tercümenin dini, siyasi, edebi ve kültürel alanda birçok etkisi bulunmaktadır.

2.6. MODERN DÜNYADA KRAL JAMES VERSİYONU

2.6.1. Rakip Tercümeler Dönemi ve "Sadece Kral James Hareketi"

19. yüzyılı arkamızda bıraktığımızda Kral James Versiyonu artık rakipsiz değildir. Özellikle Amerika'da birçok dini grup, cemaatleri için kendi tercümelerini yapmayı tercih etmişlerdi; çünkü bu gruplara göre Kral James Versiyonu dil ve üslup olarak modern okuyucuya hitap edememektedir ve tercümede gramatik hatalar bulunmaktadır. Bununla birlikte Amerika'daki bazı Evanjelik gruplar Kral James Versiyonu mütercimlerinin kullandığı Grekçe Yeni Ahit metninin yerine, keşfedilen yeni yazmalar ışığında bilimsel kriterlece 19. yüzyılın sonlarında derlenen Grekçe Yeni Ahit metnini benimsemişlerdir. Onlara göre Kral James Versiyonu'nun dayandığı *Textus Receptus* metni Orta Çağların sonlarında yazılan yozlaşmış ve tahrif edilmiş yazmalara dayanıyordu. Dolayısıyla Kral James Versiyonu güvenilirliğini yitirmişti. İşte bu sebeplerden dolayı ard arda İngilizce tercümelerin yapıldığını görüyoruz.

Kral James Versiyonu ilk defa 1611'de neşredilmişti ve 17. asrın başlarından günümüze İngiliz dilinde birçok şey değişmişti. Dil organik bir canlıdır, yıllar içerisinde bazı kelimelerde anlam kayması olabilir ya da birtakım kelimeler unutulup kullanımını yitirebilir. Mesela, Kral James Versiyonu'nda bulunan *almug*, *algum*, *habergeon*, *hosen* gibi kelimeler artık İngilizce'de kullanılmamaktadır. Ayrıca cümlelerde teşbih amacı güdülse bile *unicorn* (*tek boynuzlu at*, *Tesniye 33:17*), *satyr* (*altı keçi üstü insan*, *Yeşeya 13:21*), *dragon* (*ejderha*, *Tesniye 32:33*), *cockatrice* (*horoz kafalı iki ayaklı ejderha*, *Yeşeya 11:8*) gibi efsanevî yaratıkların kullanılması

²⁹⁰ Martin Luther King Jr.'ın konuşmasının tamamı için bkz. <http://archives.gov/press/exhibits/dream-speech.pdf>, (01.03.2015).

Tanrı'nın keliminde gerçeklik arayan modern okuyucu için pek hoş karşılanmamıştır. Günümüz İngilizcesinde kullanılmayan "*thou, ye, thee*" zamirleri ve "olmak" anlamına gelen *it came to pass* veya *it shall come to pass*²⁹¹ ifadesi modern okuyucuya yabancı gelmektedir. Bununla birlikte bazı kelimelerde zamanla anlam kayması olmuştur. Mesela, *Vahiy* kitabında bütün kötülüklerin anası olarak görülen Babil fahişesini tasvir eden kişi onu azizlerin ve İsa'ya tanıklık edenlerin kanını içerken görünce büyük bir şaşkınlığa düştüğünden bahseder.²⁹² Kral James Versiyonu'nda bu sahne "... and when i saw her, I wondered with great admiration." cümlesiyle ifade edilir. *Admiration* kelimesi "hayranlık, takdir, çok beğenme" anlamına gelir; ancak 17. yüzyıl insanı için bu kelime "hayret, şaşkınlık" manasındadır.²⁹³ *Admiration* kelimesinin eski anlamını bilmeyen bir okuyucu sahneye şahit olan kişinin kadını büyük bir şaşkınlıkla değil de büyük bir hayranlıkla seyrettiğini anlamış olur. Buna ek olarak, "... he who now letteth will let"²⁹⁴ gibi pek anlaşılır olmayan ifadeler modern okuyucuyu metinden uzaklaştırmaktadır diyebiliriz.

II. Dünya Savaşı'nın ardından 1950 ile 1990'lı yıllar arasında Kitâb-ı Mukaddes'in yaklaşık yirmi yedi tane İngilizce terümesi yapılmıştır. Bunların bir kısmı Kral James Versiyonu'nun farklı revizyolarıyken, bazıları yepyeni tercümelerdir. 1881'de İngiltere'de Revised Version ve Amerika'da American Standard Version adlarıyla Kral James Versiyonu'nun resmî revizyonları yapılmıştı. 20. yüzyılda görülen ihtiyaçlara binaen Kral James Versiyonu'nun revizyonları tekrar bir gözden geçirilmiştir. 1952'de *Revised Standard Version* ve 1971'de *New American Standard Bible* neşredilmiştir. Sonuç olarak bu tercümeler yukarıda zikredilen Kral James Versiyonu'nun revizyolarının revizyonları olmaktadır. Ayrıca 1989'da *New Revised Standard Version* ve 2001'de *English Standard Version* yayımlanmıştır. Bu son iki tercüme de farklı adlar altında bir önceki tercümelerin tashih edilmiş halleridir. Ayrıca Amerika'da Baptist ve Presbeteriyen cemaatlerin desteklediği tercüme 1982'de *New King James Version* adıyla çıktı. Bu yeni

²⁹¹ <http://dictionary.cambridge.org/dictionary/british/come-to-pass>, (14.03.2015).

²⁹² *Vahiy* 17:6.

²⁹³ Hamit Atalay, "admiration", *İngilizce-Türkçe Sözlük*, Cilt: 1, Türk Dil Kurumu, Ankara, 1999, s. 42.

²⁹⁴ Selaniklilere 2. Mektup 2:7.

tercümede metne sadık kalınarak Kral James Versiyonu'nun dili modernize edilmeye çalışılmıştır.

Günümüzde Kral James Versiyonu'nun en büyük rakibi *New International Version (NIV)* adlı tercümedir. 1978'de tamamlanan bu tercüme kendisini uluslararası bir çalışma olarak tanımlamaktadır.²⁹⁵ Amerika'daki kutsal kitap satışlarına bakıldığında cüro ve birim satış bazında New International Versiyonu birinci sırada bulunmaktadır. 2014 satış rakamlarına göz attığımızda Kral James Versiyonu dolar endeksli satışlarda ikinci sırada, en çok satılan adet tercümeler sıralamasında ise üçüncü sırada bulunmaktadır.²⁹⁶

Art arda piyasaya sürülen İngilizce Kitâb-ı Mukaddesler, tercümeler arasında rekabeti arttırırken bir kısım insanlar arasında hoşnutsuzluk had safhaya ulaşmıştı. 17. yüzyıldan beri İngiltere'de Kral James Versiyonu'nun ilahi bir ilhamla yazıldığını ve Tanrı'nın kelimini yansıtan bir tercüme olduğuna inanlar hep vardı. Amerika'da ise bazı muhafazakar Hristiyanlar üst üste çıkan İngilizce tercümelere bir tepki olarak 1970'li yıllarda "Sadece Kral James (King James Only)" hareketini başlattılar. Bu hareket *Özgürlükçü Baptist (Independent Baptist)* kiliseleri gibi fundamentalist gruplardan oluşmaktadır.²⁹⁷ Kral James Versiyonu'nun nesiller boyunca ilahi bir inayetle korunarak günümüze ulaştığına inanmaktadırlar. Hatasız tek tercümenin Kral James Versiyonu'nun olduğunu kabul eden bu gruplar Tanrı keliminin en mükemmel ve yanılmaz halinin Kral James Versiyonu'nda bulunduğunu iddia etmektedirler. Günümüzde devam eden bu hareket inancından bir şey değişmemiştir. Mesela, 2009'da Kuzey Carolina'nın Canton şehrindeki Amazing Grace Baptist Kilisesi'nin pastörü Marc Grizzard, Cadılar Bayramı'nda Kral James Versiyonu dışındaki bütün tercümeleri satanik addaderek hepsinin yakılması gerektiği çağrısında bulunmuştur.²⁹⁸

Yukarıda zikredilen hareketi biraz da sekülerleşme ve insanların kutsal kitapların yanılmazlığına olan güvenlerinin sarsılma ihtimalini engellemek adına bir refleks olarak okuyabiliriz. Atalarının yüzyıllar boyunca okudukları tek tercümenin alternatifleri çıkması ilmi ve kültürel bir zengilikten çok inananların kalbine şek ve

²⁹⁵ Metzger, s. 139.

²⁹⁶ <http://thomrainer.com/2014/12/10/top-ten-bible-translations-2014/>, (07.03.2015).

²⁹⁷ Bu gruplar için bkz., <http://www.biblebelievers.com/churches/>, (08.03.2014).

²⁹⁸ <http://www.ntv.com.tr/arsiv/id/25011270/>, (08.03.2015).

şüphe getirebilirdi. Zaten Darwinizm, pozitivizm, Marxist sosyalizm, ferdiyetçilik ve natüralist din arayışları gibi akımlar en çok Batı Avrupa'yı manevi bir buhrana sokmuştu diyebiliriz. Mesela, İngiliz edebiyatının önemli isimlerinden George Orwell İngiltere'de geleneksel olan Kitâb-ı Mukaddes okumalarının sona ermesinden yakınmaktadır.²⁹⁹ 2011'de İngiltere ve Galler'de yapılan nüfus sayımına göre 14.1 milyon insan, yani İngiliz ve Galler nüfusunun %25'i kendisini herhangi bir dine mensup görmemektedir. Kendisini "dinsiz" olarak tanımlayan bu nüfusun çoğunluğu gençlerden oluşmaktadır ve 2001 verileriyle mukayese edildiğinde dini inancı olmayan nüfusta ciddi oranda artış görülmektedir. Hristiyan nüfusta ise %10'luk bir düşüş yaşanmıştır.³⁰⁰ İngiltere'de yaşanan manevi çöküntünün bir benzerinden korunmak için kiliseye katılımın daha yoğun olduğu Amerika'da geleneksel hassasiyetler daha dikkatli korunmaya çalışılmaktadır diyebiliriz.

2.6.2. Kral James Versiyonu 400 Yaşında

Kral James Versiyonu 1611'de neşredilişinden dört yüz yıl geçse bile hala dünyanın en önemli İngilizce eserlerinden biridir diyebiliriz. Etkisi sadece dini olmayıp edebi, milli, siyasi ve sosyokültürelidir. Özellikle İngiltere ve Amerika'da dini hayatı şekillendiren amillerden biridir diyebiliriz. Hristiyan dünyasının en fazla basılan, dağıtılan ve satılan kitabıdır. Oxford Üniversitesi Yayınları her yıl tek başına iki yüz elli binden fazla kopya satmaktadır.³⁰¹ Kraliyet imtiyaz haklarına da sahip olan Cambridge Üniversitesi'ni, HarperCollins bünyesinde bulunan Zondervan ve Nelson yayınevlerini ve ücretsiz Kitâb-ı Mukaddes dağıtan The Gideons International gibi misyoner organizasyonları işin içine kattığımızda yılda milyonlarca Kral James nüshası dünyanın farklı yerlerine ulaştırılmaktadır. Anglo-Amerikan toplumunda dominant bir etkiye sahip olan bir kitabın neşredilişinin 400. yıldönümü doğal olarak büyük bir coşkuyla kutlanmıştır.

Kraliçe II. Elizabeth 25 Aralık 2010'da Noel mesajına Kral James Versiyonu'nun yaklaşan 400. yıldönümünü zikrederek başlamıştır. Mesajında kraliçe halkına şöyle seslenmiştir:

²⁹⁹ Campbell, s. 268.

³⁰⁰ İstatistikler için bkz., http://www.ons.gov.uk/ons/dcp171776_310454.pdf, (08.03.2015).

³⁰¹ Campbell, s. 270.

"Dört yüz yıl önce İskoç kralı VI. James İngiliz tahtına oturduğu zaman kilise derinden bölünmüştü. 1604'te burada, Hampton Court Sarayı'nda her fıkirden grupları bu ülkede Hristiyanlığın geleceğini konuşmak için müzakereye çağırmıştı. Kral, Kitâb-ı Mukaddes'in yeni bir tercümesinin yapımını kabul etmişti. Bütün gruplarca da bu kabul edildi. Bu, gelecek sene tam 400. yaşına girecek olan Kral James (Versiyonu) ya da (başka bir ifadeyle) Resmî tercümesiydi. İtiraf etmeliyim ki, (bu kitap) İngiliz nesrinin şaheseri ve kutsal yazıların en göz alıcı tercümesidir. Bu kitabın ihtişamlı dili tarihin boşluğunda hayatta kaldı ve birçoğumuza bugün kutladığımız İsa Mesih'in doğumunun yaygın bir şekilde bilinen güzel tanımını verdi. Kral James Versiyonu büyük bir iş birliğine dayanan bir çalışmadır ki, zamanının birçok önde gelen ilim adamlarının gayretlerini gerektirmiştir. Bütün bir teşebbüs Hristiyan Kilisesi'nin yararı için mutabakata vararak ve ilgiyle yönlendirilmiştir. Ve İngiltere ve İskoçya Krallığına bir uyum getirmiştir. Dört yüz yıl sonra, bu toplumları inşa etmek ve bir uyum oluşturmak kadar önemlidir."³⁰²

Kral James Versiyonu'nun 400. yıldönümü şerefine birçok kitap telif edilmiş, belgeseller hazırlanmış,³⁰³ gazete ve dergilerde söyleşilere yer verilmiş, başta Oxford Üniversitesi Bodleian Kütüphanesi ve Cambridge Üniversitesi St John's College Kütüphanesi olmak üzere birçok İngiliz ve Amerikan üniversitelerinde Kral James Versiyonu'yla ilgili sergiler düzenlenmiştir.³⁰⁴ Ayrıca Oxford Üniversitesi Gordon Campbell editörlüğünde Kral James Versiyonu'nun 400. yıldönümü özel baskısını yayımlamıştır.

16 Kasım 2011'de Westminster Manastırı'nda Kraliçe II. Elizabeth, kraliçenin eşi Edinburgh Dükü Philip Mountbatten ve Galler Prensi Charles'ın katılımlarıyla Kral James Versiyonu'nun 400. yıldönümü seremonilerle kutlanmıştır. Canterbury Başpiskoposu Rowan Williams'ın konuşmasının ardından törenin yapıldığı mekana en eski Kral James nüshaları getirilerek ilahiler eşliğinde tercümenin dört yüz yıllık serüveni yad edilmiştir.³⁰⁵ Ayrıca aynı gün Başbakanlık Ofisi'nden yapmış olduğu konuşmada İngiltere Başbakanı David Cameron, Kral James Versiyonu'na

³⁰² II. Elizabeth'in ulusa sesleniş konuşması için bkz., www.youtube.com/watch?v=j8wYmxvpN_s, (08.03.2015).

³⁰³ BBC'nin "*When God Spoke English*" adlı belgeseli için bkz., youtube.com/watch?v=g01Pjyx1S7Y, (08.03.2015).

³⁰⁴ Segiler ve diğer etkinlikler için bkz., <https://manifoldgreatness.wordpress.com/>, (08.03.2015).

³⁰⁵ <http://www.bbc.co.uk/news/uk-15754581>, 16.11.2011, (08.03.2015).

methiyelerde bulunmuştur. Cameron'a göre Kral James Versiyonu İngiltere'nin en büyük başarılarından biridir ve İngiltere'yi şekillendirdiği gibi dünyayı da etkilemiştir.³⁰⁶

³⁰⁶ <https://www.gov.uk/government/news/prime-ministers-king-james-bible-speech>, (15.03.2015).

III. BÖLÜM

KRAL JAMES VERSİYONU VE TÜRKÇE KİTÂB-I MUKADDES

3.1. TÜRKÇE KİTÂB-I MUKADDES TARİHİ

Kitâb-ı Mukaddes'in Türkçe tercümeleleri 14. yüzyılın başlarına kadar dayanmaktadır. Çuvaş, Başkır, Kaşgar ve Kazan gibi Türkçenin farklı lehçelerine nakledilen bu tercümelerden ancak bazı fragmentler çağımıza ulaşabilmiştir. Avrupa'da Reformasyonun ardından Kitâb-ı Mukaddes'in Türkçeye çevrilmesinde bir teveccüh olduğu görülmektedir. İlk matbu eser 1666'da Oxford'da William Seaman tarafından basılan Yeni Ahit'in Türkçe çevirisidir. Günümüze etkisi açısından 17. yüzyıla ait Ali Ufki Bey'in çalışması önemlidir diyebiliriz. Ali Ufki Bey'in tercümesi günümüzde basılan Kitabı Mukaddes'in temelini oluşturmaktadır.³⁰⁷

Aslen Leh mühtedisi olan Ali Ufki Bey'in gerçek adı Wojciech Bobowski'dir. Avrupa kaynaklarında ise daha çok Albert Bobowski olarak geçmektedir.³⁰⁸ Latince kitaplarda Albertus Bobovius olarak geçen Ali Ufki Bey hakkında yapılan araştırmalar neticesinde hayatı, doğum ve ölüm tarihi hakkında kesin bilgiler mevcut değildir. Tahminen 1610'lu yıllarda doğduğu düşünülmektedir. Ailesi, çocukluğu ve ilk tahsili konusunda da aydınlatıcı bilgiler yoktur. Ancak İstanbul'a gönderilmeden evvel birkaç dil öğrenecek kadar iyi bir tahsil gördüğü düşünülmektedir. Rivayetlere göre 1645'te Venediklilerle yapılan savaşta esir düştüğü, Enderun'a alınarak yetiştirildiği ve belli bir zaman sonra azat edildiği belirtilmektedir. Ali Ufki Bey'in ölüm tarihi ile ilgili bilgiler arasında bir tenakuz bulunmaktadır. Çeşitli kaynaklarda 1672, 1675, 1676 veya 1680'de vefat ettiği yolunda rivayetler bulunmaktadır.³⁰⁹

Kendisi Sultan İbrahim ve IV. Mehmed dönemlerinde sarayda görev aldığını, Enderun'da ilim, fikir ve sanat kabiliyetini geliştirdiğini, Doğu ve Batı lisanlarıyla birlikte Türk klasik ve halk musikisini öğrendiğini, santur çalıp Ufki mahlasıyla şiirler yazdığını anlatmaktadır. Latince, Yunanca, Arapça ve İtalyanca olmak üzere on yedi dil bildiği ve bu kabiliyetinden dolayı IV. Mehmed döneminde Divân-ı Hümayun'da mütercimlik yaptığı aktarılmaktadır. Musikişinaslardan Batılı sefir ve

³⁰⁷ Dücan Cündioğlu, *Sözlü Kültür'den Yazılı Kültür'e Anlamın Tarihi*, Kitabevi Yayınları, İstanbul, ss. 204-205.

³⁰⁸ Cem Behar, *Ali Ufkî ve Mezmurlar*, Pan Yayıncılık, İstanbul, 1990, s. 9.

³⁰⁹ Turgut Kut, "Ali Ufkî Bey", *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 1989, Cilt:2, s. 456.

şarkiyatçılara kadar birçok farklı şahsiyetle ilişkiler ve dostluklar kurmuştur. Bu dostlarından Hollandalı sefir Levinus Warner'in talep ve ricası üzerine Ali Ufki Bey Kitâb-ı Mukaddes'i Türkçeye tercüme etmiştir.³¹⁰

Kitâb-ı Mukaddes'i Türkçeye tercüme etme projesi aslında meşhur reformist ve eğitimci Jan Amos Comenius'a aittir. Dini ve siyasi baskılardan dolayı Amsterdam'a iltica eden Comenius Kitâb-ı Mukaddes'i Türkçeye çevirme ve neşretme projesini gerçekleştirmek için etrafında bir grup oluşturdu. Tercüme on yıldır İstanbul'da yaşayan Levinus Warner'a tevdi edildi. Ancak Warner yeni kurulan Felemenk Cumhuriyeti'nin sefiri olarak atandığından tercüme gereken mesaiyi harcamadı. Bunun üzerine Warner çeviri işini Divân-ı Hümayun mütercimlerinden Hâki mahlasıyla tanınan Yahya bin İshak'a verdi. Yahya bin İshak çalışmasını 1659'da bitirdi; fakat bilemediğimiz bir nedenden dolayı Warner çeviri işini Ali Ufki Bey'e sipariş etmiştir.³¹¹

Sefir dostu Levinus Warner'in teşvikiyle çalışmalara başlayan Ali Ufki Bey önceleri Hâki'nin tercümesi üzerinde çalışır. Ardından kendi çevirisi üzerinde çalışmaya başlayan Ali Ufki Bey'in Kitâb-ı Mukaddes tercümesi Eski Ahit, Yeni Ahit ve Apokrifa'dan meydana gelmektedir. Mühtedi mütercimimizin tam olarak hangi Kitâb-ı Mukaddes kaynaklarını kullandığı bilinmemektedir. Rivayete göre Ali Ufki Bey'in çalışması sırasında Fransızca bir çeviriden yardım aldığını nakledilmektedir; ancak hangi tercümeden istifade ettiği yine malum değildir. Metinden bölümleri bitirdikçe peyderpey Warner'e yollamış, Hollandalı müsteşrik de eline ulaşan her kısmın üzerine teslim aldığı tarihi ve kendi imzasını koymuştur. Eski Ahit'ten *Ezra* ve *Yeremya* kitaplarının bir kısmı eksik olan bu yazma *Leiden Üniversitesi Levinus Warner* koleksiyonunda bulunmaktadır. Tercümenin bitişiyle ilgili iki farklı tarih bulunmaktadır. Bazı kaynaklar 1666 yılını gösterebilir de Yuhanna bölümünün sonunda Ali Ufki Bey'in kendi imzasıyla çevirinin 1664'te bittiğini gösteren bir not bulunmaktadır. Buradan da Ali Ufki Bey'in baştan sona doğru sırayı takip etmeden çalışmasını bitirmiştir diyebiliriz.³¹²

³¹⁰ Şükrü Elçin, **Ali Ufkî: Hayatı, Eserleri ve Mecmûa-i Sâz ü Söz**, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1976, ss. IV-V.

³¹¹ Behar, ss. 28-30.

³¹² Behar, s. 30; 1666 tarihi için bkz. F. Lyman MacCallum, "Kitabı Mukaddes'in Türkçe Tercümesine Dair", **Tercüme**, Cilt: 3, Sayı: 13, 1942, s. 61; Kut, s. 457.

Projenin en önemli ayağı tamamlanmış; Hristiyan kutsal kitapları bir müsteşrik tarafından değil, Osmanlı sarayı mütercimlerinden Leh mühtedisi Ali Ufki Bey tarafından tercüme edilmişti. Lakin çalışma 19. yüzyıla kadar el yazması olarak kalmıştır. Projenin yarım kalmasının sebeplerinden birisi Levinus Warner'ın 1665'te ölümüdür diyebiliriz. Plana göre en son tashihi Warner yapacaktı. Warner'ın boşluğu Halepli Ermeni Şahin Kandi tarafından doldurulmaya çalışıldı. Projenin kontrolörü Leiden Üniversitesi Doğu Dilleri Profesörü Jacob Golius incelemeleri sonucunda tercümenin halk ağzıyla, günlük lisanla yazılmış olduğunu; bundan dolayı okumuş insanların tercümeyi beğenmeyeceklerini düşündü. Zamanımızdan farklı olarak 17. yüzyıl Osmanlı kültür hayatı için eserler telif edilmesi bir sanat sayıldığı için çoğunluğun okuyup anlamasından ziyade onu anlayacak kişilerce okunması yeterli görülmüştü. Ardından tercümenin finansörü olmayı kabul eden iş adamı Laurens de Geer'in 1666'ta ölmesi üzerine büyük umutlarla başlatılan proje yarım kalmış oldu.³¹³

19. yüzyılın başlarına kadar Leiden Üniversite Kütüphanesi'nde müsvedde yazma olarak saklanan Ali Ufki Bey'in tercümesi gün yüzüne çıkarılmış ve matbaada basılması için British and Foreign Bible Society tarafından teşebbüslerde bulunulmuştur. Tercümeyi tashih ve tadil etme görevi önce eski Rus elçisi Baron Heinrich Diez'e gönderilir. Ancak Diez'in ölümüne binaen Ali Ufki Bey'in tercümesini baskıya hazırlama görevi Fransa elçiliğinde tercüme kâtipliği yapan Daniel Kieffer'e verilir. Kieffer'in revizyonundan geçen Ali Ufki Bey'in tercümesi 1819'da Yeni Ahit kısmı, 1827'de ise Kitâb-ı Mukaddes'in tamamı Paris'te Kraliyet Matbaası'nda 5.000 adet basılır.³¹⁴ Böylece Comenius'un hayali yüz elli yıl sonra gerçekleşmiş olur.

1827'den sonra hakkında pek malumata sahip olamadığımız Turabi Efendi ve meşhur Türkçe-İngilizce sözlüğün müellifi James W. Redhouse tarafından ve başka tercüme heyetlerince Türkçe Kitâb-ı Mukaddes metni halkın anlayabileceği bir lisanla tashih ve tadil edilmiştir. 17. yüzyılda Ali Ufki Bey'in üslubu beğenilmezken 19. yüzyılda Türkçenin konuşma dilinden çıkarılıp yazı dili kılma gayretlerinden dolayı çıkarılan gazeteler, telif edilen kitaplar ve dolayısıyla Ali Ufki Bey'in tercümesi hep halkın anlayabileceği bir üslupla neşredilmesine dikkat edilmiştir.

³¹³ Behar, s. 30.

³¹⁴ Cündioğlu, ss. 206-207.

Kitâb-ı Mukaddes'in baskıları Londra'da British and Foreign Bible Society tarafından üstlenmiştir. Ayrıca bu dönemde Kitâb-ı Mukaddes Türkçe ancak Yunan ve Ermeni harfleriyle İstanbul'da neşredilmiştir. 1860'lı yıllardan itibaren Mezmurlar, İnciller gibi muayyen kısımlar Arap harfleriyle İstanbul'da basılmaya başlanmıştır. Kitâb-ı Mukaddes'in tamamı ise Arap harfleriyle İstanbul'da ilk defa 1878'de Boyacıyan Agop Matbaası'nda tab edilmiştir. Ancak bu baskıda kullanılan üslup edebî lisanla sade halk edebiyatı arasında ortalama bir Türkçe vasfı taşıdığından pek memnuniyetle karşılanmamış, metin bir kez daha revize edilerek 1885'te yine Boyacıyan Agop Matbaası'nda neşredilmiştir.³¹⁵

1928 Harf İnkılabı ve ardından dilde sadeleştirme çalışmaları doğal olarak Kitâb-ı Mukaddes'in Türkçe metnini etkilemiştir. Kitâb-ı Mukaddes'i yeni harflere ve anlayışa uyarlama görevi Frederick W. MacCallum başkanlığındaki heyete verildi. Komisyon 1928 sonbaharında çalışmalarına başladı. 1933'te Yeni Ahit, 1937'de ise Eski Ahit tamamlandı. Tercümede Kitâb-ı Mukaddes'in otantik metinlerinin yanında Ali Ufki Bey'in tercümesi, Arapça ve diğer lisanlardaki metinlerden istifade edilmiştir. 1940 yılına kadar metne son halini verme işi bittikten sonra Latin harfleriyle Türkçe Kitâb-ı Mukaddes 1941'de neşredildi. Böylece Türkçe Kitâb-ı Mukaddes Latin harfleriyle ilk kez yayımlanmış oldu.³¹⁶

1980'li yıllara gelindiğinde Türkçede yaşanan süratli değişim, Arapça ve Farsça kökenli kelimelerin hızla dilden uzaklaştırılması ve doğal olarak yeni yetişen neslin bu dil ve üsluba yabancı kalması gibi nedenlerden dolayı yeni tercüme arayışlarına gidildi. 1986'da Yeni Yaşam Yayınları ve 1988'de ise Kitabı Mukaddes Şirketi tarafından iki farklı Yeni Ahit tercümesi tamamlandı. 1989'da Eski Ahit tercümesi için müşterek hareket eden bu iki yayınevi on iki yıl süren çalışmanın sonucunda yeni tercümeyi bitirmiş oldu. Yeni Ahit revize edildikten sonra 2001'de "*Kutsal Kitap*" adıyla Kitâb-ı Mukaddes'in yeni çevirisi yayımlandı.

Özet olarak, günümüzde mütedavil iki farklı Kitâb-ı Mukaddes tercümesinden söz edebiliriz. Birincisi, temelleri Ali Ufki Bey'e dayanan ve cumhuriyetin ilanından sonra 1928'de başlayan çalışmalar neticesinde ilk defa Latin harfleriyle basılan "*Kitabı Mukaddes*" adlı tercümedir. İkincisi ise 2001'de "*Kutsal Kitap*" adıyla basılan ve daha modern okuyucuya hitap eden tercümedir. Kanonik

³¹⁵ MacCallum, ss. 61-62.

³¹⁶ MacCallum, s. 63.

olarak bu iki tercümede herhangi bir fark bulunmamakla birlikte bazı terminolojik ifadeler ve özel isimlerin kullanımında farklılıklar bulunmaktadır. Mesela, *Kitabı Mukaddes* metninde "Eski Ahit" başlığıyla ilk beş kitap şöyledir: "Tekvin, Çıkış, Levililer, Sayılar ve Tesniye". *Kutsal Kitap*'ta ise "Eski Antlaşma" başlığı altında ilk beş kitap şöyledir: "Yaratılış, Mısır'dan Çıkış, Levililer, Çölde Sayım ve Yasa'nın Tekrarı". Bunun dışından kutsal kitap kanonunda ya da kitapların sıralamasında herhangi bir fark bulunmamaktadır.

3.2. KRAL JAMES VERSİYONU İLE TÜRKÇE KİTÂB-I MUKADDES'İN KANONİK VE METİNSEL MUKAYESESİ

Kitâb-ı Mukaddes'in Türkçe tercümeleri tarihinden bahsettikten sonra Kral James Versiyonu ile Türkçe Kitâb-ı Mukaddes'in mukayesesine geçiyoruz. Burada Kral James Versiyonu ile Türkçe Kitâb-ı Mukayesi iki açıdan etüt edeceğiz. Birincisi, tercümeleri kutsal metinlerin kanonu açısından tahlil edeceğiz. Buradaki amacımız kutsal, makbul ve muteber kabul edilen mukaddes kitapların Kral James Versiyonu ve Türkçe Kitâb-ı Mukaddes'te hangileri olduğu, aralarında herhangi bir farkın olup olmadığına yöneliktir. İkinci mukayese şeklimiz ise tercümelerin Yeni Ahit kısmını metinsel olarak incelememizdir. Yeni Ahit'te Kral James Versiyonu'nda olup da Türkçe tercümesinde olmayan bazı cümleleri tespit ettik. Bu iki tercüme arasında yaklaşık yirmi cümle fark vardır. Neden bu iki tercümede fark bulunduğunu, dolayısıyla meselenin tarihsel arka planını ele aldıktan sonra tespit ettiğimiz bu cümleleri aktaracağız. Çalışmamızda Kral James Versiyonu'nun British and Foreign Bible Society tarafından basılan tarihsiz nüshasıyla beraber Türkçe Kitâb-ı Mukaddes'in 1885 tarihli Arap harfleriyle yapılan baskısı, 1976 tarihli baskısı ve 2001'de "*Kutsal Kitap*" adıyla neşredilen 2013 basım tarihli yeni çevirisi istifade ettiğimiz ana kaynaklar oldu.

3.2.1. Tercümelerin Kanonik Mukayesesini

Hristiyan dünyasının ana gövdesini oluşturan Katolik, Protestan ve Ortodoks kiliselerine baktığımızda kutsal kitaplar konusunda ittifak ettikleri konular olduğu kadar geçmişten gelen miras ve farklı doktrinsel nedenlerden dolayı bazı meselelerde

birbirlerinden ayrıldıkları görülmektedir. Bu ayrılıkla ilgili mevzuların başında Kitâb-ı Mukaddes'i oluşturan kitapların hangileri olduğu meselesidir; başka bir ifadeyle kutsal yazılar kanonunun hangi kitapları içine alıp, hangi kitapları dışarıda bırakması gerektiğidir. Bu bağlamdan baktığımızda Kral James Versiyonu'yla Türkçe Kitâb-ı Mukaddes arasında kanonik olarak herhangi bir fark olmadığını, hatta tarihsel açıdan müşterek yönlerinin olduğunu görüyoruz. Şimdi bu cihetleri ele almadan önce *kanon* ve *Apokrifa* kavramlarını kısaca değinmemiz gerekmektedir.

"*Kanon (canon)*" kavramı sözlük anlamı olarak "*cetvel ya da uzunluk ölçümlerinde kullanılan değnek*" anlamına gelen Grekçe kökenli bir kelimedir. Daha sonra ilk anlamını korumakla birlikte anlam genişlemesi yaşamış, "*liste, katalog, tablo; norm, kural, temel*" gibi çok geniş anlamlar kazanmıştır. Kullanıldığı bağlama göre farklı anlamlar kazanan "*kanon*" kavramı Katolisizmde ise "*kilise kanunu (canon law), kilisece tanınmış azizler listesi, papa dekretalleri koleksiyonu*" gibi anlamları ifade etmektedir.³¹⁷ Konumuz itibarıyla "*kanon*" kavramını kutsal yazılar açısından kullandığımızda ise "*dinî otoritelerce kutsal, sahih, makbul ve muteber kabul edilmiş kitaplar koleksiyonu*" olarak tarif edebiliriz. Mesela, Yeni Ahit kanonu ya da Yeni Ahit'in kanonik kitapları dediğimizde nihâî olarak 8 Nisan 1546'da Trent Konsili'nde kabul edilen yirmi yedi kitap akla gelir. Bu kanonun dışında kalan *Thomas İncili, Ebionitler İncili ya da Petrus'un İşleri (Acts of Peter)* gibi kitaplar "*apokrif*" addedilmekte, başka bir ifadeyle sahih ve otantik kabul edilmemektedir.

"*Apokrifa (Apocrypha)*" kavramı ise yine Grekçe menşeli bir kelime olup terminolojik olarak kutsal kitap kanonunun dışında kalan metinlerin tamamını ifade etmektedir.³¹⁸ Genel olarak Eski ve Yeni Ahit'le ilgili bir kavram olmasına rağmen "*Apokrifa*" denildiğinde genellikle Eski Ahit'in İbranice otantik metinlerinde olmayıp Grekçe tercümesi *Septuaginta*'da bulunan kitaplar akla gelmektedir. Latince bir sözcük olan *Septuaginta* "yetmiş" anlamındadır. Efsaneye göre Kral II. Ptolemy (MÖ. 285-246) zamanında İskenderiye'de İsraili yetmiş iki ihtiyar bilgenin yetmiş iki gün içerisinde çalışmalarını bitirmelerine atfen tercümeyle bu isim verilmiştir.

³¹⁷ Gerald T. Sheppard, "Canon", **Encyclopedia of Religion**, (Ed. Mircea Eliade), Macmillan Publishing Company, New York, 1987, Cilt:3, ss. 62-63.

³¹⁸ Robert C. Dentan, "Apocrypha- Jewish Apocrypha", **The Oxford Companion to the Bible**, (Ed. Bruce M. Metzger ve Michael D. Coogan), Oxford University Press, New York, 1993, s. 37.

Roma rakamlarıyla kısaltma olarak “LXX” şeklinde gösterilmektedir.³¹⁹ İbraniceyi unutmüş, Grekçe konuşan İskenderiyeli Yahudiler için yapılan bu tercümede Eski Ahit kanonunda olmayan bir takım kitaplar vardır ki, bunlar Yahudiler ve Protestanlar için apokriftir, yani sahih ve otantik sayılmazlar. Roma Kilisesi ise Trent Konsili'nde bu kitapların "*deuterokanonik*" yani ikinci dereceden kanonik ve ilham mahsulü olduğunu kabul etmektedir.³²⁰ İşte *Apokrifa* bu kitap koleksiyonunu ifade eder. Ancak Katolik kanonu bütün apokrif kitapları deuterokanonik olarak kabul etmez. Mesela, Manasseh'in Duası, I. Esdras, 151. Mezmur, III. ve IV. Makabeler gibi kitaplar Katolik için de apokrif sayılmaktadır.

Günümüzde Protestan neşriyat yapan yayınevleri ve kuruluşlar Apokrifa'yı çıkararak Kitâb-ı Mukaddes'i neşretmektedir. Oxford Üniversitesi Yayınları'ndan çıkan "*New Revised Standard Version: An Ecumenical Study Bible*" gibi sadece bazı özel edisyonlarda Apokrifa'ya yer verilmektedir. Ancak, zannedilenin aksine, bu kitaplar Protestan önderler tarafından Reformasyon süreciyle beraber kutsal kitaplar koleksiyonundan hemen çıkarılmamıştır. Apokrifa'yı Eski Ahit kitaplarından ayırarak "*Apocrypha*" bölüm başlığıyla ilk defa Martin Luther neşretmiştir. 1534'te yayımlanan Kitâb-ı Mukaddes tercümesinde Martin Luther, "*Apocrypha: Bu kitaplar kutsal yazılarla eşit tutulamaz; ama okumak için iyi ve faydalıdır.*" açıklamasını eklemiştir. Martin Luther'in bu görüşü dönemin genel Protestan inancı haline gelmiş ve diğer reformist mütercimleri etkilemiştir. Luther Apokrifa'yı Eski Ahit'le Yeni Ahit arasında neşretmiştir.³²¹

İngilizce tercümelerde Miles Coverdale 1535'te neşrettiği çevirisinde Luther'in etkisiyle aynı şekilde Apokrifa'yı Eski Ahit kitaplarından ayırarak yayımlayan ilk İngiliz reformist olmuştur. 1563'te kabul edilen "Otuz Dokuz Maddelik" din kanununda hayata emsal teşkil etmesi için bu kitapların okunabileceği; ama bu metinlerden bir doktrin çıkarılamayacağı vurgulanmıştır. Hatta papalık ve kilise geleneğine ait hiçbir şeye tahammülleri olmayan Püritenler bile Cenevre'de 1560 yılında neşrettikleri Geneva Bible'da aynı Luther'in tertibi

³¹⁹ Michael D. Coogan, "Septuagint", *The Oxford Companion to the Bible*, (Ed. Bruce M. Metzger ve Michael D. Coogan), Oxford University Press, New York, 1993, ss. 686-687.

³²⁰ Apokrif kitaplar hakkında detaylı bilgi için bkz. James H. Charlesworth, "Eski Ahit'in Apokrif Kitapları", çev. Muhammet Tarakçı, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt: 12, Sayı: 2, 2003, ss. 385- 411.

³²¹ Nahum M. Sarna, "Biblical Literature: Hebrew Scriptures", *Encyclopedia of Religion*, (Ed. Mircea Eliade), Macmillan Publishing Company, New York, 1987, Cilt:2, s. 156.

üzere apokrif kitaplara yer vermişlerdir. Ancak 17. yüzyılın başlarına geldiğimizde apokrif kitaplar hakkında tartışmalar alevlenmeye başlamıştır. Kral James Versiyonu'nun tercüme sırasında ve yayımlanmasından sonra yapılan eleştirilerin başında apokrif kitapların Kral James kanonunda bulunması gelmiştir. 1647 Westminster İman İkrarı'nda (Westminster Confession of Faith) "Apokrifa denilen kitaplar ilahi ilhamın ve kutsal yazılar kanonunun bir parçası değildir, Tanrı'nın Kilisesi'nde bir resmiyeti yoktur. Onaylanması ya da kullanılması açısından bir insanın yazılarından farksızdır." kararının çıkmasının ardından Kral James kanonundan Apokrifa bölümü çıkarılmaya başlamıştır. Belli aralıklarla Kral James baskılarına Apokrifa bölümü dahil edilse de nihai olarak British and Foreign Bible Society'nin 1827'de almış olduğu kararla "Apokrifa" kısmı tamamen Kral James Versiyonu'ndan ihraç edilmiştir.³²² Bu durum 20. yüzyılın başlarından itibaren başlayan diğer İngilizce tercümeleri de etkilemiş, bir nevi gelenek halini alarak günümüze kadar süregelmiştir.

Kral James Versiyonu'yla Türkçe Kitâb-ı Mukaddes metnini kanonik olarak karşılaştırmadan evvel bu açıklamaları yapmak zorundaydık; çünkü 1827'den itibaren Türkçe olarak basılan Kitâb-ı Mukaddeslerin serencamını anlayamazdık. Ali Ufki Bey'in Apokrifa'yı tercüme ettiğini biliyoruz. Ancak 1827'de Paris'te ilk defa neşredilen Türkçe Kitâb-ı Mukaddes'te Apokrifa'ya yer verilmemiştir. Türkçe Kitâb-ı Mukaddes projesini finansa eden British and Foreign Bible Society olduğundan dolayı apokrif kitapların tercümeden çıkarılmasında İngiliz cemiyetinin etkili olduğunu düşünüyoruz. 1878 ve 1885 yıllarında neşredilen Kitâb-ı Mukaddes'in masraflarına American Bible Society de ortak olmuş, Amerikalı şirket British and Foreign Bible Society'le birlikte İstanbul'da Kitâb-ı Mukaddes'i basmıştır. Türkiye'de 1987'ye kadar apokrif kitapların Kitâb-ı Mukaddes baskılarına alınmamasında bu anlayışın etkili olduğu kanaatindeyiz. Türkiye'de yaşayan Katolik ve Ortodoks Hristiyanların gereksinimleri göz önünde bulundurularak 1987'de Kitâb-ı Mukaddes apokrif kitaplarla birlikte basılmıştır. Daha sonra 1987 baskısını Behnan Konutgan revize ederek 2003'te "*Kutsal Kitap ve Deuterokanonik Kitaplar*" adıyla Kitâb-ı Mukaddes'in özel edisyonu yayımlanmıştır.

³²² J. C. Turro, "Bible, III: 2. History of Old Testament Canon: Divergences between Catholic and Protestant Canon", *New Catholic Encyclopedia*, The Catholic University of America, 1967, Cilt:2, s. 391.

Şimdi Kral James Versiyonu'yla Türkçe Kitâb-ı Mukaddes'in kanonik mukayesesine geçtiğimizde bu iki farklı dilde yapılan tercüme arasında herhangi bir fark yoktur diyebiliriz. Her iki tercümede Eski Ahit otuz dokuz kitaptan oluşmaktadır. Bu kitapların sıralamasında da herhangi bir fark yoktur. Eski Ahit Tekvin'le başlayıp Malaki'yle son bulmaktadır. Yine her iki tercümede Yeni Ahit yirmi yedi kitaptır. Kral James Versiyonu'nun 1611'de yapılan ilk baskısı "*The Books called Apocrypha*" başlığı altında "*I. Esdras, II. Esdras, Yudit (Judith), Esther'e yapılmış ilaveler (the rest of Esther), Bilgelik (Wisdom of Solomon), Ecclesiasticus, Yeremya'nın Mektubu'yle Baruk (Baruch), Üç Çocuğun Şarkısı (the Song of Three Children), Suzanna'nın Hikayesi (the Story of Susanna), Bel ve Ejderha (the idole Bel and the Dragon), Manasseh'in Duası (Prayer of Manasseh), I. Makabeler ve II. Makabeler*" adlı apokrif kitapları içermektedir. Yukarıda zikrettiğimiz üzere, Türkçe Kitâb-ı Mukaddes'lerde 1827'de yapılan ilk baskılardan itibaren 1987'ye kadar herhangi bir apokrif metin Türkçe tercümelere dahil edilmemiştir. 1987'de yapılan tercümede Katolik ya da Ortodoks kanonu ayırımı gözetilmeksizin bütün apokrif kitaplar Türkçeye çevrilmiştir. 2003 yılında yapılan baskısına baktığımızda yine bütün apokrif kitapların korunduğu görülmektedir.

3.2.2. Tercümelerin Metinsel Mukayesesı

Türkçe Kitâb-ı Mukaddes'le Kral James Versiyonu hakkında yapmış olduğumuz etüdün ikinci ve son kısmında bu iki tercümenin metinsel mukayesesini yapacağız. Bu kısımda çalışmamızı Yeni Ahit'le sınırladık. Çünkü her iki tercümeyi mukayeseli okuduğumuzda Kral James Versiyonu'nda olup da Türkçe Yeni Ahit metninden çıkarılmış yirmiye yakın cümle tespit ettik. Bu cümlelerin bir kısmı dipnota verilmişken bazıları hakkında bir açıklama yapılmamıştır. Ancak cumhuriyet öncesi Arap harfleriyle neşredilen Türkçe tercümelere baktığımızda bu cümlelerle karşılaşırız. Peki ne değişti ki Tanrı kelamı olarak inanılan bu cümleler daha sonraki yıllarda metinden çıkarılmış oldu. Yüzyıllardan beri kanonik metinlerde bulunan; vaazlarda, dualarda ya da dini ritüellerde yer alan bu cümleler neden kutsal yazıların dışarısında bırakılmış oldu? Aslında bu problemin tarihi arka planını çalışmamızın "*II. Bölüm, Yeni Bir Revizyon İhtiyacının Doğması*" alt başlığında

kısaca değinmiştik. Konuyu biraz daha detaylı bir şekilde ele aldıktan sonra Türkçe baskılardan çıkarılan cümleleri aktaracağız.

Grekçe Yeni Ahit'in baskıya verilip neşredilmesi ilk kez meşhur hümanist Desiderius Erasmus tarafından gerçekleştirilmiştir. 1514'te Basel'e yapmış olduğu bir ziyaret sırasında Johann Froben'in teşvikiyle işe koyulan Erasmus üç yüz yıl boyunca Batı dünyasında kullanılan standart Grekçe Yeni Ahit metninin temellerini atmış oldu. Gerçi Erasmus'tan önce İspanya başpiskoposu Kardinal Francisco Jiménez de Cisneros Kitâb-ı Mukaddes'in aynı anda İbranice, Grekçe ve Latince metinlerini içeren bir kitap projesinin başkanlığını yürütüyordu. Çalışmanın Yeni Ahit kısmı 1514'te, tamamı ise 1517'de bitti. Ancak papalık izni alınamadığından dolayı eser yayımlanamadı. 1520'de Papa X. Leo'nun müsaadeleriyle çok dilde Kitâb-ı Mukaddes'in neşredilmesine bir mâni kalmamıştı.³²³

İspanya'da Kardinal Francisco Jiménez'in çalışmaları devam ederken Erasmus genellikle 12. yüzyıllara ait yazmalardan yola çıkarak altı ayda çalışmasını tamamladı. 1 Mart 1516'da tarihin ilk Grekçe Yeni Ahit metni neşredildi. Ancak Erasmus çalışmasını 11. ya da 12. yüzyıllara ait birkaç Grekçe yazmaya dayanarak alalecele yapmıştı. Bu yazmaların hiçbirisi tam değildi. Ayrıca Erasmus'un kullandığı yazmalarda *Vahiy* kitabının son beş cümlesi bulunmuyordu. Erasmus başka bir yazmaya ulaşip bu boşluğu doldurması gerekirken eksik olan son beş cümleyi bizzat kendisi Latince Vulgate'den tercüme etti. Üç yıl sonra ikinci baskı, 1522'de ise Grekçe Yeni Ahit'in üçüncü baskısı yapıldı. Erasmus'un Orta Çağ'ın sonlarına doğru kopyalanmış ve eksik yazmalara dayanan bu derlemesi Martin Luther, William Tyndale başta olmak üzere zamanının reformist mütercimlerinin kullandığı temel kaynak eseri oldu.³²⁴

Erasmus'un ardından Parisli matbaacı Robert Estienne (Robert Stephanus) Grekçe Yeni Ahit'i neşretmeye devam etti. Özellikle 1550 ve 1551'deki baskıları Yeni Ahit çalışmaları açısından önemlidir diyebiliriz. Çünkü Estienne 1550'de Erasmus'un metnini on dört yazmadan istifade ederek cümlelerin farklı varyasyonlarını kenar notlarında gösterdi. Böylece Grekçe Yeni Ahit'in ilk tenkitli baskısı yapılmış oldu. 1551 baskısında ise Estienne Yeni Ahit metnini

³²³ Raymond F. Collins, "Biblical Literature: New Testament", **The Encyclopedia of Religion**, (Ed. Mircea Eliade), Macmillan Publishing Company, New York, 1987, Cilt:2, s. 197.

³²⁴ Collins, s. 198.

numaralandırarak cümlelere ayırdı ve günümüzde kullanılan sistemi kurmuş oldu. Estienne'nin ölümünün ardından Cenevre'de Calvin'in halefi Theodore Beza 1565'le 1604 arasında metni tashih ederek Yeni Ahit'in dokuz baskısını yaptı. Beza'dan sonra Grekçe Yeni Ahit'i neşretme işini devralan Hollandalı Elzevir kardeşler 1633'te hazırladıkları baskının Latince önsözünde kullanılan "*textum ve receptum*" kelimelerinden mülhem olarak bu Grekçe metne "kabul edilmiş metin" anlamında "*Textus Receptus*" denildi. Kısaca, Yeni Ahit literatüründe "*Textus Receptus*" denildiğinde Erasmus'la başlayan ve zaman içerisinde farklı şahıslar tarafından geliştirilen Grekçe Yeni Ahit metni akla gelir. *Textus Receptus* uzun yıllar Avrupa'da basılan tek Grekçe Yeni Ahit olmuş, birçok tercüme ve akademik çalışmaya kaynak teşkil etmiştir.

Textus Receptus'a duyulan güven zamanla Tanrı kelamının orijinal metni olduğu inancına evrildi. Martin Luther'in tercümesinden Kral James Versiyonu'na kadar birçok tercümenin temelini teşkil etmişti. Ancak Oxford Üniversitesi Queen's College öğretim üyesi John Mill'in otuz yılını verdiği tenkitli Grekçe Yeni Ahit baskısı tartışmalara yol açtı. Robert Estienne'nin 1550 tarihli baskısını merkeze alan John Mill yaklaşık yüz yazma inceledi. Ayrıca kilise babalarının yazdıklarını da inceleyen John Mill Süryanice ve Kiptice gibi erken dönem tercümelerin Grekçe metinden nerelerde ayrıldığını tespit etmek için Brian Walton'ın (Ö. 1661) çok dilli (polyglot) Kitâb-ı Mukaddes'ini kullandı. Sonuç olarak Mill yaklaşık otuz bine yakın farklılığı incelediği metnini 1707'de yayımladı.³²⁵

John Mill'in bu tenkitli neşri Yeni Ahit'in en doğru ve güvenilir Grekçe metnine ulaşma çalışmalarına zemin hazırlamış oldu. John Mill Yeni Ahit çalışmalarında yeni bir sayfa açmıştı. Bu dönemden itibaren çalışmalar iki noktaya odaklanıldı: Yeni yazmaların keşfi ve *Textus Receptus*'un restorasyonu. Johann J. Wetstein, Johann J. Griesbach ve Carl Lachman metin kritiği çalışmalarında önemli katkı sağladılar. 1844 senesine geldiğimizde tarih zamanın en önemli keşiflerinden birisine tanık oldu. Alman Kitâb-ı Mukaddes bilgini Konstantin von Tischendorf 1844'te Sina dağının eteklerinde kurulmuş Azize Katerina Manastırı'nda (St. Catherine Monastery) tarihin en eski ve Yeni Ahit'in tamamını ihtiva eden Grekçe yazmasını keşfetti. Sina yarımadasındaki manastırda keşfedildiği için bu yazmaya

³²⁵ Ehrman, ss. 83-84.

Codex Sinaiticus denilmiştir. 4. yüzyılın son çeyreğinde yazıldığı düşünülen yazma Yeni Ahit'in tüm kanonik kitaplarını içermesi açısından diğer eski yazmalardan ayrılır. 4. yüzyıla ait *Codex Vaticanus*, 5. yüzyıla ait *Codex Alexandrinus* ve *Codex Ephraemi* en eski Grekçe Yeni Ahit yazmalarındandır; ancak bu yazmalarda bazı mektuplar ya da kitap bölümleri eksiktir. Bundan dolayı *Codex Sinaiticus* ayrı bir öneme sahiptir diyebiliriz. Ayrıca *Codex Sinaiticus'ta Barnabas'ın Mektubu* ve *Hermas'ın Çobanı (Shepherd of Hermas)* adlı apokrif kabul edilen kitaplarla birlikte Eski Ahit'in Grekçe tercümesi Septuaginta bulunmaktadır.³²⁶

Tischendorf başta *Codex Sinaiticus* olmak üzere *Codex Vaticanus* ve diğer eski yazmalardan istifade ederek tenkitli Grekçe Yeni Ahit metnini neşretti ve 1872 yılına kadar farklı baskılar çıkararak sürekli metnini geliştirdi. Tischendorf'un tenkitli çalışması *Textus Receptus* taraftarları tarafından büyük tepkiyle karşılandı; çünkü *Textus Receptus* metninde olan yaklaşık yirmi kadar cümle Tischendorf tarafından çıkarılmıştı ve birçok cümle içeriğinde de farklılıklar vardı. Ardından İngiltere'de Brooke Foss Westcott ve Fenton Hort 1881'de "*The New Testament in the Original Greek*" adıyla yeni tenkitli metni yayımladılar. Tischendorf'un çıkardığı cümleleri Westcott ve Hort da derledikleri metinde kabul etmediler ve eserlerinde takip ettikleri metodolojiyi anlatarak *Textus Receptus'un* zayıf yönlerini açıkladılar.³²⁷ Bütün bu çalışmaları toparlayan Eberhard Nestle yeni keşfedilen yazmaları çalışmasına ekleyerek 1898'de "*Novum Testamentum Graece*" adıyla çalışmasını neşretti. Nestle'nin bu çalışması çağımızda Grekçe Yeni Ahit metni üzerinde çalışan mütercimlerin ve akademisyenlerin istifade ettiği bir numaralı kaynak eser olmuştur. 20. yüzyılın başlarından itibaren birçok farklı dilde yapılan tercümeler bu çalışmaya dayanmaktadır. Yıllar içerisinde sürekli metni tashih gören ve şu an yirmi sekizinci edisyonu yapılan bu eserin basımını ve dağıtımını günümüzde Deutschen Bibelgesellschaft (Alman Kitâb-ı Mukaddes Cemiyeti) üstlenmektedir.

Yukarıda zikretmiş olduğumuz Kral James Versiyonu'yla Türkçe Kitâb-ı Mukaddes arasındaki yirmi cümlelik farkın yegane sebebi tercümelerin farklı Grekçe Yeni Ahit metinlerine dayanmasından dolayıdır. Kral James Versiyonu 1516'da Erasmus'la başlayan, farklı bilginler tarafından tashih edilip neşredilen *Textus Receptus* geleneğinden beslenerek tercüme edilmişti. Cumhuriyet öncesi Arapça

³²⁶ *Codex Sinaiticus* yazmasını incelemek için bkz. <http://www.codexsinaiticus.org/en/> (23.04.2015).

³²⁷ Collins, s. 198.

harflerle yayımlanan Türkçe Kitâb-ı Mukaddes'ler de bu geleneksel Grekçe Yeni Ahit metnine dayanıyordu. Ancak cumhuriyet sonrası tashih edilen Türkçe Yeni Ahit metni 19. yüzyılın ilk yarısından itibaren metin kritiğinin verileriyle derlenen Grekçe Yeni Ahit metnine dayandığı için bu cümleler metinden çıkarılmıştır diyebiliriz. Ayrıca bu cümlelerin çıkarılmasında akademik ve finansal olarak projeyi destekleyen Amerikan ve İngiliz Kitâb-ı Mukaddes şirketlerini göz ardı etmememiz lazım gelir. Çünkü 1928 yılında başlayan revizyon çalışmasını Katolik bir cemiyet destekleseydi günümüzde basılan Türkçe Kitâb-ı Mukaddesler hem kanonik hem de metinsel olarak farklı olabilirdi diyebiliriz.

Velhasıl Kral James Versiyonu'nda ve Arap harfleriyle basılan Türkçe tercümelerde bulunup günümüz Türkçe Yeni Ahit baskılarından çıkarılan cümleler şöyledir:

- a) *Matta 17:21*; "Ama bu tür cinler ancak dua ve oruçla kovulabilir."
- b) *Matta 18:11*; "İnsanoğlu, kaybolanı kurtarmak için geldi."
- c) *Matta 23:14*; "Vay halinize, ey din bilginleri (yazıcılar) ve Ferisiler, ikiyüzlüler! Bir yandan gösteriş için uzun uzun dua edersiniz, öte yandan dul kadınların malını mülkünü sömürürsünüz. Bundan ötürü cezanız daha ağır olacaktır."
- d) *Markos 7:16*; "İşitecek kulağı olan işitsin."
- e) *Markos 9: 29*; "İsa onlara, 'Bu tür ruhlar ancak dua ve oruçla kovulabilir.' yanıtını verdi." Bu cümleden sadece "*ve oruçla*" ibaresi çıkarılmıştır.
- f) *Markos 9: 44* ve *Markos 9: 46*; "Oradakileri kemiren kurt ölmez, yakan ateş sönmez." Bu iki cümle *Markos 9: 48'in* tekrarıdır.
- g) *Markos 11:26*; "Ama siz bağışlamazsanız, göklerdeki Babanız da sizin suçlarınızı bağışlamaz."
- h) *Markos 15:28*; "Böylece 'O, suçlularla bir sayıldı.' diyen Kutsal Yazı yerine geldi."
- i) *Luka 17:36*; "Tarlada bulunan iki kişiden biri alınacak, öbürü bırakılacak."
- j) *Luka 23:17*; "Pilatus'un her Fısıh bayramında onlar için bir kişi salıvermesi gerekiyordu."
- k) *Yuhanna 5:3*; "...suyun çalkalanmasını bekleyerek" ibaresi 3 numaralı cümleden çıkarılmıştır.

- l) *Yuhanna 5:4*; "Çünkü Rabbin bir meleği zaman zaman havuzun içine iner, suyu çalkalardı. Suyun çalkalanmasından sonra havuza ilk giren, tutulduğu herhangi bir hastalıktan kurtulurdu."
- m) *Resullerin İşleri 8:37*; "Filipus, 'Bütün yüreğinle iman edersen, vaftiz olabilirsin.' dedi. O (hadım) da, 'İman ediyorum ki İsa Mesih Tanrı'nın oğludur.' dedi."
- n) *Resullerin İşleri 15:34*; "Ama Silas orada kalmaya karar verdi."
- o) *Resullerin İşleri 24:6*; "Ve kendi yasamıza göre yargılamak istedik." ibaresi 6. cümleden çıkarılmıştır.
- p) *Resullerin İşleri 24:7*; "Ne var ki, komutan Lisias gelip kaba kuvvet kullanarak onu elimizden aldı götürdü."
- q) *Resullerin İşleri 24:8*; "Onu suçlayanların sana başvurmalarını buyurdu." ibaresi 8. cümleden çıkarılmıştır.
- r) *Resullerin İşleri 28:29*; "Pavlus'un bu sözlerinden sonra Yahudiler kendi aralarında şiddetle tartışarak oradan ayrıldılar."
- s) *Romalılara 16:24*; "Rabbimiz İsa Mesih'in lütfu hepinizle birlikte olsun! Amin."
- t) *Yuhanna'nın 1. Mektubu 5:7*; "Semada şehadet edenler üçtür: Peder, Kelam ve Ruhul-Kudüs. Ve bu üçü birdir."
- u) *Yuhanna'nın 1. Mektubu 5:8*; "yeryüzünde" kelimesi metinden çıkarılmıştır.

Kısaca bu farklılığın temel sebebi Kral James mütercimlerinin Erasmus'un 1516'ta ilk defa neşrettiği Grekçe Yeni Ahit metninin Theodore Beza tarafında tashih ve tadil edilen nüshasını kaynak almışlarken, günümüzdeki Türkçe tercümelerin 19. yüzyılın sonlarında Alman ve İngiliz ilim adamlarının geliştirdiği Grekçe metne dayanmasından dolayıdır. 19. yüzyılda metin kritiği teknikleriyle geliştirilen Grekçe Yeni Ahit metni en eski ve iyi bir şekilde korunmuş önemli Grekçe yazmalarına dayanmaktadır. Üç yüz yıl boyunca Batı'da benimsenmiş *Textus Receptus*'ta bulunan ancak 4. yüzyıllara kadar dayanan eski yazmalarda yer almayan cümleler modern metinden çıkarılmıştır. Bu durum, doğal olarak, tercümeleri ve akademik çalışmaları etkilemiştir.

Aktarmış olduğumuz cümleler Kitâb-ı Mukaddes'in yeni çevirisi "*Kutsal Kitap*"tan alınmıştır. Bu cümleler "Birçok Grekçe el yazmaları (ya da bazı Grekçe el

yazmaları) şu sözleri de içerir." açıklamasıyla dipnotta verilmiştir. Ancak *Yuhanna'nın 1. Mektubu 5:7* cümlesiyle ilgili herhangi bir dipnot ya da açıklama eklenmemiştir. Bu cümleyi Kitâb-ı Mukaddes'in 1885'te Arap harfleriyle yapılan baskısından iktibas ettik. Halbuki bu pasaj Hristiyan akidesinin temeli oluşturan teslis inancını en bariz bir şekilde vurgulamaktadır. Literatürde "*Yuhanna'nın Virgülü (Johannine Comma)*" adıyla geçen bu cümle aslında 16. yüzyıl öncesi hiçbir Grekçe yazmada bulunmamaktadır.³²⁸ Ayrıca Yeni Ahit'in antik dönemlerine ait Süryanice (Peshitta), Ermenice ve Habeşçe tercümelerinde bu cümle yoktur. *Yuhanna'nın 1. Mektubu 5:7*'ye ait bu cümle Latince Vulgate'in 9. yüzyıla ait yazmalarında ortaya çıkmaktadır.³²⁹ Bart Ehrman'ın belirttiğine göre, Erasmus herhangi bir yazmada göremediği için 1516'da yayımladığı ilk Grekçe Yeni Ahit metninde bu cümleye yer vermemiştir. Latince Vulgate'de olan bu cümleyi çalışmasına almamasından dolayı Erasmus eleştirilir. Eleştiriler karşısında Erasmus bu cümleyi Grekçe bir yazmada görmesi taktirde çalışmasına ekleyeceğini söyler. Bu söz üzerine birileri *Mektupları* Grekçe metninden kopyaladı ve ilgili yere gelindiğinde Latince metinden Grekçeye tercüme etti.³³⁰ Yani *Yuhanna'nın 1. Mektubu 5:7* cümlesi maslahat icabı 16. yüzyılın başında üretilen bir yazmaya dayanmaktadır. Kendisine yazma takdim edildiğinde cümleyle karşılaşan Erasmus yine hiç metin tenkidi yapmadan 1522'de yaptığı üçüncü baskıya cümleyi ekledi. Böylece bu cümle Erasmus'tan sonra Robert Estienne, Theodore Beza ve diğer Grekçe Yeni Ahit neşrini yapan editörler tarafından hep korunmuş oldu. Ancak 19. yüzyılda başlayan tenkitli çalışmaların ardından bu cümle otantik kabul edilmeyerek modern Grekçe Yeni Ahit metninden çıkarılmıştır.

³²⁸ **The NIV Study Bible**, (Ed. Kenneth Barker), 10th Edition, Zondervan Publishing House, Grands Rapids, 1995, s. 1912, 5:7 no'lu dipnot.

³²⁹ Cyril Draina ve Francis J. Moloney, "Johannine Comma", **New Catholic Encyclopedia**, Second Edition, Thomson Gale, Detroit, 2003, Cilt:7, s. 891.

³³⁰ Ehrman, ss. 81-82.

SONUÇ

Hıristiyanlığın yayılmasında misyonerlikle birlikte Kitâb-ı Mukaddes'in yerel dillere yapılan tercümeleri önemli bir etken olmuştur. İbranice, Aramice ve Grekçe yazılan Hıristiyan kutsal kitapları 6. yüzyılın sonlarına doğru Ermenice, Gürcüce, Habeşçe, Latince, Slavca, Kiptice ve Gotçaya çoktan tercüme edilmişti. 6. yüzyılda Hıristiyanlığın ulaştığı sınırları görme açısından bu tercümeler bize önemli ipuçları vermektedir.

Hıristiyanlığın serbestlik kazanıp Roma İmparatorluğu'nun resmî dini olduktan sonra Roma Katolik Kilisesi Hıristiyan âleminde herkesin ortaklaşa kullanabileceği Kitâb-ı Mukaddes'in Latince tercümesi üzerinde yoğunlaşmış ve Papa Damasus bu görevi Jerome'ye vermiştir. Uzun bir mesainin ardından Jerome Kitâb-ı Mukaddes'in Latince tercümesini 405'te tamamlamıştır. Vulgate adını alacak bu tercüme Batı Hıristiyan dünyasının bin yıldan fazla kullandığı yegane kutsal kitabı olmuştur.

Reform öncesi Batı Avrupa'da Kitâb-ı Mukaddes'in yerel dillere tercümeleri yapılmıştır. Fakat bu tercümeler sınırlı sayıdadır ve Kitâb-ı Mukaddes'in tamamını kapsamaz. Yapılacak tercümelerde Latince Vulgate'in temel kaynak alınması ve ruhban sınıfına ait bir din bilgininin tercümeyi üstlenmesi gibi bazı şartlar aranmıştır. Zaten ibadet dili Latinceydi. Bu tercümeler vaazlarda ya da misyonerlikte kullanılmak için yapıyordu. Hem Vulgate'in hem de bu tercümelerin ruhban olmayanlar tarafından okunması yasaktı. Kutsal kitaplar ruhban sınıfının elinde güvenliydi. Böylece yanlış anlaşılmalara ve Hıristiyan âleminde bölünmelere sebep olacak hareketler engellenmiş oluyordu.

Reform hareketinin temelinde siyasi ve dini nedenlerin yanında hümanizm, antik dil çalışmaları ve matbaayı unutmamak gerekir. Hümanizmin meşhur "kaynağa dön" mottosuyla Kitâb-ı Mukaddes'in İbranice, Aramice ve Grekçe baskıları yapılmıştır. Bu dillerin gramer ve sözlükleri neşredilip kutsal kitap tercümelerine önemli kaynaklar oluşturulmuştur. Matbaa sayesinde hızlı, ucuz ve daha az hatayla çoğaltılmış kitaplar piyasaya sunulmuştur.

Reform hareketleriyle yeni bir dönem başlamış, Martin Luther Kitâb-ı Mukaddes'in merkeze alındığı bir din tasavvuruyla insanların kurtuluşa ereceğini

savunmuştur. Papanın otoritesini ve ruhban sınıfını reddeden Martin Luther Kitâb-ı Mukaddes'in anadile halkın anlayabileceği bir lisanla çevrilmesi gerektiğini vurgulamıştır. Martin Luther 1522'de Yeni Ahit'i, 1534'te ise Kitâb-ı Mukaddes'in tamamını Almancaya tercüme edip neşretmiştir. Martin Luther'in tercümesi Vulgate yerine İbranice ve Grekçe otantik kaynaklara dayanmaktadır. Martin Luther'in çalışması diğer ulus dillerinde yapılan çevirilere örnek teşkil etmiştir.

Reform çağında milli dillere yapılan Kitâb-ı Mukaddes tercümeleri reform anlayışının benimsenmesinde ve yayılmasında etkili olmuştur. Çünkü halk kulaklarına yabancı gelen Latince ibarelerden kurtularak kendi anadilinde Kitâb-ı Mukaddes'i okuma şansı elde etmiştir. Kutsal metinlerin okunması, ruhban sınıfına ve yüksek eğitilmiş asilzadelere ait olmaktan çıkıp halk tabanına yayılmış, bu da halkın reformları kolayca özümsemesine sebep olmuştur. Ancak ruhban sınıfı bu tercümelere asla sempatiyle yaklaşmamıştır. Tercümeler toplatılıp meydanlarda yakılmış; bu tercümeleri basan, çoğaltan, satan ve okuyan kişiler heretik addedilip hapse atılmış, hatta yakılarak idam edilmiştir. Kilisenin sergilediği hoşgörüsüz tavrı yalnızca kutsal kitapları okuma ve yorumlama hakkının kendilerinden gasp edilmesi fikrine bağlayamayız. Asıl mesele reformistlerin tercümeler üzerinden papa ve kilise karşıtı propaganda yapmış olmalarıydı.

Kitâb-ı Mukaddes'in İngilizce tercümeleri 8. yüzyıla kadar dayanmaktadır. Belli aralıklara Kitâb-ı Mukaddes'in Mezmurlar, İnciller gibi muayyen bölümleri İngilizceye tercüme edilmiştir. Reform öncesi en önemli çalışma "Reform'un sabah yıldızı" olarak methedilen John Wyclif'e atfedilmektedir. Tercümenin baştan sona ona ait olduğuna dair herhangi bir delil olmamasına rağmen halkın kutsal kitapları özgürce okuması gerektiğini savunmasından dolayı tercüme John Wyclif'in adıyla anılır. Reformasyonla başlayan süreçte ilk İngilizce tercüme William Tyndale'e aittir. "İngilizce Kitâb-ı Mukaddes'in Piri" olarak anılan Tyndale kutsal kitapları İbranice ve Grekçe otantik metinlerden tercüme eden ilk İngiliz din bilginidir.

16. yüzyılın başlarında İngiltere Roma Katolik Kilisesi'ne bağlıdır ve Lüterci fikirlerin adada yayılmasını engellemek için sert tedbirler almaktadır. Bu dönemde kutsal kitapların çevirilerine asla izin verilmemiş, Martin Luther'in kitapları ve Tyndale'in tercümesi meydanlarda yakılmıştır. Ayrıca bu kitapları neşreden, satan ve okuyanlara ölüm cezasına kadar giden ağır yaptırımlar uygulamıştır. Ancak VIII.

Henry'nin papalığa başkaldırısından itibaren VI. Edward ve I. Elizabeth dönemlerinde halkın kendi anadilinde Kitâb-ı Mukaddes'i okumaları teşvik edilmiş ve desteklenmiştir. Çünkü reformistler için Kitâb-ı Mukaddes dinin tayin ve teşekkülünde merkezî bir yer işgal ediyordu. Papalık otoritesi ve Kitâb-ı Mukaddes'te olmayan âdetler reddediliyor, kutsal yazıların önderliğinde Hıristiyan inancı yenileniyordu. Ancak VIII. Henry'nin hükümdarlığın son yıllarında ve I. Mary'de olduğu gibi Katolisizme geri dönüş çabalarında Kitâb-ı Mukaddes'in İngilizce tercümelerinin yasaklanması ilk icraatların başında gelmiştir. Bundan dolayı dileyebiliriz ki, bir memlekette reformların ayakta durabilmesi için yapılan ilk iş Kitâb-ı Mukaddes'in anadile tercüme edilmesi olmuştur.

I. Elizabeth'in ölümünün ardından aile bağlarına dayanarak İskoç kralı VI. James, I. James adını alarak İngiliz tahtına geçmiştir. Püritenlerin başvurusu üzerine Anglikan Kilisesi'ndeki ayrılıkları gidermek için 1604'te Hampton Court Sarayı'nda bir toplantı düzenlenmiştir. Müzakerelerin ikinci gününde Püritenlerin başkanı John Rainolds yeni bir tercümenin yapılmasını teklif etmiş, Kral I. James de uygun görüp teklifi kabul etmiştir. Kral I. James dindar birisidir ve kutsal kitap çalışmalarına merakı vardır. Mütercimlerin seçiminden tercüme sırasında takip edilecek kurallara kadar I. James projenin takipçisidir.

Tercümeyi yapacak elli dört teolog ve din bilgini seçilmiş; ancak ölüm ve hastalık gibi ciddi sebeplerden dolayı kırk yedi kişi bilfiil tercüme heyetinde görev almıştır. Kitâb-ı Mukaddes'in tercümesi 1607'de başlamış, 1610'da bitmiştir. Tercüme kademeli olarak iki farklı kurul tarafından revize edildikten sonra dönemin Canterbury Başpiskoposu Richard Bancroft tercümeyi son kez gözden geçirmiştir. Tercüme 1611'de tahminen Mayıs ayında neşredilmeye başlanmıştır. Kral James Versiyonu Anglikan Kilisesi'nin baş yöneticisi İngiliz hükümdarının emriyle yapılan ilk ve tek Kitâb-ı Mukaddes tercümesidir. Bu çeviri İngiltere'de *Resmî Tercüme* (Authorized Version), dünyada ise Kral I. James'in adına atfen Kral James Versiyonu (King James Version ya da King James Bible) adıyla bilinir.

Kral James Versiyonu aslında Anglikan Tarihi'nde neşredilen ilk İngilizce Kitâb-ı Mukaddes tercümesi değildir. Kral James Versiyonu'ndan önce 1535'te Coverdale Bible, 1537'de Matthew Bible, 1539'da Great Bible, 1560'ta Geneva Bible ve 1568'de Bishops' Bible yayımlanmıştır. Fakat İngiliz hükümdarının emrettiği tek

tercüme olduğu için Kral James Versiyonu kralın adının ağırlığıyla bütün bu tercümeleri geçersiz kılıp 19. yüzyılın sonlarına kadar Anglikan Kilisesi'nin biricik kutsal kitabı olmuştur.

Kral James Versiyonu kilise geleneğine sadık, Anglikan Kilisesi'nin orta yol (via media) anlayışına göre yapılmış bir tercümedir. Başka bir ifadeyle Kral James Versiyonu Katolik ananelere ya da Püriten hassasiyetlere göre yapılmış bir tercüme değildir. Ayrıca Kral James Versiyonu Cenevreli Püritenlerin neşrettiği Geneva Bible'a bir tepkidir. Geneva Bible İngiliz halkının arasında gayet popüler bir tercümeydi. Ucuzdu ve notlar, haritalar gibi okuyucuya yardımcı olan birçok özelliğe sahipti. Ancak monarşi ve episkopal geleneğe karşıt Calvinist felsefeye göre tercüme edilmişti. Halbuki kiliselerde Bishops' Bible mütedavildi. Kilise ile halk arasındaki bu ikililiğe son vermek için Kral I. James yeni bir tercümenin yapılmasına izin vermiştir.

17. yüzyıldan günümüze kadar Kral James Versiyonu'nun her zaman taraftarları olduğu kadar muhalifleri de olmuştur. Taraftarları için Kral James Versiyonu Tanrı'nın inayeti ve yardımıyla yapılmıştır. Hatta bazıları için tercümeden de öte, Tanrı'nın bizzat kelimeleridir. Edebi bir eser olarak Kral James Versiyonu tüm zamanların en muhteşem kitabı, İngiliz edebiyatının baş klasiği, İngiliz nesrinin şaheseri ve millî bir hazine olarak düşünülmektedir. Kral James Versiyonu İngiliz dilinin standartlaşmasında büyük katkıları vardır. 17. yüzyıldan 21. asra kadar şiir, roman, şarkı ve diğer sanatsal alanlarda ilham kaynağı olmuştur. Ayrıca, özellikle Amerikan toplumunda, Abraham Lincoln, Ronald Reagan gibi Amerikan başkanlarının, siyasilerin ya da Martin Luther King Jr. gibi aktivistlerin konuşmalarında birkaç cümlenin iktibas edildiği ya da göndermenin yapıldığı önemli bir kaynaktır.

Kral James Versiyonu 1611'de yayımlanmaya başladığı tarihten itibaren kendisini eleştirenler eksik olmamıştır. İlk zamanlarda Kral James Versiyonu yanlış tercüme edildiği iddialarıyla eleştirilir. Ayrıca Yahudiler ve Protestanlarca "apokrif" kabul edilen kitapları kutsal kitap kanonuna dahil etmesi problemlerin başında gelir. 18. yüzyıla doğru İngilizce kabuk değiştirmeye başlamış; kelimelerin imlasında, dilbilgisinde bazı değişimler yaşamaya başlamıştır. Bu dönemde Kral James Versiyonu dil ve üslup olarak arkaik yönleri eleştirilmiş, alternatif tercümeler

yapılmaya çalışılmıştır. Ancak halk nezdinde Kral James Versiyonu öyle sağlam bir yerde bulunmaktadır ki eleştirilerden pek etkilenmez. Ancak cümlelerin ahengine karışılmaması kaydıyla Kral James Versiyonu'nda birtakım tadil ve düzenlemeler yapılmıştır. 1769'da Benjamin Blayney'in tenkitli metin neşri kendisinden sonra yapılan baskıların standart metni olmuştur. Başka bir ifadeyle günümüzde basılan Kral James Versiyonu baskıları 1611 nüshasına değil, Blayney'in tenkitli neşrine dayanmaktadır.

19. yüzyıla geldiğimizde Kral James Versiyonu'na yapılacak revizyon çalışmaları tartışılmış, nihayetinde İngiltere ve Amerika'da eş zamanlı çalışan iki komisyon kurulmuştur. Bu çalışmaların sonucunda 1881-1885 tarihlerinde İngiltere'de *Revised Version*, Amerika'da 1901'de ise *American Standard Version* adlı tercüme yayınlanmıştır. Metodoloji, dil ve üslup olarak Kral James Versiyonu'ndan ayrılan bu tashih ve tadil edilmiş tercüme akademik muhit tarafından memnuniyetle karşılanmış; fakat halk Kral James Versiyonu'nu okumaya devam etmiştir.

2011'de Kraliçe II. Elizabeth'in önderliğinde kraliyet ailesi, Canterbury başpiskoposu ve daha birçok seçkin davetlinin katılımıyla Kral James Versiyonu'nun 400. yıldönümü kutlanmıştır. Kral James Versiyonu'nun özel baskıları yapılmış, Kral James Versiyonu hakkında kitaplar telif edilmiş, belgeseller yayınlanmış, üniversite ve kütüphanelerde sergiler düzenlenmiş ve konuşmalar yapılmıştır. Anglikan Kilisesi'ne bağlı olsun ya da olmasın İngiliz tarihinde önemli bir mevkiye sahip olan bu tercümenin ruhu 21. yüzyılda yaşatılmaya çalışılmıştır. Günümüzde Kitâb-ı Mukaddes'in onlarca İngilizce tercümesi bulunsa bile Kral James Versiyonu en çok basılan ve satılan tercümelerin başında gelmektedir. Özellikle Amerika'daki Baptist kiliseler Kral James Versiyonu'nun bizzat Tanrı kelamı olduğuna inanmakta, bunun dışındaki tercüme kabul etmemektedir.

Türkiye'de Kitâbı Mukaddes Şirketi tarafından neşredilen iki tip Türkçe Kitâb-ı Mukaddes tercümesi vardır. Birincisi *Kitâbı Mukaddes* adıyla yayımlanan tercümedir. Temelleri 17. yüzyılda yaşamış Leh mühtedisi Ali Ufki Bey'in tercümesine dayanmaktadır. Bu tercüme Latin harflerle ilk defa 1941 yılında basılmıştır ve hala neşredilmeye devam etmektedir. Modern okuyucunun Kitâbı Mukaddes'in dil ve üslubuna aşina olamamasından dolayı güncel Türkçeyle yeni bir

tercüme yapılmış ve 2001’de *Kutsal Kitap* adıyla yayımlanmıştır. Bu iki tercüme arasında dil ve üslubun dışında herhangi bir fark yoktur.

Kral James Versiyonu ile Türkçe Kitâb-ı Mukaddes nüshalarının kanonik karşılaştırılmasında herhangi bir fark bulunmamaktadır. Yahudilerin ve Protestanların apokrif, Katoliklerin ise deuterokanonik kabul ettiği metinler Kral James Versiyonu’nda uzun bir süre bulunmuştur. Ancak British and Foreign Bible Society 1827’de aldığı bir kararla bu metinler Kral James baskılarından çıkarılmıştır. İngiliz derneğinin bu kararı diğer Kitâb-ı Mukaddes derneklerine emsal teşkil etmiştir. Ali Ufki Bey Kitâb-ı Mukaddes’i Apokrif ile beraber tercüme etmiştir. Ancak 19. yüzyılın başlarında British and Foreign Bible Society Türkçe Kitâb-ı Mukaddes’i neşretme projesini üstlendiği için apokrif metinlerin Türkçe baskılara dahil edilmemesinde İngiliz Protestan geleneğinin etkisi aşıkardır.

Kral James Versiyonu ve Türkçe Kitâb-ı Mukaddes nüshalarını mukayeseli okuduğumuzda Yeni Ahit metninde bariz farklar görülür. Kral James Versiyonu’nda olup Türkçe Kitâb-ı Mukaddes baskılarında bulunmayan yirmiye yakın cümle tespit ettik. Aslında bu cümleler Cumhuriyet öncesi Arap harfleriyle basılan nüshalarda vardır. 1928’de Türkçe metni revize etmek için bir araya gelen tercüme heyeti bu cümleleri metinden çıkarmıştır. Bu farklılığın temel sebebi Kral James mütercimlerinin Erasmus’un 1516’da ilk defa neşrettiği Grekçe Yeni Ahit metninin Theodore Beza tarafından tashih ve tadil edilen nüshasını kaynak olarak kullanırlarken, günümüzdeki Türkçe tercümelerin 19. yüzyılın sonlarında Alman ve İngiliz ilim adamlarının en eski yazmalara dayanarak derlediği Grekçe metne dayanmasıdır. Kral James Versiyonu’nda mevcut bu cümleler *Codex Sinaiticus* gibi en eski Grekçe yazmalarda yer almaz. Bundan dolayı Türkçe Kitâb-ı Mukaddes’in metin olarak tayininde Anglo-Amerikan Kitâb-ı Mukaddes şirketlerinin etkinliği söz konusudur. İhraç edilen bu cümleler arasında en önemlisi Yuhanna’nın 1. Mektubu 5:7 no’lu cümledir. Yeni Ahit içerisinde Teslis akidesini apaçık bir şekilde ifade eden bu cümle aslında 16. yüzyıla ait uydurma bir Grekçe el yazmasına aittir. 16. yüzyıl öncesi hiçbir Grekçe el yazmasında bu cümle bulunmamaktadır. Bu cümle Latince Vulgate’in 9. yüzyıl sonrası yazmalarında mevcuttur. Daha eski yazmalarda bulunmayan bu cümle bir şekilde kutsal metinlere dahil edilmiştir.

Aradan dört yüz yıl geçmesine rağmen Kral James Versiyonu İngiltere'de ve İngilizce konuşan diğer ülkelerde önemini korumaktadır. Kral James Versiyonu'nun dini, edebi, siyasi ve kültürel alanlarda etkileri hala mevcuttur. Kral James Versiyonu Shakespeare dönemi İngilizcesiyle modern okuyucuya pek hitap etmese de 17. yüzyılın şartları göz önünde bulundurulduğunda büyük bir çalışmanın ürünüdür. Daha özgün ve daha modern İngilizce Kitâb-ı Mukaddes tercümeleri okuyucularla buluşmaktadır; ancak Kral James Versiyonu tarihi ve kültürel yönüyle ön planda tutulmaya çalışılmaktadır. Batı dünyasının en fazla basılan ve satılan kitabı olan bu tercüme gelecekte de bu ünvanını koruyacak gibi gözükmetedir.

KAYNAKÇA

Adivar, Halide Edip. **İngiliz Edebiyatı Tarihi**, Cilt: 2, Kenan Matbaası, İstanbul, 1943.

Ağaoğulları, Mehmet Ali ve Levent Köker. **Kral-Devlet ya da Ölümlü Tanrı**, 3. Baskı, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 2004.

Allen (Ed.), Robert. **The Penguin English Dictionary**, Penguin Books, London, 2004.

Allen, Scott. **William Carey A Missionary Who Transformed a Nation**, 01.09.2011, www.missionfrontiers.org/issue/article/william-carey, (07.02.2015).

Atalay, Hamit. **İngilizce-Türkçe Sözlük**, Cilt: 1-2, Türk Dil Kurumu, Ankara, 1999.

Barker, Henry. **English Bible Versions**, Edwid S. Gorham (Publisher), New York, 1907.

Behar, Cem. **Ali Ufkî ve Mezmurlar**, Pan Yayıncılık, İstanbul, 1990.

Betts, Gavin ve Alan Henry. **Ancient Greek**, McGraw Hill Companies, 2003.

Branton, J. R.. "Authorized Versions", **The Interpreter's Dictionary of the Bible**, (Ed. George Arthur Buttrick), Abingdon Press, New York, 1962, Cilt:1 (A-D), s. 320.

Branton, J. R.. "Versions, English", **The Interpreter's Dictionary of the Bible**, (Ed. George Arthur Buttrick), Abingdon Press, New York, 1962, Cilt:4 (R-Z), ss. 760-771.

Brown, John. **The History of the English Bible**, Cambridge University Press, Cambridge, 1912.

Bruce, John (Ed.). **Letters of Queen Elizabeth and King James VI. of Scotland**, printed for The Camden Society, London, 1849.

Campbell, Gordon. **Bible: The Story of the King James Version 1611-2011**, Oxford University Press, New York, 2010.

Charlesworth, James H.. "Eski Ahit'in Apokrif Kitapları", çev. Muhammet Tarakçı, **Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Cilt: 12, Sayı: 2, 2003, ss. 385-411.

Collins, Raymond F.. "Biblical Literature: New Testament", **The Encyclopedia of Religion**, (Ed. Mircea Eliade), Macmillan Publishing Company, New York, 1987, Cilt:2, ss. 197-198.

Coogan, Michael D.. "Septuagint", **The Oxford Companion to the Bible**, (Ed. Bruce M. Metzger ve Michael D. Coogan), Oxford University Press, New York, 1993, ss. 686-687.

Crystal, David. **Begat: The King James Bible & the English Language**, Oxford University Press, New York, 2010.

Cündioğlu, Dücane. **Sözlü Kültür'den Yazılı Kültür'e Anlamın Tarihi**, Kitabevi Yayınları, İstanbul.

Çoban, Bekir Zakir. **Geçmişten Günümüze Papalık**, İnsan Yayınları, İstanbul, 2009.

Dentan, Robert C.. "Apocrypha- Jewish Apocrypha", **The Oxford Companion to the Bible**, (Ed. Bruce M. Metzger ve Michael D. Coogan), Oxford University Press, New York, 1993, ss. 37-39.

Dinçol, Ali M.. "Ârâmîce", **TDV İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, 1991, Cilt:3, ss. 267-268.

Dore, John R.. **Old Bibles: An Account of the Early Versions of the English Bible**, Second Edition, Eyre and Spottiswoode, 1888.

Draina, Cyril ve Francis J. Moloney. "Johannine Comma", **New Catholic Encyclopedia**, Second Edition, Thomson Gale, Detroit, 2003, Cilt:7, s. 891.

Edgar, Andrew, **The Bibles of England**, Alexander Gardner (publisher), London, 1889.

Ehrman, Bart D.. **Misquoting Jesus**, HarperCollins Publishers, New York, 2005.

Elçin, Şükrü. **Ali Ufkî: Hayatı, Eserleri ve Mecmûa-i Sâz ü Söz**, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1976, ss. III-XII.

Gilmore, M. P.. "Erasmus, Desiderius", **New Catholic Encyclopedia**, The Catholic University of America, 1967, Cilt:5, ss. 508-511.

Greenslade, S.L. (Ed.). **The Cambridge History of the Bible: The West From the Reformation to the Present Day**, Cambridge University Press, Cambridge, 1963.

Güngör, Ali İsrâ. **Hristiyanlıkta Evanjelik Hareket**, Aziz Andaç Yayınları, Ankara, 2005.

Haigh, Christopher, "The Reformation in England to 1603", **A Companion to the Reformation World**, (Ed. R.Po-Chia Hsia), Blackwell Publishing, Oxford, 2004, ss. 135-149.

Harman, Ömer Faruk. "Kitâb-ı Mukaddes", **TDV İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, 2002, Cilt:26, ss. 75-76.

Haugaard, William P.. "From the Reformation to the Eighteenth Century", **The Study of Anglicanism**, (Ed. Stephen Sykes, John Booty ve Jonathan Knight), Revised Edition, SPCK/ Fortress Press, 1998, ss. 4-27.

Hoare, H. W.. **The Evolution of the English Bible**, Second Edition, John Murray (Publisher), London, 1902.

"James I", **Ana Britannica**, Ana Yayıncılık AŞ ve E. Britannica Inc., İstanbul, 2004, Cilt:12, s. 224.

"James I", **The New Encyclopaedia Britannica**, 15th Edition, E. Britannica Inc., Chicago, 1990, Cilt:6, ss. 481- 482.

Kitâb-ı Mukaddes: Ahd-i Atik ve Ahd-i Cedit, İngiliz ve Amerikan Baybıl Şirketleri, Boyacıyan Agop Matbaası, İstanbul, 1885.

Kitabı Mukaddes: Eski ve Yeni Ahit, Kitabı Mukaddes Şirketi, İstanbul, 1976.

Kut, Turgut. "Ali Ufkî Bey", **TDV İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, 1989, Cilt:2, ss. 456-457.

Kutsal Kitap: Eski ve Yeni Antlaşma, Yeni Çeviri, Kitabı Mukaddes Şirketi ve Yeni Yaşam Yayınları, Seoul, 2013.

Küçük, Abdurrahman, Günay Tümer ve Mehmet A. Küçük. **Dinler Tarihi**, 4. Baskı, Berikan Yayınevi, Ankara, 2014.

Labarre, Albert. **Kitabın Tarihi**, çev. Galip Üstün, İletişim Yayınları, İstanbul, 1994.

Lee, Stephen J.. **Avrupa Tarihinden Kesitler 1494-1789**, 4. Baskı, çev. Ertürk Demirel, Dost Kitabevi, Ankara, 2012.

MacCallum, F. Lyman. "Kitabı Mukaddes'in Türkçe Tercümesine Dair", **Tercüme**, Cilt:3, Sayı:13, 1942, ss. 59-68.

Marsden, George M.. "Evangelical and Fundamental Christianity", **The Encyclopedia of Religion**, (Ed. Mircea Eliade), Macmillan Publishing Company, New York, 1987, Cilt:5, s. 196.

McAfee, Cleland B.. **The Greatest English Classic**, Harpers & Brothers Publishers, New York, 1912.

McBrien, Richard P.. **Catholicism**, Study Edition, Winston Press, Minneapolis, 1981, ss. 757- 768.

Metzger, Bruce M.. **The Bible in Translation: Ancient and English Versions**, Baker Academic, Michigan, 2001.

Mitchell, E. C.. **A Guide to the Study of the Authenticity, Canon and Text of the Greek New Testament**, Warren F. Draper (Publisher), Andover, 1880.

Mombert, J. I.. **English Versions of the Bible**, New and Enlarged Edition, Samuel Bagster and Sons Limited, London, 1907.

Moulton, William F.. **The History of the English Bible**, Cassell Petter & Galpin, London, 1878.

Olgun, Hakan. **Luther ve Reformu Katolisizm'i Protesto**, Fecr Yayınları, Ankara, 2001.

Ökten, Kaan H.. **Hristiyanlıkta İnancın Yenilenmesi: Luther'in Teolojik Tezleri ve Toplumsal Yansımaları**, Mavi Ada Yayıncılık, İstanbul, 2000.

Pattison, T. Harwood. **The History of the English Bible**, Baptist Tract and Book Society, London, 1894.

Pollard, Alfred W.. **Records of the English Bible**, Oxford University Press, 1911.

Porter, Stanley E.. "Language and Translation of the New Testament", **The Oxford Handbook of Biblical Studies**, (Ed. J. W. Rogerson ve Judith M. Lieu, Oxford University Press, New York, 2006, ss. 184-210.

Richardson, Peter, "Study of the Graeco-Roman World, **The Oxford Handbook of Biblical Studies**, (Ed. J. W. Rogerson ve Judith M. Lieu), Oxford University Press, New York, 2006, ss. 108-119.

Roberts, J.M.. **Avrupa Tarihi**, çev. Fethi Aytuna, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 2010.

Romanova, T.. **Constantin von Tischendorf and his Collection**, The National Library of Russia, 2009, <http://www.nlr.ru/eng/exib/CodexSinaiticus/tish.html>, (14.02.2015).

Sarna, Nahum M.. "Biblical Literature: Hebrew Scriptures", **Encyclopedia of Religion**, (Ed. Mircea Eliade), Macmillan Publishing Company, New York, 1987, Cilt:2, ss. 152-173.

Schaff, Philip. **A Companion to the Greek Testament and the English Version**, Revised Fourth Edition, Harper & Brothers Publishers, New York, 1903.

Shepherd, Massey H. Jr.. "Wyclif, John", **The Encyclopedia of Religion**, (Ed. Mircea Eliade), Macmillan Publishing Company, New York, 1987, Cilt:15, ss. 488-490.

Sheppard, Gerald T.. "Canon", **Encyclopedia of Religion**, (Ed. Mircea Eliade), Macmillan Publishing Company, New York, 1987, Cilt:3, ss. 62-69.

The Holy Bible: Authorized King James Version with Apocrypha, Pitt Brevier Edition, Cambridge University Press, Cambridge.

The Holy Bible: Containing the Old and New Testaments, British and Foreign Bible Society, Printed by Eyre and Spottiswoode, London.

The Holy Bible: Conteyning the Old Testament and the New, Robert Barker, London, 1611, <https://archive.org/stream/1611Bible/Binder1#page/n2/mode/1up>, (25.03.2015).

The NIV Study Bible, (Ed. Kenneth Barker), 10th Edition, Zondervan Publishing House, Grands Rapids, 1995.

Turro, J. C.. "Bible, III: 2. History of Old Testament Canon: Divergences between Catholic and Protestant Canon", **New Catholic Encyclopedia**, The Catholic University of America, 1967, Cilt:2, s. 391.

Westcott, Brooke Foss. **A General View of the History of the English Bible**, Third Edition, Revised by William A. Wright, Macmillan and Co., London, 1905.

Worcester, Joseph Emerson. **Johnson's and Walker's English Dictionaries**, Boston Stereotype Edition, archive.org/stream/englishdictionar00john#page/n8/mode/1up, (02.02.2015).

EKLER

EK 1: İngilizce Kitâb-ı Mukaddeslerin Karşılaştırılması³³¹

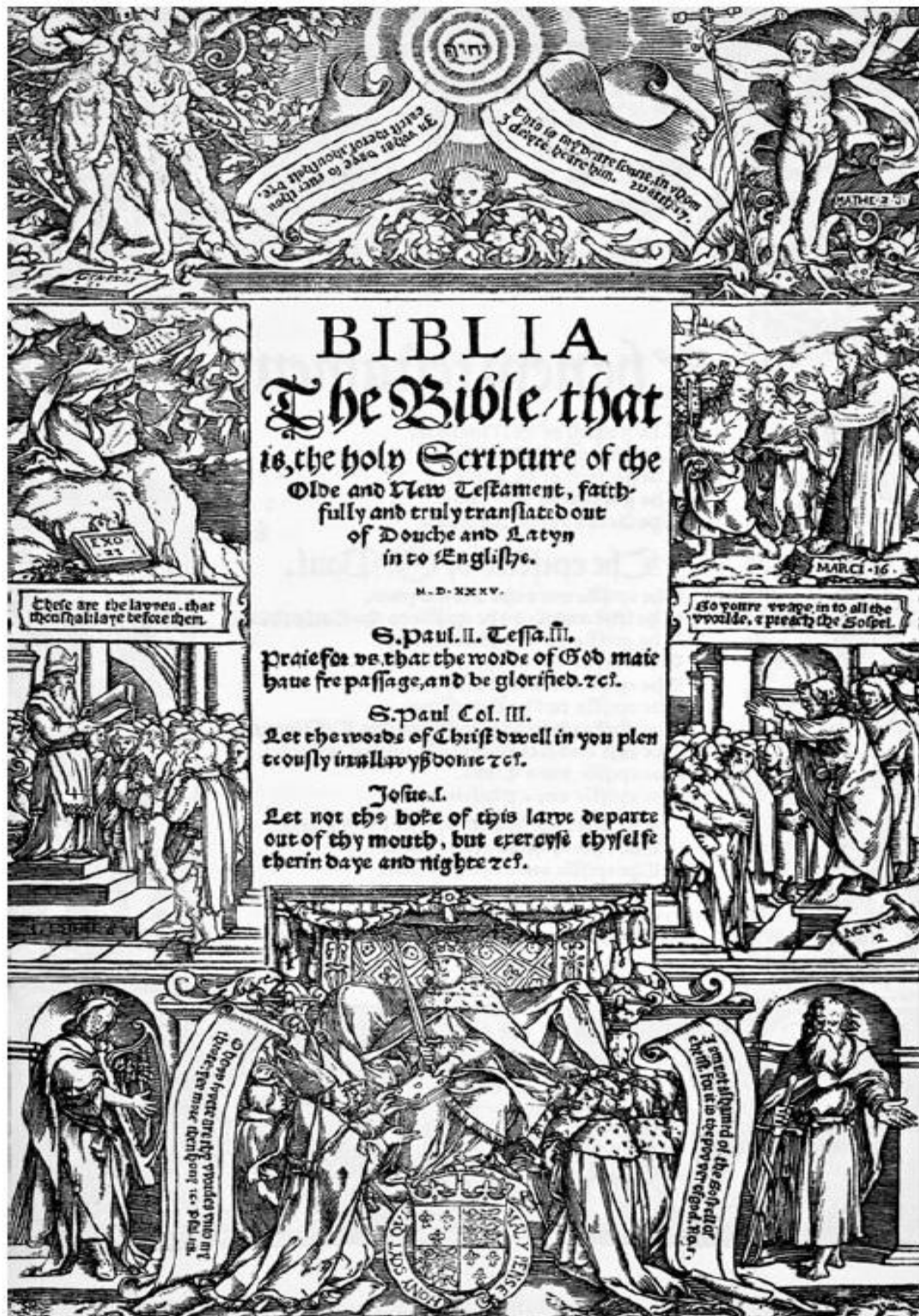
William Tyndale'in Tercümesinden- 1534	Cenevre Kutsal Kitabı- 1560
9. After thys maner therfore praye ye. O oure father which arte in heven, halowed be thy name. 10. Let thy kyngdome come. Thy wyll be fulfilled, as well in erth, as it ys in heven. 11. Geve vs this daye oure dayly breede. 12. And forgeve oure treaspases, even as we forgeve oure trespassers. 13. And leade vs not into temptacion: but delyver vs from evell. For thyne is the kyngedome and the power, and the glorie for ever. Amen.	9. After this maner therfore pray ye, Our father which art in heauen, halowed be thy name. 10. Let thy kingdome come. Thy wil be done euen in earth, as it is in heauen. 11. Geue vs thys day our dayly bread. 12. And forgeue vs our debtes, euen as we forgiue our debtors. 13. And lead vs not into tentation, but deliuer vs from euil. For thyne is the kingdome, and the power, and the glorie for euer, Amen.
Piskoposlar Tercümesi- 1568	Kral James Versiyonu- 1611
9. After this maner therfore pray ye. O our father, which art in heauen, halowed be thy name. 10. Let thy kyngdome come. Thy wyll be done, as well in earth, as it is in heauen. 11. Geue vs this day our dayly breade. 12. And forgeue vs our dettes, as we forgeue our detters. 13. And leade vs not into temptation, but delyuer vs from euyll. For thyne is the kyngdome, and the power, and the glory, for euer. Amen.	9. After this maner therefore pray yee: Our father which art in heauen, hallowed be thy name. 10. Thy kingdome come. Thy will be done, in earth, as it is in heauen. 11. Giue vs this day our daily bread. 12. And forgiue vs our debts, as we forgiue our debtors. 13. And lead vs not into temptation, but deliuer vs from euill: For thine is the kingdome, and the power, and the glory, for euer, Amen.

³³¹ Matta 6:9-13'teki meşhur "Rabbin Duası (Lord's Prayer)" adlı duanın karşılaştırılmasıdır. Dönemin otantik imlasını baz aldığımız için yazım yanlışları olduğu düşünülmemelidir. Mütercimlerin birbirlerini ne kadar etkilediklerini görmemizle birlikte imlânın karakteristik özelliklerini çözdüğümüzde yüzyıllar içerisinde dilin iyi bir şekilde korunduğunu müşahade etmiş oluruz.

EK 2: Eski İngilizce (Anglo-Sakson) Yuhanna İncili Yazması

ek s.2

EK 3: Coverdale Tercümesi'nin Künye Sayfası (1535)

EK 4: Büyük Kutsal Kitap'ın Künye Sayfası (1539)

EK 5: Kral James Versiyonu'nun K nyne Sayfası (1611)

